

Za "Vreme" govore i pišu:

VLADIMIR ĐURĐEVIĆ, MIODRAG MAJIĆ, VLADIMIR PAVIĆEVIĆ I IVAN IVANJI

BiH 4,70 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 175 DEN; Crna Gora 2.50 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

01515

9 770353 1802002

VREME

broj

1516

23. januar 2020.

O ŽIRIJU, NIN-ovoj NAGRADI I BOJKOTU

PAZI ŠTA BACAŠ NA VENTILATOR

Posetite Vugl.rs !

Vugl je medijski portal namenjen razvoju političke pismenosti i kritičkog mišljenja.

Podstičemo dijalog, promišljanje i zdravu kritiku aktuelnih društvenih procesa.

Ne nudimo gotove odgovore već postavljamo pitanja: gde živimo, kako živimo, za šta živimo.

VUGL.RS

GDE ŽIVIŠ // KAKO ŽIVIŠ // ZA ŠTA ŽIVIŠ

izdavač

NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor

Stevan Ristić

pomoćnik direktora

Vojislav Milošević

finansijski direktor

Daniela Vesic

glavni urednik

Dragoljub Žarković

odgovorni urednik

Filip Švarn

pomoćnici glavnog urednika

Jovana Gligorićević, Momir Turudić

redakcija

Slobodan Bubnjević, Radoslav Čebić,
Sonja Čirić (mozaik), Zora Drčelić,
Jovana Georgievski, Slobodan Georgijev,
Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević,
Tatjana Jovanović, Radmilo Marković,
Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec,
Marija Janković (foto), Milan Milošević,
Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić,
Nedim Sejdinović, Tamara Skrozza,
Zoran Stanojević, Bojan Stekić,
Dragan Todorović, Tanja Topić,
Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija

Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:

Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković,
Vladimir Stankovski, Slobodan Tasić;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković,
Ivana Stanković;
korektori: Nikola Dragomirović,
Ana Čuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje

www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata

Nikola Čulafić, Milan Radović

računovodstvo

Slavica Spasojević

marketing

Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com

telefon redakcije: 011/3234-774

telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028

COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno.

Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 **Politika zagađenja:**

Za vazduh se snadite sami

08 **Intervju:**

dr Vladimir Đurđević, klimatolog

13 „Mali“ zagađivači vazduha:

Šporet naš nasušni

16 **Nuspojave:** Pazi šta bacaš na ventilator

18 **Intervju:** Miodrag Majić,

sudija Apelacionog suda u Beogradu

21 **TV Manijak:** Privid slobode izbora

22 **Sećanje na holokaust:**

Aušvic nije metafora

28 **Intervju:** Vladimir Pavićević

30 **Plivanje za Časni krst:** Sve je u glavi

KULTURA

32 **Novi srpski roman (1):** Pas i kontrabas

34 **Novi srpski roman (2):**

Po šumama i gorama i Jugoslav

35 **Novi srpski roman (3):** Grozota ili...

36 **Pozorište:** Fine mrtve d(j)evojke

38 **Film:** Ivana Grozna

39 **Zaostavština:**

KUD Idijoti

42 **In memoriam:**

Charles Alverson (1935–2020)

43 **Provetravanje:**

Štulić od đ do dž (i obratno)

SVET

44 **Rusija:**

Promena Jeljcinovog ustava

48 **EastMed vs Turski tok:**

Rat gasovodima

MOZAIK

52 **Nasleđe:**

Legalizacija nepromišljenog poteza

54 **Iz ateljea:**

Neka nova građanska klasa

56 **Otkriće:**

Volite li komponovano pozorište

58 **Svedočanstvo:** Sontag zauvek

59 **Navigators:**

Džordž Orvel je ozbiljno podbacio

60 **Strip:** Japanska noć

62 **Vreme uživanja:** Veliko spremanje

Prekomerno zagađen vazduh u Srbiji samo je još jednom pokazao kako funkcioniše ono što zovemo režimom Aleksandra Vučića. Najbolje je da se niko ne bavi svojim poslom, a kad se nešto desi u vezi sa njegovim resorom, da izađe i da priča besmislice poput ministra zdravlja ili premijerke

ZORA DRČELIĆ

Svaki zaista veliki bend donosi sa sobom neku istinu o ovom svetu i zastupa je do kraja. U slučaju KUD Idijota, bila je to istina svih onih koji nisu imali pravu šansu u društvu

DRAGAN AMBROZIĆ

Na jednoj od onih masovnih godišnjih konferencija za medije neki novinar je pitao Vladimira Vladimiroviča Putina hoće li da se ženi ponovo. Ovaj je rekao: "Čekajte da prvo udam bivšu suprugu." Sličan odgovor možda sledi i na pitanje šta će raditi nakon isteka četvrt veka svoje vladavine 2024, dok se nakon smene na čelu vlade i najave promene ustava zapadom širi novi talas putinofobije

MILAN MILOŠEVIĆ

Na naslovnoj strani: **Žiri NIN-ove nagrade**
Fotografija na naslovnoj strani: **Vesna Lalić**

ZA VAZDUH SE

Prekomerno zagađen vazduh u Srbiji samo je još jednom pokazao kako funkcioniše ono što zovemo režimom Aleksandra Vučića. Najbolje je da se niko ne bavi svojim poslom, a kad se nešto desi u vezi sa njegovim resorom, da izađe i da priča besmislice poput ministra zdravlja ili premijerke, recimo. A i šta da kažu? Da kažu da Termoelektrana Kostolac B ispušta 130.000 tona sumpor-dioksida što je više od svih termoelektrana u Nemačkoj zajedno, da EPS-u, koji je prema izveštaju Fiskalnog saveta najveći zagađivač u Srbiji, treba milijardu evra za čistiji vazduh? Da je pola milijarde od ekoloških taksi država potrošila, ali ne na ekologiju

Evo, priznajem da sam jedna od žrtava "groteskne kampanje širenja panike" o zagađenosti vazduha, i ne samo što sam žrtva, nego gde god stignem – "širim paniku". Podatak da je Beograd danima bio na listi deset najzagađenijih glavnih gradova na svetu i reakcija stručne javnosti na taj podatak, koju je predsednik Aleksandar Vučić nazvao *grotesknom kampanjom širenja panike*, naterali su me da odvedem

svoje dete na Zlatibor. Otud i ova neposrednost u obraćanju čitaocima "Vremena" u prvom licu jednine što je suprotno dobrim običajima nemešanja novinarskih žanrova, ali, avaj! Kad vam ministar zaštite životne sredine Goran Trivan kaže da je zagađenost vazduha "subjektivni osećaj", onda vam ne preostaje ništa drugo nego da pišete o svom "subjektivnom osećaju". Subjektivnih osećaja ima raznih, neko pokupuje sve prečišćivače

vazduha u gradu, neko, pak, izvodi svoje dete u šetnju po najzagađenijim delovima grada uprkos zvaničnim preporukama lekara, i pritom, pred milionskim auditorijumom, ismeva sve one koji u vlastitom nosu osećaju da je vazduh loš. I pazite, još vam preko televizije kaže da izmišljate. Predsednik!

Međutim, ministar prosvete Mladen Šarčević, verovatno po svom subjektivnom osećaju, potpisao je 16. januara pre-

SNADJITE SAMI

**PRVI U EVROPI PO SMRTNOSTI
OD POSLEDICA ZAGAĐENOG
VAZDUHA: Srbija ovih dana**

Foto: Marija Janković

tom dopisu stoji da prema informacijama o zagađenosti vazduha "ne postoje potrebe za promenom organizacije rada" te da će, ukoliko to bude potrebno, sve ustanove biti blagovremeno obaveštene da li da primene preporuke iz prvog dopisa. Prva preporuka ministra Šarčevića i dalje stoji na sajtu Ministarstva prosvete, bar u utorak 21. januara, kada ovaj tekst odlazi u štampu. Drugog dopisa na sajtu Ministarstva prosvete – nema.

**ZELENA, ŽUTA, NARANDŽASTA,
CRVENA, LJUBIČASTA I MODRA**

Zanimljive su ovde dve stvari. Prvo, "subjektivni osećaj" je dozvoljen samo ukoliko je to "subjektivni osećaj" predsednikov lično i samo taj "osećaj" je objektivni, važeći i zakonit, sve ostalo je "populizam" i "širenje panike". Drugo, premijerka se, začudo, nikad dosad nije bavila "populističkim merama" skraćivanja i gubljenja časova u školama pet dana (!) pre dočeka Nove godine, kad se organizuju žurke u učionicama umesto nastave, ne bavi se skraćenjima časova kad slave "padnu" u radne dane jer deca, zaboga, ili slave ili idu s roditeljima na proslave, pa su ti dani uglavnom izgubljeni za nastavu ili kad su skraćeni časovi zbog, recimo, odlaska u pozorište za vreme redovne nastave. Ali je premijerka postala osetljiva kada se direktorima škola i vrtića preporučilo da u zavisnosti od zagađenja vazduha u opštini kojoj škole pripadaju donesu najbolju odluku za decu. Onda je to populizam, iako su baš tu decu svi lekari, premijerko Brnabić, na svim medijima (i na Pinku) označili kao najosetljiviju grupu koja će posledice ovog, sadašnjeg zagađenja tek osetiti za deset i petnaest godina.

Zato je roditelj primoran da odluku donese sam, u skladu s lekarskim preporukama. A dotle je došlo da i u centru Zlatibora vazduh ume da bude prljavi-ji vikendom, o praznicima i raspustima,

poruku u kojoj direktore u školama i vrtićima poziva da prate kvalitet vazduha i da na osnovu tih informacija organizuju rad, kao i da jave nadležnoj školskoj upravi ukoliko budu "menjali školski kalendar". Što bi trebalo da znači – ukoliko budu odlučili da skrate časove ili obustave nastavu. U preporuci piše i da škole treba da vode računa o tome koliko deca smeju da budu napolju. Premijerka Brnabić je, međutim, kazala da je preporuka

ministra Šarčevića nepotrebna: "Razumem da svi žele da budu super ministri i da izađu u susret nekim populističkim merama, ali nema potrebe za tim. Izađite i objasnite građanima o čemu se radi, šta radimo i šta ćemo raditi."

Elem, posle premijerkine reakcije na Šarčevićevu preporuku, ubrzo je stigao školama i drugi dopis Ministarstva prosvete, samo ga, ovog puta, nije potpisao ministar Šarčević (CINS, 20. januar). U

ali na aplikaciji AirVisual centar Zlatibora je uglavnom u zelenom i povremeno žutom. Te boje za Čukaricu, Rakovicu, Palilulu, Novi Beograd i ostale beogradske opštine nisu viđene baš dugo. Uglavnom su u crvenom, s indeksom 160 do 170, što znači da je vazduh nezdrav za sve. Na Svetog Jovana (20. januar), recimo, Beograd je, preko dana, uglavnom bio u narandžastom, indeks oko 117, to znači nezdrav vazduh za osetljive grupe, u koje se ubrajaju deca, hronični bolesnici, stari ljudi, a uveče je skočio na 155, dakle, opet crveno, nezdravo za sve, osetljive i neosetljive. I tako je već danima, bez obzira na to što se magla uglavnom podigla, baš kao što upozoravaju pulmolozi, jutra i večeri su najopasniji jer je tada zagađenje najviše zbog povećanog emitovanja PM10 i PM2,5 čestica. Tako je i u većini opština Srbije, u Boru, Smederevu, Užicu, Kraljevu, Valjevu, Kragujevcu, Pančevu, Subotici, Nišu, Kosjeriću, Sremskoj Mitrovici...

Može, pritom, predsednik da priča o širenju panike koliko god hoće, statistika je neumoljiva, prvi smo u Evropi, a deveti u svetu po smrtnosti od posledica zagađenja, prvenstveno od zagađenog vazduha. Ispred nas su: Čad, Centralnoafrička Republika, Severna Koreja, Niger, Madagaskar, Papua Nova Gvineja, Južni Sudan i Somalija. Indija je na desatom mestu, posle Srbije, rezultati su velikog istraživanja Globalne alijanse za zdravlje i zagađenje (GAHP).

A paniku je trebalo širiti do onog predsednikovog pitanja upućenog premijerki: "Gde ti je Trivan, je li živ?" Posle više nije bilo potrebe, jer je njegovo pitanje, što bi on rekao baš *groteskno* izazvalo paniku najširih razmera do tad. Pre toga, makar se činilo tako, bili su u manjini oni koji su pokazivali neku zabrinutost, onaj osnovni, animalni nagon da zaštite sebe i svoju decu ako nikako drugačije a ono ne puštajući ih napolje i tražeći po internetu nano maske koje štite od čestica PM10 i PM2,5, jer takvih uopšte nije bilo u prodaji. Reklo bi se da je najviše onih koji su ignorisali vesti o zagađenju, ali je bilo sveta koji nije krio čuđenje a ponegde i podsmeš kad ugledaju nekog s maskom. Ukratko, izuzev po društvenim mrežama, nije bilo lako sresti krštenu dušu zabrinutu za vazduh koji diše.

Bez obzira na to što je potrebno samo dva koraka da se skinu aplikacije za telefone AirVisual ili AirCare, koje u svakom trenutku pokazuju indeks kvaliteta vazduha na mernim stanicama, jednostavno određen bojama: zelena, žuta, narandžasta, crvena, ljubičasta i modra (AirVisual aplikacija ima najviše gradiranih boja). Nedeljama, mesecima unazad s vazduhom stojimo baš loše, a merenja na tim aplikacijama se često nisu podudarala s podacima koji su se mogli dobiti na, recimo, aplikaciji Beoeko (Gradski zavod za javno zdravlje Beograd). Ipak, zanimljivo neslaganje podataka, koje je dodatno zbunjivalo ljude, odigralo se baš 15. januara (u sredu) kada je Vučić premijerku pitao za zdravlje ministra Trivana. Naime, iz Gradskog zavoda za javno zdravlje Beograd, uz preporuku da se kvalitet vazduha proverava preko njihovih aplikacija Beoeko, koja je, kako su kazali, usklađena sa evropskim merenjima, tvrdili su da je 15. januara ujutro vazduh u Beogradu bio *prihvatljiv*, što je treći od pet nivoa. Za to vreme Automatski monitoring kvaliteta vazduha u Republici Srbiji pokazivao je nešto sasvim drugo – vazduh je u Beogradu, u zavisnosti od opštine, varirao između *zagađenog* i *jako zagađenog*. Ko je tog dana proveravao indeks zagađenosti vazduha u Beogradu, na aplikaciji Beoeko, Automatskom monitoringu, te stranim aplikacijama AirVisual i AirCare, mogao je da vidi da je indeks zagađenja iz sata u sat divljao svuda sem na aplikaciji Beoeko. U jednom trenutku, u Beogradu je vazduh bio obeležen zelenim čikicom koji se smeje, dakle – vazduh je na aplikaci-

ji Gradskog zavoda bio odličan, dok su ostale aplikacije, i strane i domaće, pokazivale crvenu i ljubičastu boju što je značilo da je beogradski vazduh bio zagađen i jako zagađen i da se koncentracija najopasnijih čestica povećavala iz sata u sat pa je kasnije popodne stigla i do indeksa između 150 i 200, i više od 200 u zavisnosti od opština. Za to vreme se na aplikaciju Beoeko više nije moglo ni ući, kao da su je vraćali na fabrička podešavanja. Posle je počela da pokazuje vrednosti koje se podudaraju sa vrednostima s drugih aplikacija, a Beoeko čikica je promenio boju i postao crven pa ljubičast.

KO TO TAMO DIŽE DREKU

Međutim, posle tog Vučićevog raspitivanja o Trivanu i genijalne predsednikove rečenice da nam je "vazduh lošiji koliko nam je standard viši", kao po komandi – svi ustadoše. Svi koji su se do tog trenutka pravili da nisu odavde i ne znaju šta se događa i ko to tamo na mrežama diže dreku o nekom zagađenju, "koje nije ništa veće nego pre dve, četiri ili deset godina" (A.Vučić), namah su se trgli. Zoran Pašalić, zaštitnik građana, prozvao je Trivana, ruku na srce, dva dana pre Vučića, 13. januara, te je, u tom smislu, svojevrсна avangarda u lovu na SPS-ov kadar. Zaštitnik je pokrenuo postupak kontrole Ministarstva životne sredine i u ime građana korektno tražio odgovore od ministra Trivana ko su najveći zagađivači, kako zagađenje utiče na zdravlje građana i šta se radi na otklanjanju zagađenja. Dan kasnije, 14. januara, nasuprot Pašaliću "lošem policajcu", javio se "Ba-

A SAD SVAKO PO SUBJEKTIVNOM OSEĆAJU

Prekomerno zagađen vazduh u Srbiji samo je još jednom pokazao kako funkcioniše ono što zovemo režimom Aleksandra Vučića. Najbolje je da se niko ne bavi svojim poslom, a kad se nešto desi u vezi sa njegovim resorom, da izađe i da priča besmislice poput ministra zdravlja ili premijerke, recimo. Niko se i ne bavi svojim poslom, ne zato što možda ne bi umeo, nego što ne može ništa ni da učini. Čak i ako to pokuša, prođe kao ministar prosvete kome je Ana Brnabić odmah udarila packu da ne izigrava "superministra". Zato se ministar zaštite životne sredine drži priče da je odgovornost na lokalnim samoupravama, tj. da su za zagađenje vazduha krivi gradonačelnici. A gradonačelnici kažu da se problem zagađenja pojavio trenutno i da se intenzivno radi na njegovom rešenju. Sve same besmislice. A šta da kaže Trivan? A šta da kaže Ana Brnabić?

Da kažu da Termoelektrana Kostolac B ispušta 130.000 tona sumpor-dioksida što je više od svih termoelektrana u Nemačkoj zajedno, da EPS-u, koji je prema izveštaju Fiskalnog saveta najveći zagađivač u Srbiji, treba milijardu evra za čistiji vazduh? Da je pola milijarde od ekoloških taksi država potrošila, ali ne na ekologiju, da to što se ljudi greju na čvrsta goriva nije pojedinačni problem nego državno pitanje? Da ljudi voze "evro 3" ne zato što im je standard porastao, nego zato što za bolje nemaju pa im je država dopustila uvoz evropskog smeća na četiri točka? Ma ne, što to? Naravno da će kazati da je aerozagađenje stvar subjektivnog osećaja.

Pa i Trivan je zbog subjektivnog osećaja pristao da bude na čelu ministarstva iako je unapred znao da se neće ni za šta pitati niti će bilo šta moći da sprovede u delo. I to nije samo njegov greh. Vučić je još 2015, kada je najavio dolazak Kineza u Smederevo, rekao da su u Kini ugasili deo čeličana i železara zbog zagađenja vazduha, da se on u to ne razume i da ga i ne zanima. Reći će da ga je zanimalo da 5000 radnika ne ostane bez posla. Za vazduh se snadite sami. Svako po svom subjektivnom osećaju.

ZORA DRČELIĆ

tut", "dobar policajac". Institut za javno zdravlje "Milan Jovanović Batut" dao je neke od odgovora umesto ministra Trivana, apelujući da nema mesta panici, da je sve pod kontrolom i uobičajeno za ovo doba godine i vremenske uslove, da se aerozagađenje u Srbiji prati po preporukama EU i Svetske zdravstvene organizacije, te da broj dece primljene na lečenje "nije povećan u odnosu na onaj koji se beleži u prethodnim godinama u istom vremenskom periodu". "Batut" je dao i svoju preporuku, koju smo već i sami znali, da osetljive osobe ograniče boravak napolju, u jutarnjim i večernjim satima kad je zagađenje najviše. U osetljive osobe, da ponovimo, spadaju osobe s hroničnim oboljenjima (kardiovaskularna i hronična oboljenja), mala deca i stariji. Zdravim osobama preporučeno je da ne budu fizički aktivne u danima najvećeg zagađenja, što nam je takođe bilo poznato. Dakle, ništa novo. Ana Brnabić je, pošto ju je Vučić pitao za Trivana, 15. januara, u roku od odmah, zakazala hitnu sednicu vlade, čini se, više da malo "razbudi" ministre iz SPS-a i valjda umiri javnost, po Vučićevoj preporuci, nego što ju je zanimalo da se nešto, povodom zagađenja vazduha, odluči i – urgentno sprovede u delo. Zato je donešta odluka da se formira "radno telo" koje će da "koordinira radom svih institucija". Šta god to značilo. Od tada, Ana Brnabić ponavlja da u Srbiji vazduh jeste zagađen, ali da to nije problem. Svako ko im je zagađenje vazduha dobro došlo za predizborne marifetluke sa SPS-om. Trivan se, potom, konačno pojavljuje u TV studijima, a slede, u pojačanom broju

pulmolozi, ekolozi, meteorolozi i – nepopovljivi ministar zdravlja Zlatibor Lončar, koji izjavljuje da "razloga za paniku nema, jer zagađenje vazduha ne može da dovede do ozbiljnijih zdravstvenih posledica".

Iako stručna javnost ponavlja da je aerozagađenje decenijama, a posebno poslednje decenije u stravičnom porastu, da je Srbija, prema međunarodnim izveštajima kad je reč o broju obolelih i umrlih zbog zagađenja (najviše aero) prva u Evropi a deveta u svetu, jer je reč o više od 6000 smrtnih slučajeva godišnje (2000 samo u Beogradu), što je podatak SZO, te da ćemo od ovogodišnjeg zagađenja posledice po zdravlje osetiti tek za desetak godina, ministar zdravlja odgovorno tvrdi da zagađenje vazduha ne može da dovede do ozbiljnih zdravstvenih posledica!

Bilo je još besmislenih izjava o aerozagađenju u gradovima Srbije, ali od citiranja nemamo ama baš ništa. U međuvremenu je Sekretarijat Energetске zajednice pokrenuo preliminarnu proceduru protiv Srbije zbog nepotpune primene Direktive o velikim ložištima od 1. januara 2018. koja se odnosi na poštovanje određenih granica za emisije štetnih gasova. U saopštenju EZ navodi se da od 16 postrojenja, čak 9 postrojenja ne ispunjava odredbe Direktive. Srbija ima dva meseca da reaguje na navode da ne poštuje zakon EZ, a Ministarstvo rudarstva i energetike je saopštilo da EPS i ostale energetske kompanije postupaju u skladu sa merama predviđenim NERP-om (Nacionalnim planom za smanjenje emisija).

Gušenje u magli

“Meteorološki uslovi ne mogu biti krivi ni na koji način, oni samo pomažu da se jasnije vidi kako imamo problem sa zagađenjem”

Srbija se ponovo suočila sa burnom epizodom zagađenja vazduha. Aplikacije na mobilnim uređajima, zasnovane na podacima sa mernih stanica širom Srbije, prijavljivale su prethodne sedmice rekordno visoke vrednosti indeksa kvaliteta vazduha (AQI). Društvenim mrežama i medijima se valjala lavina zabrinutih i gnevni reakcija zbog lošeg vazduha, pojedine grupe su organizovale i protestna okupljanja, izdata su raznovrsna upozorenja, pa tako i jedno za škole i vrtiće, Vlada je održala hitnu sednicu, a sa svojim mišljenjem oglasili su se i političari koji inače nikad ne govore o životnoj sredini. Javnost je u tim okolnostima prirodno tražila krivca, ali tumačajući kroz maglu, nije ga našla.

Prilike su, naravno, bile nepovoljne. Tokom prvih nedelja januara, karakteristično za zimski period, u beskrajinim ravninama oko Dunava i njegovih pritoka formirala se magla. Međutim, kako su izveštavale meteorološke službe, polje visokog pritiska, anticklon, bilo je naleglo

na Jugoistočnu Evropu i vetar je dani-ma bio potpuno utihnuo. U tim uslovima, nad Beogradom i drugim gradovima Srbije – kao u poklopljenom loncu – zagađenje je, jednako kao i magla, bilo ne samo zarobljeno pri tlu nego sasvim jasno vidljivo i onima koji inače slabo mare za kvalitet vazduha.

“Potpuno čista magla je bele boje, tako da svako značajnije odstupanje od toga ukazuje na prisustvo smoga”, kaže dr Vla-

dimir Đurđević, klimatolog, objašnjavajući da su prisustvo neprijatnog mirisa, kao i iritacija sluzokože, dodatni indikatori da magla nije čista već je pomešana sa smogom koji nastaje prekomernim zagađenjem vazduha. “Vetra nije bilo iz razloga stacioniranja polja visokog pritiska, anticiklona, iznad našeg regiona. Inače jedna od glavnih osobina ovih cirkulacionih sistema jeste mala brzina vetra u prizemlju”, objašnjava Đurđević koji radi na Odseku za meteorologiju Fizičkog fakulteta u Beogradu.

Uz bogatu naučnu karijeru, Đurđević je od onih istraživača aktivista koji doslovno žive svoju istraživačku temu, a njegova predstavlja jedno od najdramatičnijih pitanja savremenog društva – klimatske promene. Zato on neprekidno učestvuje u svim klimatskim akcijama, gostuje u televizijskim programima, podučava novinare, govori na protestima i tribinama, drži predavanja đacima, penzionerima, građanima, pa čak i poslanicima.

U više navrata smo razgovarali i od nje-ga učili o klimi, životnoj sredini i globalnom zagrevanju, a sada pričamo o svemu onom što poslednjih dana nismo mogli da vidimo, kako u smogu, tako i nakon što se on razlazio sa pojavom jugoistočnog vetra.

“VREME”: Još jedna, svakako zapažena epizoda nečistog vazduha okončala se košavom. Ovaj naš, endemski vetar pokazuje se kao najpouzdanija zaštita od zagađenja.

“VREME”: Još jedna, svakako zapažena epizoda nečistog vazduha okončala se košavom. Ovaj naš, endemski vetar pokazuje se kao najpouzdanija zaštita od zagađenja.

Fotografije: Marija Janković

DR VLADIMIR ĐURĐEVIĆ: Njegova lokalnost je posledica vrlo specifične konfiguracije terena, odnosno postojanja Đerdapske klisure, koja doprinosi pojačavanju vetra koji dolazi sa jugoistoka. Da bismo imali jugoistočni vetar pre Đerdapske klisure, u kojoj vetar ubrzava, polje visokog pritiska, anticiklon mora da bude istočno od nas. Upravo je to razlog zašto je ova poslednja epizoda zagađenja nakratko prekinuta košavom jer se anticiklon, koji je bio kvazi-stacionaran iznad nas, pomerio posle dužeg vremena prema istoku. Tako nam je, paradoksalno, isti cirkulacioni sistem, anticiklon, doneo problem i ujedno isti odneo.

Takozvana temperaturna inverzija očigledno omogućuje da zagađenje

Prognoziranje zagađenja

Koliko bi istraživačke institucije mogle da unaprede borbu protiv zagađenja u Srbiji?

To je vrlo zanimljivo pitanje. Naime, u sistemu za praćenje kvaliteta vazduha u Srbiji i dalje nedostaje jedna važna komponenta, a to je prognoziranje i praćenje transporta zagađenja numeričkim modelima. Slično kao što postoje numerički modeli za prognozu vremena, postoje i vrlo slični alati za prognoziranje transporta zagađenja. Ovakav alat u Srbiji, koji se koristi operativno, trenutno ne postoji, dok je u mnogim zemljama on postao standard, kao deo sistema praćenja kvaliteta vazduha. Ovi modeli omogućavaju da se prati rasprostiranje zagađujućih materija kroz atmosferu i njihove hemijske transformacije, tako da se na svakoj lokaciji može proceniti koliko zagađenja dolazi od kog izvora, i time umanjiti neizvesnost u pojedinačnim kontribucijama različitih izvora. Ukoliko se rezultat modela znatno razlikuje od osmotrenih verno-

sti, to je signal da su neki emiteri ili izostavljeni ili da možda emituju više nego što "prijavljaju". Ovi alati takođe omogućavaju da se predvidi porast zagađenja nekoliko dana unapred, pa ako su prognoze nepovoljne, može se primeniti neka mera koja omogućava da se privremeno smanje emisije zagađivača, kao što su privremeno smanjenje pojedinih industrijskih procesa ili uvođenje mera koje bi podstaklo građane da promene svoje navike, npr. uvođenje besplatnog javnog prevoza na nekoliko dana, kako bi se podstakla manja upotreba automobila. Moglo bi se tu predložiti još korisnih mera za ublažavanje zagađenja. Republički hidrometeorološki zavod i istraživačke institucije sigurno bi mogle odigrati ključnu ulogu u uspostavljanju jednog ovakvog modela u Srbiji. Znam da u nekim institutima i fakultetima već postoje istraživači koji rade sa ovakvim alatima, ali potrebna je podrška države da njihova upotreba postane standard.

danima ostane pri tlu. Da li je Beograd posebno "sklon" toj nepovoljnoj meteorologiji?

Postoje različiti uzroci pojave inverzije, odnosno situacije da temperatura vazduha umesto da opada, raste sa visinom. Tokom zime, preduslovi za pojavu inverzije su postojanje polja visokog pritiska, anticiklona, a male brzine vetra i postojanje oblačnosti su najvažniji. Ceo efekat je posebno izražen u prostranim dolinama i na lokacijama koje su okružene planinskim vencima, jer se tada vazduh koji se dodatno hladi od hladne podloge planinskih padina, kao relativno teži spušta niz njih. Tako ostaje "zaključan" u dolinama i kotlinama. Ovaj mehanizam funkcionise donekle i u prostranoj Panonskoj niziji. Tada u situacijama sa inverzijom na satelitskim snimcima možemo videti nepokretnu nisku oblačnost koja opstaje danima iznad većeg dela ravnice. U tom smislu, Beograd ima "dobru" poziciju za pojavu inverzije. Ali, ipak su u nepovoljnijoj situaciji manje kotline, gde je ovaj mehanizam izraženiji, pa otuda Kosjerić, Užice, Sarajevo i gradovi sa sličnom konfiguracijom okolnog terena imaju često probleme sa zagađenjem.

Jedna od nevolja sa meteorološkim uzrocima je da se zagađivači, pa i odgovorni, pomalo oslanjaju na to objašnjenje, svaljujući krivicu samo na meteorologiju. Ko je zaista kriv za zagađenje?

Za zagađenje su krivi emiteri zagađujućih materija. Zbog "meteorologije" mogu samo da izostanu mehanizmi koje emitovano zagađenje efikasno mešaju sa nezagađenim vazduhom ili koji ga odnose sa određene lokacije. Planovi za očuvanje kvaliteta vazduha, ukoliko su osmišljeni na pravi način, treba da omoguće da i pri najnepovoljnijim meteorološkim uslovima određeni pragovi zagađenja ne budu pređeni, što prvenstveno znači kontrolu emisije zagađivača iz odgovarajućih izvora. Tako meteorološki uslovi ne mogu biti krivi ni na koji način, oni su više neka vrsta pomoći da se jasnije vidi kako imamo problem.

Prethodnih dana su pomno komentarisane i merne stanice Agencije za zaštitu životne sredine (SEPA). Da li je pokrivenost dobra i koliko su podaci relevantni?

Odsumporavanje

PM čestice potiču iz saobraćaja i malih ložišta. Šta je sa sekundarnim PM česticama sa velikih ložišta u elektranama?

Na mernom mestu instrument ne može da registruje da li se radi o PM čestici koja je emitovana kao čestica ili je u pitanju sekundarna čestica čije poreklo je gasno, već beleži samo ukupnu koncentraciju čestica. Da bi se ovo razgraničilo, potrebna je naknadna analiza osmatranja, koja se do sada nije kod nas radila u potrebnom obimu. U prošlogodišnjem izveštaju SEPA-e navodi se da je za jednu stanicu značajan broj PM-ova sumpornog odnosno azotnog porekla. U nekim evropskim gradovima pokazano je da udeo sekundarnih PM-ova može da ide od 65% do 70%, a na nekim lokacijama u svetu i do 90%. Slična je situacija i sa azotnim oksidima. Tako da su emisije sumporovih i azotnih oksida u stvari takođe i izvori sekundarnih PM-ova. U tom smislu, odsumporavanje gasova, odnosno smanjenje emisije sumporovih oksida, koje je do sada bilo sa najmanjim obuhvatom, treba da bude usvojeno kao siguran posao za naše elektrane, i na taj način i smanjenja koncentracije PM čestica u vazduhu. Na kraju, EU koja kontinuirano beleži poboljšanje kvaliteta vazduha, najveće zabeleženo smanjenje u emisijama beleži upravo za sumporove okside.

Pokrivenost je dovoljna da vidimo kako imamo problem sa kvalitetom vazduha, mada sigurno je da bi mogla biti bolja. Verovatno je sada veći problem činjenica da i trenutni sistem ne radi u punom kapacitetu, što je posledica neadekvatnog ulaganja u njega. U 2018. godini je na postojećim stanicama donekle povećan obuhvat osmatranja u odnosu na prethodnih par godina, ali je to i dalje znatno manje od kapaciteta za koji je sistem projektovan i kako je radio kada je uspostavljen. Sigurno je da u budućnosti treba raditi i na proširenju sistema, na uključivanju u monitoring zagađivača koji se danas ne mere i, konačno, u adekvatno održavanje samog sistema.

Čini mi se da je najzad došlo do promene u percepciji zagađenja zbog mobilnih aplikacija koje građani masovno koriste. Jedna zajednička koleginica nedavno je lepo definisala ulogu Air Visuala – da je odličan za obaveštavanje građana, ali da nije za izradu medicinskih studija. Da li se slažete, preporučujete li upotrebu aplikacija?

Sigurno je da su aplikacije odigrale ključnu ulogu u podizanju svesti jer su na jednostavan način, a ipak zadovoljavajuće tačno, jasno ukazale na problem. Zato sam ja predložio da im se u Srbiji, ako postoji, dodeli neka godišnja eko nagrada, jer bi stručnoj javnosti, civilnom sektoru i aktivistima bilo potrebno još mnogo godina da naprave ovaj efekat. Tako-

đe, pokazale su moć koncepta otvorenih podataka, koji i vlada naše zemlje promoviše poslednjih godina. Jednostavno, kada su podaci svima dostupni u mašinski čitljivom formatu, time se povećava broj potencijalnih korisnika podataka i njihova vidljivost, i umanjuje se šansa za manipulaciju njima. Slažem se da aplikacije nisu korisne za istraživanja, mada to i nije njihov cilj. Ali, kao što trenutno SEPA objavljuje osmotrene podatke u realnom vremenu, tako treba i da omogući lak i jednostavan pristup osmatranjima iz prošlosti, jer su istraživačima često upravo potrebni što duži nizovi osmatranja.

Hajde da pričamo o velikim ložištima. Srbija u termoelektranama spaljuje lignit jer je to najveći energetski resurs u zemlji.

Problem sa elektranama je vrlo važan i sigurno višedimenzioni. Prvo treba da znamo da je tehnologija proizvodnje prilično zastarela, zbog više faktora, tako da su veoma neefikasne u proizvodnji energije. Srbija emituje mnogo više zagađenja po jedinici BDP-a od mnogih zemalja širom sveta. Ako bi se radilo na povećanju efikasnosti, i proizvodnje i distribucije, emisije bi se mogle značajno smanjiti, pa tako i zagađenje. Drugo, emisije zagađivača iz elektrana jedino su, i to donekle, pod kontrolom kada su u pitanju PM čestice. U lošijem stanju je kontrola emisija oksida azota. Kontrola sumporovih oksida skoro da ne postoji, odnosno postoji samo na jednom bloku jedne

■ **“Srbija emituje mnogo više zagađenja po jedinici BDP-a od mnogih zemalja širom sveta. Ako bi se radilo na povećanju efikasnosti, i proizvodnje i distribucije, emisije bi se mogle znatno smanjiti, pa tako i zagađenje”**

elektrane. Sada je otvoreno i pitanje rada tog sistema u planiranom kapacitetu, o čemu je pisao i vaš list.

U kojoj meri su elektrane deo problema zagađenja gradova?

Kako su emisije PM čestica relativno male iz elektrana, jer tu neka kontrola postoji, na prvi pogled izgleda da elektrane nisu značajno doprinele problemu. Međutim, posle nekog vremena, kroz hemijske i fizičke transformacije dolazi da partikulacije sumporovih i azotnih oksida (koje elektrane emituju u gasovitom stanju). Tako dolazi do formiranja takozvanih sekundarnih PM-ova. Konačno, merne stanice ih registruju kao PM čestice (prim. videti okvir). Paradoksalno je da su ulaganja za odsumporavanje reda veličine nekoliko stotina miliona evra, upravo onoliko koliko je, kako smo saznali ovih dana, “nestalo” iz zelenih fondova, tako da se ne radi o nekoj investiciji koja nam je nedostižna, a može se relativno brzo, za par godina, implementirati.

To bi moglo biti rešenje?

Za problem zagađenja vazduha, iako bismo to sigurno želeli, nema brzih rešenja, pa to smatram kratkoročnom merom. Ostale mere koje se ovih dana navode kao kratkoročne – saobraćaj, prestanak rada škola i slično, pre bih nazvao

kriznim merama. Dugoročna mera, koja bi trebalo da se sprovodi nekoliko narednih decenija, jeste potpuni prelazak na obnovljive izvore energije, sunce, vetar i vodu, i napuštanje uglja kao energenta.

Time bi se smanjila i emisija ugljen-dioksida, koja dovodi do klimatskih promena?

U tom procesu dekarbonizacije već značajno kasnimo u odnosu na druge zemlje. Kako nas u budućnosti sigurno očekuje i privatizacija u energetske sektoru, ova dugoročna mera mogla bi da se odvija paralelno sa tim procesom. Značajno povlačenje države iz energetike će potpuno promeniti ovu oblast, i pravilno planiranje tog procesa, ali i praćenje međunarodnih trendova, biće ključno za ovaj proces.

Sa stanovišta vašeg angažmana kao klimatologa aktivnog i u međunarodnim organizacijama, koliko je zaista veliki naš problem sa CO₂?

Smanjivanje globalnih emisija CO₂ je cilj koji nema alternativu kada su u pitanju klimatske promene. Pitanje je samo koliko će se brzo ići ka ovom cilju. Bez obzira što su emisije CO₂ naše zemlje male u odnosu na emisije razvijenih i velikih zemalja, dekarbonizacija, odnosno napuštanje fosilnih goriva treba da

bude glavni cilj svih energetske sistema na planeti, pa i naših. Ova transformacija može biti i podsticajni faktor u ukupnom napretku Srbije u budućnosti. Ukoliko se uskoro ne budemo ovim ozbiljnije pozabavili i ako naša ekonomija ostane karbonski zavisna, može postati vrlo nekompetitivna. Već godinama se čeka usvajanje pripremljenog Zakona o klimatskim promenama (koji se upravo bavi emisijama CO₂). Preduga je i priprema Strategije borbe protiv klimatskih promena, čije se usvajanje takođe čeka. Sve ovo kao da ukazuje da mi ova pitanja ne vidimo kao hitna i važna.

Kako da se, u međuvremenu, bolje adaptiramo na klimatske promene? Videli smo kako je plavljen i Beograd prošlog leta. Hoće li izazovi postati još veći?

U Srbiji postoji dovoljno planskih dokumenta, koji ukazuju na to koji su sektori najugroženiji i koje mere prilagođavanja treba da umanje rizike. Međutim, izostaje implementacija. Skoro niko tokom poplava prošlog leta nije otvorio priču zašto u Beogradu, i pored usvojenog plana za prilagođavanje na klimatske promene, ništa nije urađeno po pitanju njegove realizacije. Inače, plan navodi kao rizik češću pojavu ekstremnih padavina i njihovo intenziviranje i predlaže mere za smanjenje rizika od poplava. Situacija može postati prilično nepovoljna sa daljom promenom klime, koja je neizbežna. U najboljem slučaju, planeta će se zagrejati za dodatni jedan stepen (trenutno smo topliji za jedan, a cilj Parisčkog sporazuma je ograničavanje zagrevanja na dva stepena) u narednih tridesetak godina, što znači znatno povećanje, učestalosti i intenziteta vremenskih i klimatskih ekstrema. U tom smislu, potreba za prilagođavanjem vrlo je jasna, a svako dalje odlaganje je gubljenje vremena.

Da li smo videli najgore od suša? Šta nam kažu modeli – koliko će suše pogađati naš region?

Nažalost, ne. Naš region je inače specifičan i po tome što može očekivati i intenziviranje suša i intenziviranje ekstremnih padavina. To deluje paradoksalno, ali je tako. Tokom suše 2012. godine naša poljoprivreda je izgubila oko dve milijarde dolara. Osmatranja pokazuju kako je učestalost ovako jake suše već duplo veća u

odnosu na sredinu prošlog veka, a da će se sigurno još jednom duplirati za dodatni stepen zagrevanja. Ukoliko se planeta zagreje značajno više od dva stepena, do kraja veka učestalost ovog događaja može da postane 8 puta u 10 godina. Sa druge strane, kod nas je već povećan broj dana sa ekstremnim padavinama, a ovaj broj će takođe nastaviti da raste u budućnosti. Vrlo nepovoljna situacija, pošto je ovo specifično u odnosu na mnoge regione u svetu. Na većini lokacija ili će se samo intenzivirati suše ili samo ekstremne padavine.

Nakon požara u Sibiru i Amazoniji, ove zime pratimo stanje u Australiji. Požari su očekivani u klimatskim modelima zbog pojačanog isparavanja, ali kad vidite snimke i čujete da je stradalo milijardu životinja, da li ste, mada ekspert, i sami zapanjeni?

Porast broja ekstrema i njihovih intenziteta bili su predviđani godinama u nazad, tako da je bilo pitanje iza kog tačno "čoška" će nas zadesiti. Parafrizirajući jednog kolegu iz inostranstva koji to opisuje ovako: idete minskim poljem i znate da kako ulazite sve dublje, ne samo da ste u riziku jer ste duboko u njemu već je broj skrivenih mina sve veći a njihova punjenja su sve razornija, tako da polako postajete sigurni da je kobni korak neizbežan. Kada se konačno desi katastrofa kao ova u Australiji i kada vidite kao izgleda kada nagazite na minu, prvo što mi padne na pamet je kako će da izgleda ona sledeća, i da li ćemo uspeti da se zaustavimo pre nego što nas mina bude čekala na svakom koraku. Inače, u svetu već postoje primeri da je posle određenih ekstremnih događaja skoro nemoguće očekivati relativno brzo vraćanje u prethodno stanje, bilo da se radi o periodnim sistemima ili infrastrukturi, što je jedan od najvećih izazova klimatskih promena, a to je skoro trajno narušavanje postojećeg stanja.

Kako reagujete na klimatski skepticizam?

Klimatski skepticizam je produkt planiranih kampanja. Pre nekoliko meseci, zbog bankrota jedne od najvećih kompanija za proizvodnju uglja u Americi, njena finansijska dokumentacija je postala javna. Iz nje se jasno videlo da su godinama ulagana sredstva u medijske kampanje čije je cilj bio plansko poricanje klimatskih promena. Da ne pričamo o seriji čla-

Zamrzavanje cirkulacije

Da li će klimatske promene uticati na učestalost pojave toplotne inverzije kakvu smo videli?

Postoji indicija da će klimatske promene potpomoći učestalost ovakvih situacija, ali pošto za sada nema jasno potvrđenih veza, ukazao bih na jednu drugu vrstu povezanosti klimatskih promena i epizode sa zagađenjem. I jedan i drugi problem, uslovno rečeno, izlaze iz istog odžaka. Značajno najveći broj zagađenja u atmosferu dolazi iz procesa sagorevanja fosilnih goriva, uglja, nafte i gasa. U tom procesu takođe se emituje i ugljen-dioksid, koji ne narušava kvalitet vazduha, ali je glavni uzročnik klimatskih promena. Tako, ukoliko bude ispunjen Pariski sporazum, koji indirektno pretpostavlja prestanak korišćenja fosilnih goriva početkom druge polovine ovog veka, dalji porast globalne temperature zaustavio bi se na 2°C, a ujedno će i problem aero-zagađenja biti dramatično redukovano. Jednostavno, fosilna goriva su izvor oba problema, a posledično i mnogih drugih nedaća u životnoj sredini. Uobičajena situacija u atmosferi je da cirkulaciona polja anticiklona i ciklona putuju od zapada ka istoku, ali se dešavaju situacije kada se ova vrsta kretanja privremeno "zamrzne" tako da odgovarajući sistem koji se nađe nad nekom oblasti ostaje stacionaran neuobičajeno dugo. Zbog zagrevanja planete, a posebno zbog neravnomernog zagrevanja, jer se polarne oblasti brže zagrevaju, osmotren je povećan broj ovih "zamrznutih" situacija. Takva situacija bila je i razlog poplava 2014. jer se ciklon iz koga smo imali padavine zadržao neuobičajeno dugo iznad nas. U tu sliku se uklapa i ova situacija iz januara, s tim da smo sada imali anticiklon koji pogoduje povećanju prizemnog zagađenja. Međutim, nije jasno da li će "zamrzavanje" kod nas više pogađati ciklone ili anticiklone.

naka istraživačkih novinara poznatog kao Exxon-knew. Danas skeptika ima daleko manje pošto su činjenice suviše jasne. Međutim i skeptici s vremenom evoluiraju zajedno sa klimatskim promenama. Mnogi skeptici iz vremena devedesetih sada su prešli u tzv. lukewarmer-ere, koji ne poriču klimatske promene, ali govore da konsekvence čak i ako se planeta zagreje za četiri stepena neće biti toliko strašne. U Americi, Engleskoj i Australiji skepticizam je skoro kao profesionalno zanimanje, finansirano uglavnom novcem industrije fosilnih goriva. Kod nas je on deo pseudonaučnih krugova i deo su iste scene sa antivakcinašima, koji i dalje prave veoma ozbiljne probleme zdravstvenom sistemu.

Na jednoj tribini ste mi rekli da čim se insistira na nekom rešenju za globalno zagrevanje koje nije zaustavljanje spaljivanja fosilnih goriva, na primer veganskoj ishrani, nešto je sumnjivo. Da li i pošumljavanje spada u ta laka rešenja ili bi zaista moglo da pomogne?

Upravo tako, klimatske promene su izuzetno kompleksan problem. Jednostavna rešenja ne postoje i jedino reše-

nje je prestanak korišćenja fosilnih goriva. Kada je u pitanju pošumljavanje, jednostavno naše emisije su toliko velike da i kada bismo pošumili celu planetu, što je fizički nemoguće, i dalje bi jedan deo emisija ostao u vazduhu. Cela stvar je mnogo komplikovanija od ovog jednostavnog izvor-ponor problema. Milioni godina bili su potrebni da bi se formirali depoziti fosilnih goriva, a mi smo sada potpuno preokrenuli smer tog procesa i za kratko vremena vratili velike količine ugljenika iz tla u atmosferu. Nemoguće je očekivati da će i prirodni procesi početi podjednako brzo da rade u suprotnom smeru da bi poništili naše uplitanje u ciklus ugljenika, i početi da prave depozite uglja, nafte i gasa na vremenskim razmerama od sto godina, što je vreme naših intenzivnih emisija. Našoj planeti potrebno je svako novo drvo. Benefiti toga su mnogobrojni, posebno u urbanim sredinama. Ali promovisati pošumljavanje kao rešenje za klimatske promene je na neki način skretanje pažnje sa glavnog problema, a to je korišćenje fosilnih goriva, posebno kada znamo da nam je ostalo malo vremena da delujemo.

☞ SLOBODAN BUBNJEVIĆ

Foto: Marija Janković

Šporet naš nasušni

Najveće zagađenje vazduha u Srbiji dolazi od prekomernog emitovanja suspendovanih čestica (PM10 i PM2,5) koje prodiru direktno u pluća i krvotok.

Ove čestice, prema podacima Agencije za zaštitu životne sredine, u najvećoj meri proizvode se u malim toplanama i individualnim ložištima

Nekoliko nedelja bez vetra, padavina i sa gustom maglom bilo je dovoljno da javnost u Srbiji počne vrlo intenzivno da se bavi kvalitetom vazduha koji udiše, a očito je i strogo kontrolisanim medijima stigao “mig” da je u redu da se bave i ponekom temom od javnog značaja. Tako su danima po televizijama i u novinama defilovali ministri, nadležni i lekari objašnjavajući, sa manje ili više uspeha, šta to zagađuje vazduh i šta bi trebalo da se uradi.

Od zvaničnika smo zbilja svašta mogli da saznamo. Ana Brnabić je tako, nakon više nedelja kontinuirano lošeg kvaliteta vazduha širom Srbije, 15. januara sazvala “hitan” sastanak Vlade zbog zagađenja vazduha. Ona je posle sastanka izjavila da zagađenje nije veće nego prethodnih godina, ali je sutradan rekla da “jeste gore u nekim gradovima zbog meteoroloških uslova, magle, zbog toga što nije bilo snega i nema košave”. Potom je pojasnila i hitnost sastanka Vlade Srbije, rekavši da je sastanak održan “zato što nije bila zadovoljna kako je vlada do sada komunicirala na ovu temu i što građanima nije predočila šta je sve do sada urađeno”.

Ministar za zaštitu životne sredine Goran Trivan je nakon pomenutog sastanka uspeo da potvrdno odgovori na pitanje da li će biti preduzete kratkoročne mere kao što se radi u Sarajevu i Severnoj Makedoniji, a odmah potom da izjavi da se na sastanku nije razgovaralo o konkretnim merama.

IMA – NEMA POSLEDICA

Ministar zdravlja Zlatibor Lončar je izjavio da zagađenja ima, ali da nema razloga za paniku jer “to ne može da dovede do ozbiljnih zdravstvenih posledica”, a odmah potom je apelovao “da deca, stari i hronični bolesnici nemaju fizičke aktivnosti napolju u danima kada je povećano zagađenje vazduha”, te da, ako su već napolju, stave šal preko usta.

Ministarstvo prosvete uputilo je poruku predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama da prate informacije o zagađenosti vazduha i da “rad organizuju na najbolji način i u interesu očuvanja bezbednosti i zdravlja dece”.

Dan nakon “hitnog” sastanka Vlade Srbije povodom zagađenog vazduha, gra-

donačelnik Beograda Zoran Radojičić je izjavio da su gradske vlasti u prethodnom periodu “učinile značajne korake u pogledu suštinskog unapređenja kvaliteta vazduha u prestonici Srbije”, te da neke konkretne mere “već daju rezultate”.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić je, po običaju, bio najkreativniji: uspeo je istovremeno da okriži “SPS ministarstva” za stanje životne sredine, ali i da sebi pripiše silan razvoj Srbije i rast standarda koji je, po njemu, prouzrokovao ovo zagađenje. Takođe, objasnio je da zagađenje zapravo i nije povećano, a i da su on i njegova porodica najugroženiji, jer mu troje dece živi na Novom Beogradu, koji je najzagađeniji. Poentirao je izjavom da on, kao srčani bolesnik, nije osetio probleme sa vazduhom.

Ali, možda je najbolje rešenje problema zagađenja dao zamenik gradonačelnika Beograda Goran Vesić: “Moram da vam kažem da je sa zgrade Tanjuga skinita merna stanica, jer u tom delu grada nema zagađenja. Obilićev, Kosančićev i Topličin venac postali su pešačka zona. Nema automobila – nema zagađenja. A sećate se kakav su haos pravili protivnici

tih rekonstrukcija i promena", rekao je Vesić u intervjuu na TV Hepiju, u istom intervjuu u kome je rekao da postoje "dva najveća izvora zagađenosti – individualna ložišta i automobilski saobraćaj". Ako se Vesićeva izjava tek malo modifikuje, moglo bi se zaključiti da i kad nema merne stanice – nema podataka o zagađenju. Makneš zarez ovamo, rešiš aflatoksin, makneš mernu stanicu, rešiš zagađenje...

No, šta je zapravo uzrok zagađenja i da li je ono veće nego ranije? Nakon sastanka Vlade Srbije, izdato je saopštenje u kome su "kao najveći efekti koji negativno utiču na kvalitet vazduha označeni kućna ložišta, grejanje na fosilna goriva, veliki broj motornih vozila i nepovoljni meteorološki uslovi".

ZAGAĐENJE I ZDRAVLJE

Prema Agenciji za zaštitu životne sredine (SEPA) i njenom poslednjem dostupnom izveštaju o kvalitetu vazduha (za 2018. godinu), "suspendovane čestice su 2018. godine, kao i prethodnih godina, bile dominantna zagađujuća materija na području Republike Srbije". Godišnja dozvoljena koncentracija ovih čestica (PM10 – čestice prečnika 10 mikrometara, što je deset puta manje od prečnika ljudske dlake) prekoračena je na svim mernim mestima SEPA, a najgore je bilo u Valjevu, Užicu, Smederevu, Novom Beogradu, Kraljevu, Sremskoj Mitrovici, Kosjeriću i Kragujevcu, mada je, na primer, Niš imao najbolju kategoriju vazduha, ali samo zato što merenja PM10 nisu obavljena u dovoljnom obimu.

Na mernom mestu u Valjevu, od 365 dana u godini ova koncentracija prelazila je dozvoljenu granicu čak 170 puta, pokazuju merenja SEPA. Valjevo je "rekorder" i po dnevnoj koncentraciji PM10 – dozvoljeno je 50 mikrograma po metru kubnom dnevno, a u Valjevu je u jednom danu izmereno 552 µg/m³ (Užice je na drugom mestu sa danom u kome je zabeleženo 359 µg/m³ PM10 čestica).

Kako piše u izveštaju SEPA, "u brojnim studijama uticaja pokazana je veza" između srednje godišnje vrednosti PM10 i zdravstvenih efekata na gradsko stanovništvo, "jer ove čestice prodiru direktno u pluća gde izazivaju upalne procese i pogoršavanje zdravstvenog stanja ljudi sa srčanim i plućnim bolestima". Pre-

Neophodna zamena starih uređaja

Prema rečima Aleksandra Macure iz RES fondacije, najveći broj peći i šporeta koje, kako smo videli, koristi većina domaćinstava u Srbiji za grejanje (i kuvanje) izuzetno je neefikasan – samo tridesetak odsto energije pretvori se u korisnu toplotu.

"Od 1. januara 2022. u Evropi stupa na snagu *ecodesign* direktiva, koja vrlo strogo reguliše i efikasnost i emisije ovakvih uređaja, i nakon tog datuma moći će da se prodaju samo uređaji koji ispunjavaju ovu direktivu. Da bi došlo do efikasnog sagorevanja, potrebno je dovoljno vremena, dovoljno vazduha i odgovarajuća temperatura u ložištu.

Uređaji koji se u Srbiji najčešće koriste uopšte nemaju sekundarni i tercijarni dovod vazduha, nego samo onaj primarni "cug" i sa tim ne može nikako da se postigne to sekundarno zagrevanje koje daje dosta energije. To su povezane stvari – što je efikasniji uređaj, više energije pravi, ali i manje su mu emisije, to je dvostruka korist. Ovakve efikasne peći isto koriste drva i ugalj, ali emisije mogu da se smanje i do 80 odsto u odnosu na staru tehnologiju – sagorevanje je drugačije", kaže Macura.

On dodaje da je, kontraintuitivno, emisijski faktor za šporet na drva veći nego za šporet na ugalj, odnosno da šporet na drva izbacuje više suspendovanih čestica po jedinici energije. "Američka agencija za zaštitu životne sredine (EPA) je pravila ilustracije – stave sliku starog šporeta na drva i pored nje sliku pet dizel-autobusa, uz poruku da su emisije suspendovanih čestica iz šporeta na drva veće nego emisije pet starih dizel-autobusa", kaže Macura. Po njemu, jedino rešenje je uvođenje standarda, odnosno zamena starih uređaja efikasnijim, a u tome bi morali da učestvuju država i proizvođači šporeta.

"Novac koji se troši za rešavanje problema energetske siromaštva, troši se na pogrešan način. Na primer, subvencionise se plaćanje računa za električnu energiju, 75.000 domaćinstava je dobilo tu subvenciju prošle godine. Verovatno je da se najveći broj tih domaćinstava greje upravo preko ovakvih neefikasnih peći i šporeta, i umesto da im se zameni uređaj i smanji trošak, ti im daješ pare i držiš ih na istom mestu gde su bili ranije.

Te pare nisu male, ali su pogrešno usmerene. Na primer, makedonska vlada je nagovestila da će Elektroprivreda Makedonije donirati inverterske klima-uređaje u vrednosti od 10 miliona evra, da bi ljudi prešli na grejanje preko njih, tamo gde može. To troši struju, ali nema lokalnog zagađenja, a i struja se koristi sa mnogo većom efikasnošću", zaključuje Macura.

ma podacima Ujedinjenih nacija iz maja 2019. (*Air Pollution and Human Health: The Case of the Western Balkans*), u Beogradu se beleži više od hiljadu slučajeva smrti godišnje i to samo zbog emisije azot-dioksida, pošto, kako kažu u UN, nije moguće analizirati uticaj PM2,5 čestica, s obzirom da ne postoje kompletni podaci za Beograd.

Istraživanje Svetske zdravstvene organizacije (WHO) iz 2019. pokazuje da bi zagađenje vazduha moglo biti odgovorno za više od 6500 prevremenih smrti u Srbiji. Jedno ranije istraživanje WHO i OEBS-a pokazalo je da su samo u 2010. godini ove prevremene smrti ekonomski koštale Srbiju trećinu BDP-a, mereno po kupovnoj moći (PPP, *purchasing power parity*). WHO procenjuje i da zbog izgu- bljenih radnih dana kao posledice kratko-

trajne izloženosti PM2,5 česticama, Srbija i Crna Gora godišnje gube 324 miliona evra, a da je u Valjevu 18,8 odsto svih smrtni izazvano zbog prekomernog izlaganja ovim česticama.

Dakle, suspendovane čestice su dominantna zagađujuća materija u Srbiji. Šta proizvodi ove čestice? Prema podacima SEPA, u 57 odsto slučajeva to su toplane snage manje od 50MW i individualna ložišta. Industrija učestvuje tek sa 13 odsto u stvaranju PM10, poljoprivreda (bez stočarstva) sa 10 odsto, drumski saobraćaj sa 6 odsto, a proizvodnja električne i toplotne energije tek sa 5 odsto.

Kada je reč o sitnijim (i opasnijim) suspendovanim česticama, PM2,5, čak 75 odsto emisija dolazi iz malih toplana i individualnih ložišta, 9 odsto iz industrije i 6 odsto od saobraćaja, pokazu-

ju podaci SEPA. No, merna mesta SEPA u 2018. u više od polovine slučajeva (52 odsto) nisu uspevala da postignu raspoloživost validnih vrednosti zagađujućih materija merenih svakog sata veću od 90 odsto. To znači da je operativnost analizatora u 2018. iznosila tek 48 odsto (što je još i povećanje u odnosu na samo 22 odsto u 2017. godini).

NEPOTPUNA MERENJA

Šta to znači za građane? Na primer, recimo da ste, za razliku od predsednika, primetili da sa vazduhom nešto nije u redu. Otišli ste na sajt ili aplikaciju SEPA da vidite kakav je kvalitet vazduha i videli da je na Vračaru vazduh prvoklasan. No, ako se zainteresujete kako je to moguće, videćete da se u tom trenutku ne meri vrednost PM10, a da su ostali zagađivači niski. I odjednom, vazduh na Vračaru je u zelenom, u kategoriji "odličan".

Ako ste pak poželili da vidite kakav je vazduh bio u Srbiji tokom decembra, i o tome postoji izveštaj na sajtu SEPA. No, onda vidite da uopšte nema rezultata o koncentraciji najopasnijih PM2,5 čestica, da su satna prekoračenja merena samo za sumpor-dioksid i azot-dioksid, a da od 33 merna mesta na čak 20 nisu bila merena dnevna prekoračenja PM10. Tako građani Kragujevca, Čačka, Užica, Kraljeva, Kruševca, Vranja, Kostolca, Šapca, Vračara, Smedereva, Sremske Mitrovice... poj-

KRIVCI ZA ZAGAĐENJE U SRBIJI: Od "smederevca" do automobila i industrije

Foto: Marija Janković

ma nemaju koji su bili zvanični podaci o zagađenosti vazduha ovim česticama u decembru 2019. godine.

Prema poslednjem izveštaju SEPA o stanju životne sredine u Srbiji (za 2018. godinu), od 1990. do 2017. nije zabeležena značajnija promena u emitovanim količinama suspendovanih čestica (PM10). Takođe, u tom izveštaju piše da su u periodu 2010–2018. čestice PM10 najčešće doprinosile jako zagađenom vazduhu u Beogradu, a da su u 2018. u 39 odsto slučajeva bile uzročnik lošeg kvaliteta vazduha.

Međutim, u Planu kvaliteta vazduha u aglomeraciji Beograd iz februara 2016. koji je za Gradski sekretarijat za zaštitu životne sredine uradio Gradski zavod za javno zdravlje, bez navođenja vrednosti merenja, piše da je najznačajniji izvor zagađenja u Beogradu – saobraćaj, pa potom termoelektrane i toplane, a tek na trećem mestu su individualna ložišta: "Saobraćaj predstavlja osnovni izvor zagađenja vazduha i narušavanja njegovog kvaliteta."

Kada je reč o individualnim ložištima, prema merenjima obavljenim na 1016 individualnih ložišta, graničnu vrednost emisije dimnog broja zadovoljava samo 28,1 odsto uzorka, a "povećana

vrednost dimnog broja rezultuje većom emisijom čestica što nepovoljno utiče na stepen kvaliteta vazduha". Prema podacima Ankete o potrošnji domaćinstava Republičkog zavoda za statistiku, centralno ili etažno grejanje ima oko 41 odsto domaćinstava Srbije. Ova anketa deli sva domaćinstva u Srbiji (njih 2,47 miliona) na deset decila, prema ukupnoj godišnjoj potrošnji – najmanju potrošnju ima prvi decil (10 odsto najsiromašnijih), a najveću deseti decil (10 odsto najbogatijih).

Tako, u prvom decilu samo 9,3 odsto domaćinstava ima centralno ili etažno grejanje, a čak 84,5 odsto prvog decila koristi čvrsto gorivo za grejanje (drvo, uglj ili mešavina). Ukupno se na čvrsta goriva – koja su, kako smo videli, najveći izvor emisije PM čestica – greje 56,6 odsto domaćinstava, a zanimljivo da su čvrsta goriva dominantna u svim decilima: čak i u onom desetom, najbogatijem, 38,6 odsto domaćinstava koristi čvrsto gorivo, a 36,6 odsto se greje na centralno grejanje preko toplane.

Ova nedoumica – šta je najveći zagađivač – možda bi mogla da bude razrešena nakon što je 13. januara Zaštitnik građana pokrenuo postupak kontrole Ministarstva za zaštitu životne sredine, ocenivši da "Ministarstvo ali i drugi nadležni državni organi nisu preduzeli a ni sproveli nijednu konkretnu meru". Kako piše na sajtu ombudsmana, "s obzirom da stručna javnost ukazuje na više različitih uzročnika zagađenja vazduha i to sagorevanje uglja lošeg kvaliteta u termoelektranama, intenzivniji saobraćaj, individualna ložišta i trenutni vremenski uslovi", zaštitnik građana je od Ministarstva zaštite životne sredine zatražio obaveštenje o tome da li je ono izvršilo "analizu osnovnih, dominantnih uzročnika visokog stepena zagađenja pojedinačno po gradovima i jedinicama lokalne samouprave", te "da li je u odnosu na utvrđene najznačajnije uzročnike zagađenja vazduha Ministarstvo zaštite životne sredine predvidelo i predložilo preduzimanje hitnih kratkoročnih, ali i dugoročnih mera u cilju njihovog suzbijanja i koje su to mere, i ukoliko nije, iz kojih razloga to nije učinjeno".

Odgovor bi trebalo da stigne za 15 dana.

RADMILO MARKOVIĆ

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Stavovi izneti u članku ne predstavljaju nužno stavove Fondacije Hajnrih Bel.

Pazi šta bacaš na

Pratili smo u živom prenosu preko "društvenih mreža" to narastanje lavine besa jednog neobičnog zbira inokosnih osujećenosti kombinovanog s prstohvatom diletantskog političarenja

Znam da "svi" sada očekuju od mene da se u pisanoj formi blagoizvolim očitovati o *onome*, ali meni je *onoga* već uveliko preko glave, a i nisam rad da udovoljavam prohtevima radoznale svetine. Ma hajde, Pančiću, ne budi nakraj srca, daj nam bar nešto?! Ionako ti niko ne bi poverovao da te je ove i ovakve nedelje bilo šta drugo stvarno preokupiralo... Pa dobro, ali evo kako ćemo: strogo *fenomenološki*. Dakle, svi grafički detalji na stranu, svi ti vokalni solisti mizerije, sav uzbihozoreni talog čaršije i turšije, svaki nadobudni Lažni Dimitrije s kreštavim rodoljubnim falsetom – sve to niz mutno Dunavo. Nego da se skoncentrišemo na stanovite "promene paradigme".

Bio sam član famoznog NIN-ovog žirija za roman pre skoro dve decenije, od 1999. do 2001. Političke i društvene prilike i tada behu usrane (pa malo bolje), književna čaršija, verujte, ništa bolja nego sada, mediji da te bog sačuva, a i ljudske naravi generalno nisu se mogle od tada promeniti ni na bolje ni na gore: to se ni kroz milenijume ne menja bitno. Pa ipak, danas mi se čini da je tadašnje žiriranje u odnosu na današnje bilo *banja*, i to najmanje ima veze s količinom paraknjiževnog šodera koja se od tada uvišestručila. Lako je podnositi loše i teške knjige: teško je podneti loše i šuplje ljude. Čekaj,

ne reče li malopre da se ljudi nisu promenili? Tačno. Ali, promenilo se nešto drugo: način na koji ljudi *emituju sebe* i percipiraju druge. Tada nije bilo "društvenih mreža", danas jedva da ima ičega osim njih.

Šta to konkretno menja u ovom slučaju? Pa, recimo da žiriranje za jedinu tzv. široj javnosti važnu književnu nagradu pretvara u neku vrstu nevoljkog učestvovanja u rijaliti šou(u). Šta god da uradite, šta god da neko pomisli da ćete uraditi ili biste mogli da učinite, šta god da ste već uradili ili se neko me čini da ste uradili jer to tako izgleda iz njegovog mrtvog ugla, razmatra se i tumači *in real time*, sa apsolutnim samopouzdanjem onoga-koji-tajnu-zna, s ležernim spokojstvom u odnošenju prema istini i laži kakvo već nadilazi i čuvenu Frankfurtovu definiciju bulšita kao nečega goreg i pokvarenijeg, jer moralno nihilističnijeg, od pukog laganja. A sve to u vašem virtuelnom prisustvu, za koje niko ne hajde, jer ionako više nikoga nije ničega sramota.

Evo nekih od ospoljenja ove vesele kakofonije – vesele pod uslovom da se ne tiče ni vas ni bilo koga koga poznajete. Žiri objavi širi izbor od tridesetak knjiga: aha, vidi koliko tu ima Lagune, opet će Laguna da dobije Nagradu, svi im se klanjaju, svi su kupljeni, niko im ništa ne sme! Onda se, sužavanjem

ventilator

KAKOFONIJA NA MREŽI:

Žiri NIN-ove nagrade

Foto: Vesna Lalić

izbora, Laguna svede na dve, pa na nijednu knjigu; prethodni mudraci začute dok se resetuju na neku novu skomračnu pizdariju, a jave se – mada mnogo malobrojniji – čestitari i svečari: bravo, najzad je neko Monopolistima stao za vrat! Nakon zasipanja ekskrementima tapšanje po ramenu izgleda kao ogroman napredak, ali nije, naprotiv, zato što je bazirano na podjednako nakaradnoj premisi, samo obrnutog predznaka. Premisa je da ti, u svojstvu “žiriste”, imaš nekakav odnos prema Laguni ili bilo kojem drugom izdavaču, a nemaš ga i ne smeš da ga imaš.

Ili, recimo, objavite užu izbor od deset romana. Zdesna odmah uskliknu bez ljubavi: ah, genocid nad identitetom, samo jedna knjiga je odštampana ćirilicom srbskom našom milom! Pa šta da im mi radimo, je'l da ih preštampanamo vama za ljubav? S leva, pak, dopre cilik: uh, mizoginija i falocentrizam – samo jedna žena! Okej, rodice, šta predlažete: da uvedemo kvote? Ili je bolje da nam odmah dostavite spisak budućih laureatkinja po kojem ćemo *postupati*, da se ne mučimo bzvze? Pardone mua, ovako smo diskutovali i ovako smo glasali, treba li naknadno da *revidiramo* spiskove ne bismo li nekako zadovoljili brojne, a suprotstavljene čaršijske i turšijske interese i prohteve?

I sve to pre nego što smo uopšte i zagazili u “visoku politiku”, u stare omraze i (bes)principijelne podele na Ovu i Onu Srbiju, u nezamislivo enormne sujete neprispodobivo malečkih ljudi, u namigujuće burazerizme i sestrizme koji se olujno

namrače kad ne dobiju ono što misle da im pripada, u mah-niti egzibicionizam razmaženih prinčeva samoljubne ispraznosti etc. etc.

I to smo pratili u živom prenosu preko “društvenih mreža”, to narastanje lavine besa jednog neobičnog zbira inokosnih osujećenosti, kombinovanog s prstohvatom diletantskog političarenja (plus u svakoj bruci neizbežni mista Kusta, gratis, na račun kuće). A onda je najzad nastupio i taj Dan Pred Dodelu, govno je teatralno hitnuto na ventilator i dogodilo se ono što se u takvim prilikama događa; doduše, aljkavi stre-lac nije imao baš idealnu procenu tajminga pa je gađao baš u onoj fazi kad se rotirajući ventilator okretao k njemu: ups, shit happens! Tebra, hoćeš maramicu? Imaš ovde nešto, čekaj, zavuklo se...

A sve je zapravo, naposletku, strašno banalno, jednostavno, bazično. Imate petoro ljudi, po svemu veoma različitih – uključujući, da, i “političke poglede” – koji su čitali knjige, razgovarali o njima i vrednovali ih, jer to žiriji, eto, inače rade. Rezultati njihovog napora podložni su neslaganju i kritici, to se podrazumeva. Šta god o njima i njihovom obavljenom poslu kažete, povoljno ili ne, načelno je tačno, osim kad vam reči i misli i sredstva dolaze od onog ventilatora. Milka, hajde ‘vamo, deca se opet igrala pa uneredila sve oko sebe, i sad *treba da se čisti!* A oni sigurno neće da počiste za sobom, nisu ni devedesetih, kad se baš krvavo srlo, pa neće ni sada, kad se ležerno seru kvake.

¶

Zgodna meta

“I da je predsednik Vučić na početku rekao da je gospodin Mišković najneviniji čovek na svetu, i da je gospodin Kosmajac najneviniji čovek na svetu, pogrešio bi. Jer to nije mesto sa kojeg se takva informacija daje. Predsednik apsolutno nije osoba koja bi takve podatke smela da ima. To nije u portfoliju njegovih ovlašćenja. Uvidi u predmete, pogotovo u fazi predistražnog i istražnog postupka, nisu u njegovoj nadležnosti. A mi vidimo da nas predsednik svako malo informiše o istragama”

Kad god je nezadovoljan nekom odlukom suda ili tužilaštva, predsednik Aleksandar Vučić udara po sudiji Miodragu Majiću. Ovaj sudija Apelacionog suda u Beogradu dugo je trn u oku Vučiću i njegovim drugarima sa Pravnog koji, izgleda, zaista imaju za cilj da potpuno kontrolišu pravosuđe. Čak ni kada Majić nije učesnik nekog postupka, čak i kada se predsednik nasekira kad tužilaštvo povuče poternicu za Filipom Koraćem, za kojeg Vučić tvrdi da je “taj koji truje našu decu, koji ubija našu decu po svim školama, po svim kafićima”, opet nadrlja sudija Majić jer “on soli pamet” (citat iz istog izvora).

Ovog sudiju odavno prozivaju za Gnji-lansku grupu, i to najviše oni koji pojma nemaju kakva je to grupa, da li je grupa i za šta su bili optuženi. Nedavno je Majić pretrpeo i udarac iz nevladinog sektora, kada je njemu posvećena posebna pažnja posle odluke tročlanog veća Apelacionog suda, kojem je on predsedavao, da oslobodi jednog Roma za oblubu maloletne osobe sa kojom živi i ima dete.

Tabloidi su jedva dočekali da od svih napadnu samo Majića. Vrlo brzo posle predsednikove ljutnje na tužilaštvo i “onog što soli pamet” stigao je i predlog državnog sekretara Ministarstva pravde Radomira Ilića da se, pošto su “sudstvo i tužilaštvo postali neodgovorna grana vlasti”, omogućiti da predsednik, ali ne bilo koji već, valjda, samo aktuelni, postavlja i razrešava sudije i tužioce.

“VREME”: Dan posle izjave državnog sekretara u Ministarstvu pravde, predsednik Aleksandar Vučić je rekao da ga “ne zanima da ima kontrolu nad sudijama i tužiocima”. Kojoj izjavi možemo više da verujemo?

MIODRAG MAJIĆ: To je već teško sad pohvatati i komentarisati. Vidimo da u dva dana visoki državni službenici daju zbu-

njujuće izjave, a nad izjavom državnog sekretara se, zaista, valja ozbiljno zamisliti. Teško je protumačiti šta je iza toga – da li je državni sekretar malo isklizao ili je to neka vrsta testiranja javnosti, ili se krije nešto treće.

Možda se upravo u tim konfuznim izjavama na kraju dođe do rešenja koje bi po pravosuđe, a samim tim i za građane, bilo veoma zabrinjavajuće. U svakom slučaju, to nikako nije nešto što bi trebalo da nas raduje. Sumnjam da je greškom tako nešto izjavio, jer prateći naše zvaničnike jasno vidim da oni bez određenih uputstava ne daju viđenja te vrste. Ali, čak i da uzmemo da je reč o nekakvoj nespretnosti državnog sekretara, postoje toliko ozbiljne stvari da u vezi sa njima ne smete praviti takve greške. Mi smo čuli nešto zaista zabrinjavajuće – da se pravosuđe kroz, kako je rečeno, eksternu kontrolu stavi pod komandu jedininih, izvornih legitimiteta u društvu, a to su institucije koje su neposredno izabrane, najpre predsednik Republike. To su zaista nepojmljive stvari.

Da li vas ta izjava podseća na onu koju je dao drugi sekretar u Ministarstvu pravde Čedomir Backović, kada je sudiji Dragani Boljević rekao da će “sa zadovoljstvom da naudi njoj i takvima kao ona”?

Nažalost, ima dosta veze između tih izjava. Međutim, bojim se da tu kroz čitav ovaj period provejava da je priča o nezavisnosti pravosuđa i svega onog zbog čega smo ušli u reformu zapravo samo jedan plašt, namenjen prvenstveno Evropi, koji je trebalo ili treba još uvek da zamagli ono šta se iza toga krije, a da su stvarne namere onih koji reforme vode potpuno suprotne. Oni samo malo bolje ili malo lošije kontrolišu svoje strasti i temperament, a povremeno to iz njih izlazi u punom kapacitetu. Bilo je za godinu i po dana, možda i

više, tokom nazovi javne rasprave o predlogu amandmana na Ustav, takvih izjava u velikom broju.

U leto 2013. Narodna skupština je usvojila Nacionalnu strategiju reforme pravosuđa, a vrlo brzo potom i Vlada je izradila akcioni plan za tu oblast i oko tih tekstova složili su se svi akteri: i poslanici i Vlada, i predstavnici sudija i tužilaca i struka. Ako izvršne i zakonodavne vlasti nisu imale nameru da se konačno dođe do nezavisnog pravosuđa, zašto su uopšte pravili i strategiju i akcioni plan?

Vrlo je teško tumačiti poteze grupe ljudi koji nam, koliko vidimo, iz dana u dan šalju oprečne izjave, a kamoli za neki tako dug vremenski period. Sve što je prethodilo ustavnoj debati, a naročito tokom nje, ukazivalo je da je osnova sa koje se krenulo u reforme, a to je da se prepoznati politički uticaj na pravosuđe skine, zapravo je bila jedna parola koja je isticana kao manifestni cilj projekta ispod kojeg se vi trudite da uradite sve suprotno. Na prvom mestu je pokušaj da se jedna vrsta političkog pritiska, a to je prisustvo političkih predstavnika u pravosudnim savetima, zameni drugom, manje vidljivom vrstom političkog pritiska, koji će biti još složeniji i jači kada u savete uvedete takozvane “istaknute pravnike”.

Šta bi moglo u Srbiji danas da znači što će o našim sudbinama odlučivati “istaknuti pravnici”? A oni će tu titulu sticati bez ikakvog kriterijuma, osim što će ih vladajuća većina prepoznavati kao “istaknute pravnike”. Međutim, čak ni to nije kraj, ni taj politički pritisak nije dovoljan, to se vidi iz ovih izjava, tako da mi, zapravo, moramo potpuno da predamo pravosuđe u ruke izvršne vlasti.

Da li zbog toga u poslednje vreme umesto rasprave o amandmanima

Foto: Marija Janković

na Ustav iz oblasti pravosuđa imamo sve češće komentarisanje sudskih presuda i insistiranje na pokretanju istrage protiv nekoga, u čemu prednjače Miloš Vučević i Aleksandar Vučić?

U salvama napada najmanje je tu bitan sudija Majić, on je izabran kao zgodna meta. Uvek je dobro na suprotnoj strani imati neku personu, teško je građane mobilisati za borbu sa nekim apstraktnim kategorijama kao što je pravosuđe. Ovako

imamo negativce, i kad oni dobiju lik, lakše je vezati se za borbu protiv njih.

Meni deluje da je pravosuđe postalo žrtva predizborne kampanje. U situaciji kada je krajnje neizvesno ko će u toj kampanji učestvovati, ko će, uopšte, učestvovati na izborima, prosto fali protivnik. Ne isključujem mogućnost da pravosuđe na ovim izborima bude taj protivnik, što je, naravno, višestruko pogubno. To je prilično jednostavan i jeftin način sticanja poena. Poznato je da građani iz raznih razlo-

ga, objektivnih i subjektivnih, zasluženih i nezasluženih, nemaju preterano dobru sliku o pravosuđu. Taj koji bi se pojavio kao spasilac i usrećitelj mogao bi makar od tog dela stanovništva da pokupi podršku za borbu protiv pravosuđa. Ostaje jedino da se nadamo da će reakcija na ove izjave koje smo čuli a koju očekujem od nekih međunarodnih tela i evropskih institucija, biti takva da će se ipak razmisliti da li ići tim putem.

Slažemo se da predstavnici vlasti ne smeju da komentarišu presude, ali postoji li neko van struke ko ima pravo da komentariše presude i ponašanja sudija i tužilaca?

Kako da ne. To je još jedna od pogrešnih percepcija. Daleko od toga da je pravosuđe neodgovorno prema javnosti, pobogu, ja sam sudija čiju platu ova država plaća i radim svoj posao u javnom interesu. Kod pitanja šta je javni interes često dolazi do raskoraka između nosilaca političke vlasti i pravosuđa.

Da li je javni interes zaštita svake aktuelne vlasti, pa čak, ako hoćete, i zaštita države, ili je javni interes očuvanje pravne države? To su često različite, a neretko i diametralno suprotne kategorije. Građani i te kako imaju pravo da komentarišu presude, jer laička i šira javnost ima interes da se sudi pravedno.

Postoji jedna nepisana, dobra praksa koja podrazumeva da se ne komentarišu nepravosnažne presude, jer se do okončanja postupka mogu stvari menjati, i često se menjaju, a sve do tog momenta, pogotovo u krivičnim postupcima, okrivljenog štiti pretpostavka nevinosti. Ako javnost unapred stvori jasna očekivanja pre nego što je postupak pravosnažno okončan da je neko kriv ili nevin, onda je okrivljeni u veoma nezavidnom položaju. Međutim, po pravosnažnosti presude apsolutno je dozvoljeno i poželjno komentarisati presude, ukoliko se to radi ozbiljno. Nažalost, i tu imamo vrlo prisutnu pojavu da ljudi komentarišu sve i svašta bez ikakvog upućivanja u materiju. Da se o presudama raspravlja na osnovu ne samo posrednih saznanja već i na osnovu tabloidnih napisa.

Presude su u najvećem broju slučajeva građanima zamorne, ali da bismo mogli da komentarišemo nešto, bitno je makar u osnovama upoznati se s tim. To je,

■ **“Meni deluje da je pravosuđe postalo žrtva predizborne kampanje. U situaciji kada je krajnje neizvesno ko će u toj kampanji učestvovati, ko će, uopšte, učestvovati na izborima, prosto fali protivnik. Ne isključujem mogućnost da pravosuđe na ovim izborima bude taj protivnik, što je, naravno, višestruko pogubno. To je prilično jednostavan i jeftin način sticanja poena”**

takođe, deo kulture bavljenja pravosuđem. Oni koji ne bi smeli da komentarišu, pogotovo u toj početnoj fazi, što je kod nas najčešće, jesu ljudi koji su politički moćni jer oni direktno utiču na mogućnost pravičnog okončanja nekog postupka.

Vaš rad, odnosno vaše presude komentarisali su i oni koji su na vlasti, ali i nevladine organizacije kao što je Autonomni ženski centar. Ima li razlike u načinu obraćanja i kritike vašeg rada kod vladinog i nevladinog sektora?

U poslednjem slučaju – pravne zablude oko ovo dvoje Roma – na koji aludirate osećao sam se veoma slično. Video sam, nažalost, veoma sličnu vrstu površnosti i navijaštva koji su dolazili iz jednog dela civilnog sektora a koji su stigli i od političara. Koliko god bila vatrena rasprava o nekoj presudi u kojoj sam učestvovao, u nju ne smem da se uključim. Ni na koji način. Ja bih voleo da je hajka povodom te presude trajala duže, da se neko zaista ozbiljno pozabavio, na prvom mestu tim problemom u društvu, a onda i tom presudom ma kako je na kraju ocenio ispravnom ili neispravnom.

Međutim, ispostavilo se da je ta debata u javnosti ugašena odmah nakon što se pozabavilo ličnošću jednog sudije u tom veću, što je veoma indikativno, i kao što vidite, danas se više niko ne bavi problemom ranog stupanja u brak. U stvari, ne bavimo se već dugo.

Nedavno se predsednik Vučić, izgleda, naljutio na tužilaštvo koje je ukinulo poternicu za Filipom Koraćem, a izgleda da delu civilnog sektora smeta što je tužilaštvo odbacilo krivičnu prijavu protiv Milomira Marića zbog vređanja profesora Danijela Sinanija.

Da li je važno ko se ljuti i kome smeta?

Oba predmeta su u toku i ne zna se kako će se okončati. Uvek je u društvu, pa i kad je o ovim pitanjima reč, veća odgovornost na onima koji su nosioci poluga vlasti. Ne treba živeti u zabludi da na pravosuđe mogu uticati jedino političari. To može

bilo ko. Međutim, kada imate ljude koji su apsolutno među najmoćnijima u ovoj zemlji i kada sa njihove adrese dolaze uputstva ko je kriv, ko je kriminalac, a ko nije, to ima veoma veliku težinu. To nema istu težinu kao kada vas jedna nevladina organizacija iskritikuje, pa čak i kaže neke ružne reči i nešto neosnovano. Taj pritisak se ne tiče samo vas već čitavog mehanizma ljudi koji učestvuju u tom postupku. On na svakog od njih automatski vrši neku vrstu uticaja i šalje poruku šta najmoćniji čovek u državi želi sa tim predmetom. Ili nekim drugim.

Uvek treba razlikovati šta je veća opasnost za postupak, a šta je samo neprimerna primedba. To su različite stvari. Ponavljam, mi, nažalost, rasprave o presudama često vodimo potpuno navijački. Ako je optuženi na našoj strani, onda je super ako je oslobođen i jezivo ako je osuđen. A ako nije na našoj strani pa nije osuđen ili je osuđen, ali nije dobio neku drakonsku kaznu, onda je sud odmah katastrofalan i sramota za ovo društvo. Pa, nije baš uvek tako.

Da li mediji tu imalo pomažu?

Kako da ne. Mediji su ti koji oblikuju svest. Oni su često pojačala načina na koji se inače takve stvari u društvu prelamaju. Onda dodatno oblikuju one koji su do tog trenutka bili neopredeljeni. Pogotovo je u ovakvim društvima problem sa pravosuđem, jer ono zahteva određenu vrstu vremena i preciznosti. Većina ljudi nema strpljenja za to i želi da se brzo preseca. Pre neki dan sam pročitao jedan vrlo ozbiljan tekst kolege o jednom segmentu postupka u kojem sam i sam učestvovao u vezi sa Gnjilanskom grupom, za šta se meni, kao i u slučaju pravne zablude, pripisuje da sam tu presudu sam doneo, kao da nije postojalo sudsko veće.

Kolega je napravio analizu slučaja kazavši da se on slaže sa odlukom veća i kako su napadi koji dolaze, čak i od predsednika Republike, potpuno neutemeljeni. Ti napadi ne govore ni o čemu osim što treba da poverujemo da neko ko se zvao Gnjilanska grupa nikad nije smeo da bude

oslobođen. Ali, taj njegov tekst zahteva čitanje i ozbiljno poznavanje prava, baš kao što je to i presuda zahtevala. Ljudi nemaju za to vremena. Oni vole da se opredeljuju – je li to Gnjilanska grupa, to mora da bude osuđeno; je li to ova druga grupa, to mora da bude oslobođeno. Sad zamislite koliko je teško kada vam najmoćnija figura u državi da jasan pravac i kaže: “Nemojte slušati ovog čoveka, on je oslobodio Gnjilansku grupu.” Šta ćete posle toga da kažete?

Da li je taj najmoćniji čovek pogrešio kada je za Miškovića rekao, otprilike, da je najveći lopov, a ispostavilo se da mu se ne sudi za delo zbog kojeg je bio uhapšen, već za drugo, za šta se tražilo “autentično tumačenje” Narodne skupštine? Ili da je pogrešio kada je rekao da je Kosmajac najveći kriminalac u Srbiji, a on posle ne bude osuđen čak ni za sitne malverzacije sa katastrofom?

Vi aludirate na grešku u proceni predsednika Vučića. I da je na početku rekao da je gospodin Mišković najneviniji čovek na svetu, i da je gospodin Kosmajac najneviniji čovek na svetu, pogrešio bi. Jer to nije mesto sa kojeg se takva informacija daje. Predsednik apsolutno nije osoba koja bi takve podatke smela da ima. To nije u portfoliju njegovih ovlašćenja. Uvidi u predmete, pogotovo u fazi predistražnog i istražnog postupka, nisu u njegovoj nadležnosti. A mi vidimo da nas predsednik svako malo informiše o istragama. Informiše nas da je pregledao snimak nadzorne kamere sa naplatne rampe u Doljevcu, ili da je video fotografije sa uviđaja za ubistvo Jelenke Marjanović, što znači da se njemu te informacije redovno dostavljaju. Ako verujemo u to što on priča, onda se redovno krše procedure. E sad, zamislite koliko je realna njegova ljutnja na tužioce da on ne može sa njima da izađe na kraj. Onim istim koji mu dostavljaju takve podatke. To je veoma teško poverovati. Takve stvari se prosto ne rade. Nikad. A kod nas se rade na dnevnom nivou.

¶

RADOSLAV ČEBIĆ

Privid slobode izbora

Pritisak vlasti je inspirisan političkim motivima i to se na kraju odrazilo na izbor kanala na našem daljinskom. Ispade da se u Srbiji ovih dana glasa daljinskim

Nova godina je u mom slučaju započela medijskim sumrakom. Od polovine januara, ostao sam bez N1 i ostalih kanala United grupe kao i drugi korisnici provajdera Supernova. Posle kupovine dva manja operatera (Radijus vektor i Kopernikus) postali smo deo nove mreže, iza koje stoji Telekom Srbije. Mi smo u Radijus vektoru tako izgubili neutralan položaj kablovske Švajcarske, koja je nudila kanale oba rivala. Po isteku ugovora nastao je kablovski karambol, rat saopštenjima i, koliko čujem, ozbiljan broj raskida pretplatničkih ugovora.

Pažljivo sam pratio saopštenja United grupe i Supernove (u daljem tekstu Telekoma, da se ne krijemo iza ćerki firmi) i primetio sam da obe kompanije pokušavaju da nam dokažu kako posluju po tržišnim pravilima, a onaj drugi ih krši. Korisnicima se interpretiraju potezi konkurencije i morate se namučiti da dođete do suvih činjenica.

U ovom trenutku (a danas je utorak), svim Telekomovim povezanim kompanijama je ponuđen informativni kanal N1 po ceni od 0,4 evra po korisniku.

Po svoj prilici, nema ponude za paket ostalih kanala United grupe (Sport klub, Cinemania, Lov i ribolov, itd., uključujući i Nova S i Nova sport).

Ako baš pokušamo da merimo krivicu za nastalu situaciju, brzo ćemo otkriti da je ova medijska podela višeslojna i da, naravno, ima veze sa politikom. Prema raspoloživim informacijama, monopol United grupe postoji u određenoj meri, jer svoje ekskluzivne kanale ne žele da emituju u konkurentskoj mreži. Korisnici njihove mreže, recimo, ne mogu "dokupiti" kanale Arena sporta, pa utakmice gledaju kod kumova i prijatelja koji su u drugoj mreži.

Međutim, monopol Telekoma je u ovom trenutku mnogo izraženiji. Osim što su vršili akvizicije i proširenje mreže državnim parama, sada pokušavaju da suštinski iz svojih paketa izbace kanale konkurencije. Sa ovim sam se već susreo kada mi je bila ponuđena usluga premotavanja kanala, jer je sa novim uređajem volšebno nestala iz ponude serija kanala United medije. Govorim o ozbiljnom broju korisnika (oko 210.000) koji su praktično ostali bez kanala koje su želeli i plaćali. Bilo je na momente komično, jer su u tehničkoj službi, ili u korisničkom servisu, izbegavali da nam kažu šta se zapravo dešava.

Zanimljivo je bilo slušati savete prijatelja šta da radiš u ovoj situaciji. Oni koji su želeli da otkazu usluge dobijali su tipske odgovore (strpite se, odgovoran je SBB, a ne mi itd.). Dobio

sam i savet da, recimo, aktiviram EON servis, pa imam priliku da gledam kanale oba provajdera. Tu mi se, naravno, probudio inat, jer mi se čini da je suludo 2020. u digitalnoj eri da u Srbiji ne možete da izaberete i plaćate programe koje želite. Prijatelji iz inostranstva su mi objasnili da se u zemljama Zapadne Evrope kanali uglavnom biraju. Imate osnovni paket kanala sa nacionalnom frekvencijom i internet, a zatim sa liste prema ceni pravite svoj izbor kanala i paketa. Provajderi se nadmeću povoljnijim cenama kanala, dodatnim uslugama, pouzdanijom mrežom, ali nema ovakve podele koja vam izborom kabla definiše medijsku sliku Srbije koju ćete gledati.

Kako ovog monopola nema za, recimo, kanale HBO ili Cinemax, koje sam takođe izabrao. Ili, kako se provajderi ne spore oko Pinkovih kanala, kojih imate na desetine.

Ne očekujem da će prijave za monopolsko ponašanje, kojima mašu u Telekomu, dovesti do bilo kakvog rezultata. Ta Pandorina kutija je, uveren sam, otvorena kada su provajderi postali i proizvođači sadržaja.

Ipak, bilo bi glupo kada bismo medijsku situaciju u Srbiji pokušali da objasnimo isključivo zakonima tržišta. Najvažniji uticaj na medijsku sliku ima, naravno, politika. Vlast u Srbiji je u paničnoj potrebi za kontrolom medija na različite načine ovladala javnim servisom, televizijama sa nacionalnom pokrivenošću i kablovskim operaterima van United medije. Sada je možda najtačniji opis situacije u medijima sukob državnih medija (državnog kapitala) sa privatnom mrežom i privatnim kapitalom. Sukob javnog i privatnog sektora, jer se parama iz budžeta, putem Telekoma, vodi medijski rat sa SBB-om, odnosno United medijom. Kako to može biti ravnopravna borba kada od predsednika Vučića naniže svi predstavnici vlasti N1 televiziju zovu plaćeničkom i američkom, a kanale – Šolakovim i Đilasovim, a potom sledi mantra o lopovima i stotinama miliona ukradenih evra. Kako onda uopšte radi kompanija čiji su vlasnici toliko ozbiljni kriminalci i zašto Telekom uopšte želi da posluje sa njima? Vlastima upravo odgovora stanje u kojem političke protivnike bez ikakve odgovornosti godinama javno nazivate kriminalcima, bez dokaza, suda i presude.

Dakle, pritisak vlasti je inspirisan političkim motivima i to se na kraju odrazilo na izbor kanala na našem daljinskom. Privid medijskog tržišta je zato veoma nalik prividu slobodnih izbora, kada se licitira datumom izbora ili visinom cenzusa. Ispade da se u Srbiji ovih dana glasa daljinskim.

Aušvic nije metafora

Ujedinjene nacije su 27. januar proglasile za Međunarodni dan sećanja na žrtve nacionalsocijalizma. Jedinice sovjetske armije su na taj dan 1945. godine oslobodile koncentracioni logor Aušvic. Savet Evrope je preporučio da se tim povodom u svim školama održi čas na temu holokausta. U Srbiji se na taj dan slavi Sveti Sava, nije zgodno istovremeno podsećati na koncentracione logore, ali bi za to mogao da se odredi neki drugi dan. Ja ovu priliku koristim da skrenem pažnju da Srbija u Aušvicu nema svoju nacionalnu izložbu, iako joj je odavno na raspolaganje stavljen prvi sprat bloka 17 koji bi trebalo da deli sa drugim državama nastalim iz Jugoslavije

Foto: USAF

Piše: **Ivan Ivanji**

Miodrag Bulatović me je nekoliko godina pre nego što je umro zamolio da mu što više pričam o koncentracionim logorima, jer je nameravao da napiše roman *Svadb*a u Aušvicu o venčanju esesovskog stražara sa jevrejskom logorašicom. Pitao me je da li je tako nešto uopšte zamislivo. Rekao sam mu da nije i preporučio da se prosto ne drži činjenica, da se drži svog stila i svojoj ludoj mašti pusti na volju. Danas gotovo zaboravljeni Bulatović je svojevremeno bio najprevođeniji jugoslovenski pisac, neki njegovi rani romani, pre svega *Heroj na magarcu*, veoma

su uzбудili ideološke stražare vlasti ranih šezdesetih godina. Nije hapšen samo da mu time ne bi još više podigli tiraže, ali se on, za svaki slučaj, ipak sklonio u Pariz. Pred kraj života bio je narodni poslanik Miloševićeve Socijalističke partije Srbije.

Setio sam ga se čitajući roman *Tetovažer iz Aušvica* Heder Moris (Laguna, 2019) koji je najavljan kao svetski bestseller. Zaista je imao odlične kritike širom sveta. Ja, međutim, postavljam pitanje da li je ova knjiga zaista "vredno istorijsko svedočanstvo", kakvom je predstavlja "Ajriš tajms", ili romaneskna fikcija. Sama autorka tvrdi da joj je celu priču ispričao izvesni Lali Sokolov, objavljuje se i njegova posleratna fotografija, pogovor piše njegov sin. Samo što meni ta priča ne zvuči autentično, ne verujem da je mogao da je ispriča neko ko je zaista bio u Aušvicu. Isuviše je sumnjivih, pa i nemogućih opisa, na primer da Lali za svoju ljubav obolelu od tuberkuloze 1943. nabavlja penicilin i time je izleči. Logoraši u to vreme nisu mogli da imaju pojma o tom leku koji su Amerikanci tek uvodili u medicinsku praksu sa druge strane okeana, a isto tako nije moguće da se sa penicilinom, ili bilo kojim drugim lekom, tifus izleči za dva, tri dana.

Lali priča i da ga je spaslo što je prijateljica njegove ljubavi Gite bila ljubavnica esesovskog oberšturmfihera zahvaljujući čemu je nosila dugačku kosu. I to je nezamislivo. Polni odnosi sa Jevrejima bili su strogo zabranjeni, to je nazivano "rasnom sramotom" (*Rassenschande*). Ako bi se saznalo, esesovac bi u najboljem slučaju bio premešten na Istočni front u kaznenu jedinicu, a devojka odmah ubijena. Na prostituciju sa esesovcima prisiljavane su zatvorenice arijevke.

Da je ova knjiga objavljena kao roman, dakle, kao fikcija, sve bi bilo u redu, zato što je u "fikciji" dozvoljeno sve što talenat autora/autorke ume, pa i ono što nije moguće. Breht je govorio "ko ume, ume". Ali je predstavljena kao dokumentarna priča koja se zasniva na istorijskim činjenicama, a to je, čini mi se, laž.

SVAKO ZLO IMA SVOJE IME

Međutim, šta je istina o Aušvicu? Sve se češće na društvenim mrežama, pa i na nekim etabliranim medijima, može čuti

da su Aušvic izmislili pohlepni Jevreji da bi izvukli što više para od Nemaca; to je bio, bože moj, radni logor u kome se umiralo, ali su za vreme rata umirali i civili. Od priče o holokaustu priča o tom logoru pretvara se u izvor antisemitizma.

Pitam se da li još jednom poslednjom snagom da posvedočim da je logor za istrebljenje, pre svega Jevreja, Aušvic postojao. Bio sam tamo. Sve nas je manje koji to možemo da kažemo. Osećam da moramo da potvrdimo da Aušvic nije metafora za bilo koje zlo, za bilo šta, već kompleks nekoliko logora koji su Hitlerovi pobornici izgradili u Poljskoj. O Jasenovcu treba da svedočimo kao Jasenovcu, o Keratermu kao Keratermu, o Gakovu kao o Gakovu, uvek konkretno, dokumentovano ili na osnovu izjava onih koji su u njima bili.

Keraterm i Gakovo su manje poznati, pogotovo mlađim čitaocima, pa bih da objasnim. Keraterm je bila fabrika keramičkih pločica kod Prijedora u kojoj su vojne i civilne vlasti Republike Srbije 1992. osnovale koncentracioni logor. Presudom Tribunala u Hagu se utvrdilo da je kroz njega prošlo 3.000 osoba, a ubijeno oko 300. Ne verujem baš u sve što je Hag presudio, ali razgovarao sam sa jednom osobom koja je tamo bila zatočena.

Gakovo je selo severno od Sombora koje je pretvoreno u logor u kome su od 1946. do 1948. komunističke vlasti koncentrisale žene i decu nemačkog porekla. Računa se da ih je bilo oko 17.000, od neljudskih uslova, gladi, zime i bolesti umrlo je 5827 poimence identifikovanih zatvorenika, ali se smatra da je bilo oko 8500 žrtava. Razgovarao sam sa nekoliko žena koje su bile u Gakovu.

Za ta dva logora smo odgovorni "mi". Voleo bih da svako govori o "svojim" zločinima. Ja sam o stradanju nevinih banatskih Švaba napisao serijal objavljen u NIN-u i roman, i na taj način platio svoj deo danka za grehe "moje" vlasti.

Nije poznato koliko je zatvorenika prošlo kroz logore koji spadaju u kompleks Aušvica (mi najčešće govorimo o njegovom delu Aušvic-Birkenau gde su se nalazile gasne komore), jer su se neki zatvorenici registrovali, utetovirani su im brojevi, ali nisu registrovani oni koji su nakon što su transportovani u Aušvic

odvedeni pravo u smrt. Na osnovu dosadašnjih istraživanja polazi se od toga da je ubijeno između 1,1 i 1,5 miliona osoba, od kojih su 90 odsto bili Jevreji iz gotovo svih evropskih zemalja. Ja za taj kompleks nekoliko logora kažem Aušvic, jer je nemačka tvorevina iako se nalazio u tada okupiranoj Poljskoj, pored grada Osvijecima blizu Krakova. Aušvic je nacistički logor, Osvijecim poljski grad.

Ponavljam i insistiram da svako zlo nazivamo njegovim imenom, a ne da sve i svašta pojednostavljeno nazivamo Aušvicom ili kažemo da je negde bilo "kao u Aušvicu", jer nije.

FAKTI I FIKCIJA

Pokušavao sam da proverim koliko je knjiga štampano o Aušvicu i drugim koncentracionim logorima, o holokaustu. Ima ih nebrojeno hiljada objavljenih na najvažnijim svetskim jezicima. Analize tih silnih knjiga podeljenih na "fiction", "nonfiction" i hibridna dela očekuju mlade naučnike koji će želiti da se bave tom temom.

Po mom mišljenju, neizostavne su dve knjige nastale kratko vreme posle samih događaja, bez kojih ne treba ni početi sa proučavanjem nacističkih koncentracionih logora. Najvažnija je *Esesovska država* (*Der SS-Staat*) Eugena Kogona. Sociolog Kogon je šest godina bio zatvorenik u koncentracionom logoru Buhenvald. Odmah po oslobođenju, na zahtev američke *Psychological Warfeld Division* napisao je izveštaj u kome je sažeo konkretne iskaze 125 logoraša različitih kategorija. Nastavio je da istražuje i već 1946. objavio dvostruko dužu temeljnu sociološku analizu ne samo tog koncentracionog logora, već čitavog sistema esesovske države. To je delo nastalo iz prve ruke.

Druga veoma važna knjiga je *Aušvic – svedočanstva i izveštaji* (*Zeugnisse und Berichte – Auschwitz*). Sastavili su je troje autora: Herman Langbajn, Ela Lingers-Rajner i H. G. Adler, štampana je tek 1962. godine, ali sadrži 55 tematski sređenih tekstova nastalih od 11. februara 1941. većinom iz pera esesovaca i zatvorenika. Pažljivo su obrađeni, komentarisani, uz njih je objavljen veliki broj faksimila originala i fotografija.

Međutim, neprekidno, pa čak i dan-danas, isplivavaju autentična a do sada ne-

poznata svedočanstva. Prošle, 2019. godine, objavljena je knjiga člana odeljenja *Sondergruppe* u Aušvicu, grupe logoraša koji su pregledali leševe osoba ubijenih u gasnoj komori, tražili sakrivene dragocenosti u džepovima i šavovima odeće, u šupljinama tela, čupali im zlatne zube. Dok su to radili, dobijali su da jedu i piju po volji, ali znali su da će kroz mesec, dva i oni biti ubijeni. Dnevnik poljskog Jevrejina Zalmana Gradevskog objavljen je pod naslovom *Die Zertrennung* (*Razdvajanje*). Svoje zapise je stavio u konzervu, dodao cedulju sa molbom da se objavi ako se ikad pronađe, i zapečatio voskom. Ta konzerva je zaista pronađena posle oslobođenja, ali pošto je pisana na jidišu ostavljena je po strani, zaboravljena, odstožala dok neko posle više od sedamdeset godina nije pogledao o čemu se radi i najzad dao da se prevede na nemački i objavi.

ŽRTVE I HEROJI

Najveći problem za esesovce na rukovodećim položajima u Aušvicu nije bilo ubijanje, već kako da se reše leševa. Gasna komora je mogla da likvidira do 10.000 žrtava dnevno, ali u sva četiri krematorijama zajedno moglo je da se spali "samo" do 3000 na dan. Adolf Ajhman u svojim memoarima napisanim u južnoj Americi tvrdi da mu je jedan od najbližih drugova, komandant Aušvica Rudolf Hes (*Höss ne Hess*), oštro zamerao što mu je u toku leta 1944. slao više transporta mađarskih Jevreja nego što je mogao "da savlada". U jednom od njih bio sam i ja, jer je okupirana Vojvodina bila sastavni deo Mađarske. Verovatno mi je spaslo život što nas je toliko stizalo istovremeno, jer nisu znali šta će sa nama, pa su jedan broj poslali u Buhenvald.

Meni se čini da se već decenijama unazad od "mejnstrim" romana o koncentracionim logorima očekuje da budu žalopojke. U početku je u Jugoslaviji, a pogotovu u SSSR-u i njegovim satelitima, zvanična linija bila da se opisuju heroji, a ne da se plače nad žrtvama. Heroja je zaista bilo i svaka im čast. Međutim, većina nas smo bili nevine žrtve.

Čak se i u Izraelu prve decenije od osnivanje države postavljalo pitanje: zašto se Jevreji nisu borili, zašto nisu pružali otpor? Slavio se ustanak u Varšavskom

getu, nevine žrtve nisu bile popularne iako je na njihovoj smrti osnovan Izrael. Kasnije su žrtve postale "in". Nobelovu nagradu za književnost dobili su Eli Vigel i Imre Kertes, pobednici u takmičenju ko bolje kuka nad sopstvenom sudbinom, za razliku od pobednika, "heroja", među kojima je i te kako bilo velikih pisaca, na primer špansko-francuski autor Horhe Sempren (*Jorge Semprun*) ili francuski pisac i diplomata Štefan Esel (*Stephane Hessel*). Esel je u devedeset četvrtoj godini napisao knjižicu *Pobunite se!* (*Indignez-vous!*), koja je prodana u milionskom tiražu na nekoliko jezika, ali se delu kritike nije sviđala. Kako je i mogla da im se sviđa kad je u njoj pozivao mlade da se pobune protiv poredaka u svojim državama krajem 20. veka, kao što su se on i njegovi drugovi pobunili protiv fašizma.

Esel je takođe oštro kritikovao Izrael iako je bio Jevrein. Deo javnosti u Izraelu se zbunio jer se od Jevreja tražilo da budu heroji, a Esel je to nesumnjivo bio, jer je iz Londona, u koji je uspeo a pobegne, usred rata kao Jevrein i levičar sa poternice padobranom iskočio nad okupiranom Francuskom da bi se borio. Uхватili su ga, mučili, osudili na smrt, bio je u najozloglašnijim logorima, tako i u "Mitelbau Dora", gde su se pod nadzorom Vernhera fon Brauna pravile Hitlerove rakete. Esel je uspeo da pobegne iz logora i nastavio da se bori. Kao delegat Francuske, posle rata je bio koautor Povelje Ujedinjenih nacija.

Fon Braunu će sve biti oprošteno, pomogao je Amerikancima da se dokopaju vasiona.

KOLIKO KOŠTA PIJETET

Jugoslavija je u Aušvicu imala svoju nacionalnu izložbu izloženu u bloku 17.

Profesor istorije na Univerzitetu u Beogradu dr Milan Koljanin bavi se istraživanjem holokausta, u okviru toga i nacističkim koncentracionim logorima. Njemu zahvaljujem na podacima o današnjem odnosu Srbije prema Državnom muzeju Aušvic-Birkenau.

Stalna postavka Jugoslavije otvorena je 1963, a inovirana i značajno dopunjena 1989. godine na 700 kvadratnih metara, a uklonjena na zahtev Hrvatske 2005. godine. Države nastale posle raspada Jugoslavije dogovorile su se da uz pomoć Uneska zajednički urade novu postavku na osnovu savremenih muzeoloških principa. Srbija je najviše zahvaljujući dr Koljaninu sredinom maja 2015. otvorila izložbu pod nazivom "Poslednje odredište Aušvic", sa namerom da to bude deo zajedničke izložbe nekadašnjih jugoslovenskih republika, a tim povodom Koljanin je organizovao razgovor sa preživelim zatvorenicima, kome sam i ja prisustvovao. Niko od nas nije imao primedbe.

Blok 17 – zapravo baraka broj 17 u kojoj su bili smešteni logoraši – u međuvremenu je propadala. Odlučeno je da se po-

pravi urušeni krov i sredi unutrašnjost, uvedu nove instalacije, osvetljenje i grejanje, s tim da prizemlje barake uredi Austrija za svoju nacionalnu izložbu, a zemlje bivše Jugoslavije prvi sprat koji im je dodeljen. Postavilo se, naravno, pitanje ko će i kolike troškove da snosi. O tome, koliko profesor Koljanin zna, postoje kontakti između nadležnih ministarstava zemalja kojih se tiče, čak je krajem prošle godine održan zajednički sastanak ekspertskih timova, ali javnost u Srbiji o tome nije bila obavestena. Ja sam se pismeno obratio Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije, konkretno kabinetu ministra, sa molbom da mi za ovaj tekst saopšti podatke u vezi sa novom postavkom za Muzej u Aušvicu. Do slanja ovog broja "Vremena" u štampu nisam dobio odgovor.

Austrija redovno potpomaže Muzej u Aušvicu sa šest miliona evra godišnje. Nacionalni fond Republike Austrije je zaključio ugovor sa Upravom muzeja o saniranju celog bloka 17, a sa jednom iskusnom firmom o projektu njihove postavke u prizemlju.

TRANSPORTI SMRTI: Odlazak u Aušvic

Na zajedničkom sastanku eksperata u Ljubljani pre četiri godine procenjeno je da bi za udeo obnove same zgrade i postavljanje izložbe o žrtvama dospelih iz Jugoslavije trebalo obezbediti 1,5 do 2 miliona evra. Kako da se to raspodeli po postjugoslovenskim državama? Po mom mišljenju: gotovo nemoguć poduhvat.

Srbija se s pravom energično zalaže za održavanje uspomene na užase u Jasenovcu, gde je ubijen i moj ujak Aleksandar Šomlo sa ženom i dvoje male dece. Razumljivo je da je interesovanje Srbije pre svega fokusirano na to šta se radi ili propušta u memorijalnom centru Jasenovac, ali ne bismo smeli da dozvolimo da u bloku 17 u Aušvicu prvi sprat ostane prazan. Bila bi to sramota za sve nas. Ako su problem finansije, ja predlažem da Srbija ponudi da preuzme troškove srazmerno svojoj veličini i, ako ne može da se dogovori sa drugima, samoinicijativno započne pregovore sa Državnim muzejem Aušvic-Birkenau o preuzimanju prostorno odgovarajućeg dela, a da o tome obavesti ostale zainteresovane, odnosno, ako bi se pokazalo da je tako, nezainteresovane. Ako niko od njih ništa ne želi da preduzme neka Srbija zauzme celi prostor.

Napomenuo bih da su u Aušvicu zatvorenici iz Slovenije vođeni kao Slovenci, a ne kao Jugosloveni (tako je i u Buchenvaldu). Prema tome, logično bi bilo da Slovenija preuzme svoj deo troškova. Pretpostavljam da je iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine bilo malo zatočenika u Aušvicu, jer su proganjani Srbi, Jevreji i Romi ubijani u Jasenovcu, nesrećnici iz Crne Gore odvođeni u italijanske logore, a Makedonci bili tretirani kao Bugari. Bilo bi tužno da politikanstvo novih nacionalnih država nadvlada pijetet prema zatočenicima Aušvica dovedenim iz Jugoslavije.

MERNA JEDINICA ZA UŽAS

Nije nebitno ni što je u susednom 18. bloku sa velikom pažnjom postavljena nacionalna izložba Mađarske, zemlje u kojoj su se tako revnosno proganjali i uništavali Jevreji, što se proširilo i na teritorije koje je okupirala. Ta zemlja sebe danas vešto prikazuje kao zajednicu koja duboko poštuje svoje žrtve. Više od Srbije? Zar to da dozvolimo?

TURISTIČKA DESTINACIJA STRATIŠTE: Posetioci u logoru

Bojim se da nikada neće biti moguće da se tačno utvrdi koliko je zatvorenika iz Jugoslavije bilo u Aušvicu, koliko njih je ubijeno. Za to ima nekoliko razloga. Prvi je što osobe koje su sa ulazne rampe sprovedene pravo u gasne komore uopšte nisu registrovane. Drugi, što većinu svakako čine Jevreji iz Bačke, koja je bila pod mađarskom okupacijom od aprila 1944. Naime, banatski Jevreji su šlepovima dovučeni u Beograd i ovde ubijani na Starom sajmištu i u Topovskim šupama uz predanu asistenciju Nedićevih žandara, a sremški Jevreji su odvođeni u Jasenovac.

Prema podacima radne grupe u čijem radu je učestvovao profesor Koljanin, u Aušvic je sa teritorije Srbije deportovano 11.886 lica – 9128 Jevreja, 436 Srba, 81 osoba koje su se deklarirale kao Jugosloveni i 31 Rom. Koljanin dodaje: "Ovi brojevi su svakako veći, ali ovde je reč o onima koji su identifikovani makar samo po imenu."

Jevreji iz Bačke se, međutim, beleže dvostruko, jer su zajedno sa Jevrejima iz Slovačke utonuli i u broj "mađarskih Jevreja". Mađarska je među prvim postavila pomenutu nacionalnu izložbu u Aušvicu u bloku 18 na 1500 kvadratnih metara. Mađarske službene procene su da je iz te zemlje sa okupiranim teritorijama u Aušvicu bilo oko 430.000 zatvorenika. Ako je kroz Aušvic, prema raznim procenama, ubijeno između 1,1 i 1,6 miliona ljudi, ispada da Mađari spadaju među najtragičnije žrtve nacizma i fašizma. To je, međutim, vešto iskrivljavanje istorije, jer se gotovo isključivo radilo o Jevrejima, a hapsili su ih i predavali esesovcima Hortijevi policajci i žan-

dari i pripadnici fašističke organizacije "njilaši". Svakako je popisano 12.000 imena i prezimena ljudi koji su iz Mađarske sprovedeni u Aušvic. Proučavanjem tog spiska moglo bi da se dođe i do podatka ko je od njih iz Bačke, znači iz Jugoslavije, to jest Srbije. Ja sam svakako jedan od njih iako ne znam da li se nalazim na njihovom spisku.

Od kojih god brojki da polazimo, one ništa ne govore o sudbinama, strahovima, patnji i identitetu žrtava iz Jugoslavije, na koje bi trebalo da podseti izložba na prvom spratu bloka 17 u Aušvicu. Ne postoji merna jedinica za užas.

ZLOUPOTREBA POJMA AUŠVIC

Do pre petnaestak godina Savez jevrejskih opština Jugoslavije organizovao je grupna putovanja u Aušvic. To je odavno prestalo, a ja sam slučajno saznao da pojedine obrazovne institucije u međuvremenu samoinicijativno organizuju posete Muzeju logora Aušvic, na primer Osnovna škola "Vladislav Ribnikar". Šira javnost o tome nije obaveštavana, u medijima nisam našao nikakvog traga.

Poznato je kako Gugl koristi interesovanje svojih posetilaca da bi reklamirao razne proizvode i usluge. Pošto sam ponekad proveravao kvalitet nekih vina neprekidno me bombarduju ponudama vina iz Nemačke, a kako sam proveravao i šta se na tom pretraživaču navodi o Aušvicu, sada svakodnevno dobijam komercijalne ponude za posetu Aušvicu sa ili bez obilaska znamenitosti Krakova, sa popustom za grupe ili pojedince. Cena ponuđenih tura kreće se od 20,50 do 40,15 evra po osobi. Aušvic kao turi-

stička ponuda? Ne znam da li da to smatram svetogrđem ili da se radujem što se makar i na taj način nešto čini da se užas ne zaboravi.

Pogrešna upotreba nekih reči, isuviše široko shvatanje nekog pojma, povlači za sobom nerazumevanje ne samo određenog područja, nego menja celokupni pogled na svet. Barak Obama je već bio predsednik SAD kad je govorio da je njegov deda-ujak kao američki vojnik oslobodio Aušvic. Nije. Obamin ujak je učestvovao u oslobađanju Buhenvalda, a Aušvic je oslobodila Crvena armija. U hotelu "Elefant" u Vajmaru sam povodom proslave šezdesetpetogodišnjice oslobođenja Buhenvalda upoznao tog simpatičnog, veselog Obaminog rođaka. Barak Obama sigurno nije hteo svesno da zavara svet i da ospori zasluge sovjetskim vojnicima, ali je to praktično učinio. Za njega je Aušvic prosto bio sinonim za sve koncentracione logore, sinonim za zlo od koga njegova zemlja spasava čovečanstvo. Iskupio se tako što je u toku zvanične posete Nemačkoj posetio memorijalni centar Buhenvald iako to nemački državni protokol niti je želeo, niti planirao.

Nekadašnji ministar spoljnih poslova Nemačke Joška Fišer je, da bi pridobio podršku nemačke javnosti za bombardovanje Savezne Republike Jugoslavije 1999, uzviknuo: "Nikada više Aušvic!" Lagao je da na fudbalskom stadionu u Prištini postoji srpski koncentracioni logor.

A jedan zakleti vegetarijanac i svesteno lice je tako izjavljivao da je "za životinje svaki dan Aušvic". Komentar je suvišan.

Pošto je trebalo da se odredi konkretan datum u godini kada će se celi svet podsećati na holokaust, Ujedinjene nacije su, kao što rekosmo, odredile za to dan kada je oslobođen Aušvic. Iako mislim da je to dobro rešenje, svedjedno ime tog logora ne treba da bude metafora, ne treba da bude sinonim za druge logore, treba o njemu da se govori kao onome što je bio. Državni muzej sećanja kraj poljskog grada Osvijecima podseća na zločine počinjene na tom mestu. Mislim da mi, poslednji još živi svedoci vremena u kome je Aušvic bio aktivan dom smrti, treba da insistiramo da se ime tog mesta užasa ne koristi za druge zločine i pojave. ¶

DRŽAVA I SOLIDARNOST

POGLED UPRT U EVROPSKO PRAVO

Projekat finansira
Evropska unija (preko
Delegacije EU u Srbiji)
kroz medijski program.

nedeljnik

VREME

[www.vreme
solidarnosti.rs](http://www.vreme-solidarnosti.rs)

Cv/rax

NOVA ERA

—2020—

Promocija i prodaja
Koraksovih
novogodišnjih kalendara

Produkcija:
Danas

NOVI **15** GODINA
OPTIMIZAM
www.novioptimizam.rs

Valjevo Petak 24. januar u 18 časova
Kafe MMF AVANTURA, Birčaninova 128/b

Predrag Koraksić Koraks
karikaturista i autor kalendara

Dragoljub Draža Petrović

glavni i odgovorni urednik
dnevnog lista Danas

Vladimir Jokić
kolumnista lista Danas
i idejni tvorac kalendara

Dragan Todorović
novinar i književnik

Biljana Stojković
profesorka, Dobar primer
Novog Optimizma za 2019. godinu

nova
solidarnost

DPS se ovaj put preigrao

“Kada u jednom društvu imate političku formaciju koja na dnevnom nivou produkuje više kriza nego što Mercedes proizvodi vozila, onda je potpuno jasno gde je izvor, ali i gde je rešenje problema”

Kriza u Crnoj Gori ne jenjava. Predsednik Crne Gore Milo Đukanović dao je intervju Tanjugu, što je prvi put da se oglasio u poslednje tri nedelje i gde je, između ostalog, kazao da neće biti povlačenja spornog zakona. Za Mitropoliju crnogorsko-primorsku jedino bi povlačenje Zakona predstavljalo prihvatljivo rešenje.

O Crnoj Gori danas, o onome što predstoji, o tome zašto je nazvao režim Mila Đukanovića kleronacionalističkim i kako se oporavljaju podeljena društva, razgovaramo sa politikologom dr Vladimirom Pavićevićem, nekadašnjim docentom na Fakultetu političkih nauka u Beogradu i poslanikom u Parlamentu Republike Srbije, sada predsednikom Crnogorske stranke. Razgovor je najvećim delom vođen pismenim putem.

Počinjemo od toga zašto je do krize došlo.

VLADIMIR PAVIĆEVIĆ: DPS je katalizirao u javnost i u Skupštinu Zakon o slobodi veroispovesti kako bi sprečio usvajanje novih izbornih pravila kojima bi se garantovali prvi potpuno slobodni i poštjeni izbori u istoriji Crne Gore. Pokušavaju da dodatno radikalizuju političke procese i tako politički profitiraju. Međutim, danas je podrška građana Vlada Crne Gore i DPS-u na istorijskom minimumu. DPS i Vlada Crne Gore imaju jako loše ocene od svih relevantnih evropskih zvaničnika, a nema nijednog vidljivog rezultata za život građana. Vlada se suočava sa krizom legitimiteta – podsećam da su čitavu prošlu godinu obeležili protesti crnogorskih građana, afera “Koverta” u kojoj je visoki DPS-ov funkcioner snimljen kako prima mito od 100.000 evra, ali i brojne druge afere. Na lokalnim izborima koje smo imali u prethodnom perio-

du, DPS je pretrpeo nekoliko teških poraza. Dakle, interes vlasti je bio da se nađe tema koja će kod građana raspaliti strasti i baciti u drugi plan sve ove relevantne teme i vratiti nas korak nazad u nove podele. Da se ponovo izjašnjavamo o tome ko je za, a ko protiv Crne Gore, da propitujemo ko je neprijatelj, a ko je naš, ko je sa nama, a ko protiv nas. U tim podelama lako se zaboravi suština i na tu kartu se igra. DPS se ovaj put preigrao.

“VREME”: Kada se sve podvuče, vidite li Zakon o slobodi veroispovesti kao pretežno političko, ekonomsko, versko i/ili identitetsko pitanje?

Sporni zakon je i političko i identitetsko i ekonomsko i versko pitanje. Rekao bih da je pre svega instrumentalističko, zato što ovim zakonom DPS beži od sveobuhvatnih izbornih reformi na kojima insistira Evropska unija. Ovaj zakon je lansirao u samom finišu pregovora o izbornim uslovima koji su vođeni u okviru posebnog parlamentarnog odbora nekoliko meseci unazad. I tako je u izbornoj godini ovaj zakon postao ključna politička tema. Sporni zakon je identitetsko pitanje zato što se njime dele ljudi na vere i nacije, što je izgleda osnovni smisao trajanja DPS-a. Naravno, Zakon ima i svojinski aspekt jer se njime narušava Ustavom definisana kategorija neprikosновенosti svojine. Otkrivaju se naravno i drugi aspekti i motivi – pojavila su se u javnosti nagađanja da DPS i ljudi bliski vlasti u crkvenoj imovini vide ogromno bogatstvo koje žele da upotrebe za dalje lično bogaćenje. I konačno, to je i versko pitanje, zato što se ovim zakonom crkve i verske zajednice pokušavaju svesti u granice jedne nacije, a crkva i verske zajednice su šire od toga.

Režim Mila Đukanovića ste nazvali kleronacionalističkim. Možete li da to bliže objasnite?

Zakon o slobodi veroispovesti je odraz još jedne transformacije Demokratske partije socijalista Mila Đukanovića. Da podsetim samo, to je partija koja je iz Saveza komunista Crne Gore prvo transformisana u socijalističku partiju, pa zatim u nacionalističku, a sudeći prema dokumentima sa poslednjeg kongresa danas je to jedna kleronacionalistička politička organizacija. Da dodam i budem precizan – kleronacionalizam je među opasnijim i štetnijim varijantama nacionalizma. I to je ključna stvar za razumevanje sadašnje krize u Crnoj Gori. DPS je nedavno usvojio politički program u kojem je zapisano da će ta partija da osniva svoju crkvu. Usvajanje neustavnog i nepravednog Zakona o slobodi veroispovesti je praktičan politički korak ka tom programskom cilju koji deli ljude na vere i nacije. Time je DPS kao trenutno vladajuća partija u Crnoj Gori direktno udario na crnogorski ustav, pa samim tim i na crnogorskog građanina, odnosno na ljude svih vera i nacija. Jasno je da političke transformacije DPS-a nisu suštinske, već kameleonске, usmerene samo ka jednom cilju – očuvanju vlasti, ličnih privilegija i daljem bogaćenju ljudi bliskih DPS-u.

Kažete da smatrate da se "DPS preigrao". Na čemu se temelji taj vaš, da ga tako nazovemo, optimizam?

To je vidljivo svakome ko malo pažljivo prati šta se dešava u Crnoj Gori. Građani svih vera i nacija su ustali protiv tog zakona. Crkveni velikodostojnici predvode masovne litije. Okupljanja građana su nenasilna i opravdana i reč je o ogromnom broju nezadovoljnih ljudi. U litijama učestvuju veliki broj članova DPS-a koji ne mogu da podnesu nepravdu koja se potencijalno nanosi ovim zakonom. Crnogorski građanin se pobunio protiv nepravde i u tome vidim razlog za optimizam. Na ovu nepravdu reagovali su i barski nadbiskup i efendija hercegnovski. Crna Gora se ujedinila protiv spornog zakona i protiv pokvarene vlasti. A ono što je još značajnije jeste činjenica da je crnogorski građanin potpuno prozreo nameru DPS-a, ali i drugih kleronacionalističkih političkih formacija koje punih trideset godina veštački dele ljude u Crnoj Gori na vere i nacije i potpiruju dalje podele.

Ovih dana je i Aleksandar Vučić pokušao da se otvoreno meša u crkveno pitanje. Kako tumačite njegovu reakciju, a kako reakciju Mila Đukanovića?

Šta god da je bila reakcija Aleksandara Vučića, to nije ono što je raspirilo konflikt niti dovelo do krize u Crnoj Gori. Krizu je izazvala vlast DPS-a, i ovde to moramo jasno da kažemo. Mi se često izgubimo u komentarima komentara na suštinska pitanja. A suštinsko pitanje ovde je da je donesen loš zakon i da je za to odgovorna vlast u Crnoj Gori. Naravno, zvanični Beograd je od početka ove krize bio izložen pokušajima uticaja ili kritike sa dva suprotstavljena, ekstremna pola. Jedan pol se prepoznaje po potpisnicima Apela 88, od kojih su neki u međuvremenu i relativizovali sadržinu Apela. To je grupa koja je neupućena u prilike u Crnoj Gori. Drugi ekstremni pol se prepoznaje po divljanju po beogradskim ulicama i neprimerenim performansima ispred crnogorske ambasade u Beogradu. Dobro je da zvanični Beograd nije potpao pod uticaj nijedne od ove dve ekstremne pozicije, mada je bilo neodmerenih izjava.

Kada je u pitanju gospodin Đukanović, poruke koje ovih dana šalje ne razlikuju

se od poruka koje je slao devedesetih po uzoru na svoje nekadašnje kolege ili šefove. To je prevaziđena, anahrona i arhaična politika koja se graniči sa strahom od gubitka vlasti. Za mene je nedopustivo da predsednik jedne države u trenutku usijanja ovakve krize u svojoj zemlji ne bude sa svojim narodom i da ne pokušava da tu krizu razreši. To je samo pokazatelj da gospodina Đukanovića ne zanimaju ni Crna Gora, ni crnogorski građani, ni naša budućnost. On stvara podele i pokušava da na tim podelama opstane na vlasti.

Konačno, kako vam izgleda odgovor Mitropolije i Patrijaršije?

Savremeni političari se ne mešaju u odlučivanje i strukture verskih zajednica. Nikada nisam komentarisao poruke crkvenih velikodostojnika. Kao građanin pohvaljujem stavove i postupanje Mitropolije crnogorsko-primorske od dana usvajanja ovog zakona do danas. To je odgovoran pristup jedne crkve koja se našla u teškom položaju i koja je jedino pozvana da brani svoj status i verska prava. Na nama kao građanima je odgovornost koja nam po Ustavu pripada – da ustanemo i mi sami u odbranu tih prava. Zato sam ja danas sa građanima i verskim velikodostojnicima na litijama.

Čuli smo nedavno poziv na dijalog koji je uputio predsednik Vlade Crne Gore. S druge strane, Crkva smatra da to i nije bio baš poziv na dijalog. Kako vama deluju dominantni glasovi u javnosti sada u Crnoj Gori?

Predsednik Vlade gospodin Marković je politički sledbenik Mila Đukanovića. To je čovek koji ne odlučuje i koji se ne pita. Njegovi stavovi su kao vreme u oktobru. Toliko promenljivi da danas niko u Crnoj Gori ne zna koji je zaista njegov stav. Gospodin Đukanović je sveo gospodina Markovića na neautonomnu političku ličnost. A sa ljudima koji nisu autonomni u odlučivanju nema smisla pregovarati, i tu je Mitropolija potpuno u pravu. Dakle, u DPS-u postoji samo jedan šef. To nije gospodin Marković.

Crna Gora i Srbija su podeljena društva. Kako takva društva zaceljuju?

Srbija i Crna Gora su samostalne i međunarodno priznate države. Sva pitanja od značaja za jednu ili drugu državu rešavaju se u toj državi. Građani obe države moraju da imaju neprikosnoveno pravo da se politički organizuju i deluju u skla-

du sa ustavom i zakonima svoje zemlje. Takve organizacije i političke formacije moraju biti oslobođene uticaja bilo kojih formalnih i neformalnih centara moći. Dok institucije moraju da rade svoj posao. Tako neće biti ni dužnih ni zaduženih. Ne sme da bude poturanja, sumnjičenja i stalnog zazora. Samo čisti računi garantuju dobre odnose. To je recept za dobre odnose Srbije i Crne Gore.

Koji je najverovatniji rasplet krize izazvane spornim zakonom i kako procenjujete da će izgledati predstojeći izbori i kampanje u CG?

Kriza se može rešiti samo razvlašćivanjem DPS-a. To je politička formacija koja na dnevnom nivou produkuje više kriza nego što Mercedes proizvodi vozila. Kada u jednom društvu imate formaciju koja konstantno proizvodi krize, onda je potpuno jasno gde je izvor, ali i gde je rešenje problema. Kada je reč o izborima, postoje tri moguća izborna scenarija – bojkot izbora, odlaganje izbora ili stvaranje uslova za fer i slobodne izbore. Šta će se od navedenog desiti, umnogome zavisi od stava Evropske unije i relevantnih aktera međunarodne zajednice. Ja uvek navijam za fer izborne utakmice.

Konačno, nedavno ste dali intervju beogradskom tabloidu "Alo", koji je jedan od predvodnika u broju kršenja Kodeksa, kao i vođenju zaista besomučnih kampanja protiv pojedina i institucija koji kritikuju vlast, ali ima i drugih primera njegovog neetičkog izveštavanja. Da li ste imali ikakvu dilemu da odgovorite na njihov poziv na intervju ili smatrate da nije važno kakve vrednosti (ne) zastupa medij?

Uvek sam bio i uvek ću biti otvoren za pitanja novinara. Ja sam političar i poštujem novinare i nezavisnost štampe. Sam sam bio nebrojeno puta na udaru novinara, kolumnista i analitičara. To je njihov posao. Moj je da dam odgovore na postavljena pitanja. Sve ostalo procenjuju i konačan sud daju čitaoci koji dobijaju informacije iz navedenih medija. Možda vas je moj intervju dnevnom listu "Alo" iznenadio, ali verujem i da vas je podsetio da sam tu. Dobro je što očigledno i vi smatrate da taj intervju nije prepreka da i nas dvoje danas razgovaramo za "Vreme".

JELENA JORGAČEVIĆ

Sve je u glavi

Pop sa mikrofonom viknu, Bog se javi, Glavni pop, iz čamca, baci u vodu beli stiropor krst okičen u zelenilo i cveće, sve žute i druge gaće skočiše u reku

Kao što se znade, niko nema što Srbin imade, a Srbin ima plivanje za Časni krst. Tačno na Bogojavljenje, 19. januara. Na Vlasinskom jezeru se plivalo na visini od 1020 metara, u Čukojevcu, kod Čačka, svi dobili medalju, u bazenu "Čair", Niš, pobedio najmlađi učesnik, dobio lovorov venac, pare, zlatni lančić i privezak, i pobjednički reko da je sve u glavi.

U Sremskoj Kamenici, na Dunavu, okitio se budući policajac, koji poručio da je to lep osećaj i zadovoljstvo. Opet Dunav, Grocka, pobedio Dušan iz Vinče, darivao ga, zlatnim krstom od 3,3 grama, lično ministar na policiju Nebojša, koji još jednom položio, rekavši da trka simbolizuje duh našeg naroda...

Od Dunava, najbolje bilo u Zemunu, gde, tradicionalno i simbolično, bila 242 takmičara. Pobedio mladi Stevan sa Zvezdare, a nagradu za umjetnički dojam poneo patrijota Miša Vacić, koji je, kako objasnio gospodin Drakče na Tviteru, imao plave plastične papuče "samo na prednje noge". Patrijota je pozeleo da mu Bog dâ da se oženi, a narod, da uđe u parlament. Ostali su, pognutih glava i podignute desne ruke, sa skupljena tri prsta, klekli pred Patrijarha, i dobili blagoslov. I onda su viknuli: Za Srbiju, za Rusiju, za Patrijarha! I viknuli: Ne damo svetinje! Patrijarh odgovorio da je i Dunav reka Jordan, i vinknuo, Bog se javi! Pobjedniku dodelio medalju, a RTS-u Bogojavljenjski krst, za čuvanje tradicije, običaja i nasleđa srpske kulture.

U Podgorici bila litija, "a onda cela Podgorica sišla na Moraču". Svi viknuli Kosovo je Srbija!, i viknuli da su Crna Gora i Srbija jedna familija. Mitropolit Amfilohije reko da su Morača i Ribnica postale reka Jordan, i reko da je narod reko svoju riječ. A Milu Đukanoviću reko da nije kršten!

Da se javi, kako RTS ekskluzivno obavijestio, da časnog plivanja bilo i na "najmanjem ostrvu na svetu", Svetom Martinu, na Karibima, gde je petnaest Srba zaplivalo u Karipskom moru, a najbolji bio Srbin Vladimir Kukolj.

VEČNIK I VOJVODA

Reporter "Vremena" časnom plivanju u pohode krene u Valjevu. Pred crkvom velika i plastična kaca obavijena ciklama platnom. Iz kace izlaze bijele plastične cevi, na kojima slavine. Na kaci obaveštenje: Vodu možete da točite posle osvećenja, na Bogojavljenje, 19. 01. 2020. Narod, u redu i poretku, toči osveštenu vodu, koja ide iz gradskog vodovoda.

Novinar se uputi ka brani na reci Gradac, gde već stigla litija. Na brani popovi, vojska sa veliki drveni krst, crkvene zastave, državna zastava plus jedna plava sa velikim i belim krstom. Sa terase kafane na desnoj obali javi se pop sa mikrofonom, pa reče, Bog se javi, sa blagoslovom našeg vladike, jedanaesti put organizujemo plivanje, prošlo preko hiljadu ljudi, da tradicija traje, da bude u većem broju, prvo ćemo osveštati vodu, onda će deca imati program, i naši muzičari će izvesti program, odsviraće "Marš na Drinu", svima srećan praznik, zahvalnost vladici, policiji, Domu zdravlja, vatrogascima, vlasniku kafane Čedomiru, mesari "Slavija"... sve je ovo zajedničko delo, pomolimo se jedni za druge, Bog se javi!

Do obale je bio splav sa zelenim krovom, obmotan providnom plastičnom folijom, takoreći terasom sa drvenom ogradom. Pop, sa mikrofonom, ode na most među ostale popove, pozva Slavka Golubovića da, sa golubovima, dođe na most. Krenu služba na mostu brane, Blagosloven Bog naš... gospodi pomiluj... krstili su se popovi, krstio se narod, krstio se red dece na obali, koji je u ruka-

Fotografije: Dragan Todorović

ma imao ikone dobijene na revers. Vojska baci ledeni krst u vodu, gospodin Golubović pusti dva bela goluba, još dva bela goluba, i još dva goluba koji nisu bili beli. Pop sa mikrofonom reče da će deca otpjevati nekoliko pesama, popovi i vojska ostaše na mostu, iz bašte kafane, ispod zelenog "Knjaz" suncobrana javiše se deca, Oj, Kosovo, Kosovo...

Dva ronionci, sa bocama na leđima, uđoše u čamac sa narandžastom posadom, hor je i dalje bio na Kosovu, pop sa mikrofonom pozva takmičare da dođu na sprat kafane. Na splav sa zelenim krovom svečano stupi vojvoda Vesić iz Popučaka, crna uniforma, crna kićanka na crnoj šubari, oko vrata silver lanac sa veliki krst od najkvalitetnijeg nerđajućeg hirurškog čelika. Vojvoda je svečano ordinirao po splavu, sve su, sa obale, pratili novinari istraživači, među koji dominantno bilo devojke sa neke lokalne televizije, smotan gajtan od mikrofona u levoj ruci, crne antilop čizmice, crne pa sjajne helanke, kratka crna i povezana bunda, iz koje je pozadi, tačno gde treba

BOG SE JAVI: Na mostu, na površini i u vodi

i tačno po poslednjoj modi, kano leptir, izviriv'o komad svetle ešarpe.

ULOGA HITNE POMOĆI

Kad svi uzeli da se pitaju gde SNS vlast da i ona blagoslovi i uveliča svečanost, na splav sa zelenim krovom stupi lično gradski većnik dr Mire Ivanović, koji, kao teča od ministar dr Nebojša, povučen iz penzije da se za platu bori za napredak. Doktor Teču na splavu primi lično Vojvoda sa crnom kićankom na crnoj šubari, organizator uze da odvrće i otkiva daske sa jedne strane terase od splava.

Pop sa mikrofonom uze javi da je najviše takmičara do sada, preko 60, nabroja sve poimence, za sve zatraži veliki aplauz. Plivači predoše preko mosta brane na drugu stranu reke, postrojše se, žute gaće, plave gaće, šarene gaće, žensko u crni triko. Sa terase kafane se javi "Marš na Drinu", do reke, da se okvasi, prvo siđe gospodin u žutim gaćama. Gospodin Teča je, sa splava, sve slikav'o, i gospodin Vojvoda je sve slikav'o sa svoj instrument za slikavanje.

Od uzvodno se pojavi crni gumeni čamac, po kome je bilo zelenilo sa belo i žuto cveće, na čamcu Glavni pop, koji je širio ruke, i vojnik koji je držao beli stropor krst po kome je bilo zelenilo sa belim i žutim cvećem. Pop sa mikrofonom objavi da će za minut dati znak, Bog se javi, kada će takmičari skočiti u vodu. Oduži se minut, pop objavi da u takmičari imaju vojnike, da crkvu predstavlja đakon Dragan, da su tu tri člana porodice Ratković, za sve zatraži veliki aplauz.

I dalje je trajao "Marš na Drinu", pop sa mikrofonom viknu, Bog se javi, Glavni pop baci beli stropor krst, okićen u zeleno zelenilo i šareno cveće, sve žute i druge gaće skočiše u Gradac. Svi doplivaše do krsta, svi izađoše iz vode, pop sa mikrofonom za sve zatraži veliki aplauz. Glavni pop uze da kruži čamcem i širi ruke, privukoše čamac splavu, izvukoše Glavnog popa na terasu sa drvenom ogradom. Glavnom popu se prvo nađe Vojvoda sa crnu kićanku na crnu šubaru, a nađe mu se i Teča doktor. Na licu mesta se dadoše u slikavanje, prvo Glav-

ni pop i Vojvoda, a ondak Teča doktor sa Glavnim popom.

Većnik Teča zamoli Glavnog popa za još jedno slikanje, koje je uspešno obavio radnik Hitne pomoći, pa uzeše proglase pobjednika, pobjedio učenik Aleksandar iz Valjeva, a počasno pobjedila tri člana porodice Ratković. U kamere se reče pop sa mikrofonom, pobjednik izjavi da bilo izuzetno hladno, ali, to mu je bio životni san, i vredelo je. Pobjedniku priđe i Većnik Teča, upita ga za ime, i digitalno utefteri podatke u mobilni telefon.

Preko razglasa pustiše još Kosova, sve prede u povlačenje. U povlačenju bio i Vojvoda gospodin, koji sve pozdravlja bratskim pozdravom, Bog se javi, i policajca sa svetlećim prslukom misionarski, sa obe ruke, pozdravi. Kod crkve, iz velike kace povezane ciklama platnom, iz koje su izlazile bele cevi sa slavinama, narod je još točio osveštanu vodu. Pored kace je bio i beli plastični poslužavnik za priloge, u kome je bila hrpa papirnih novčanica.

DRAGAN TODOROVIĆ

Roman sa odjekom..

San o revoluciji, kada postane realizovana stvarnost, najčešće ima tragičan epilog ali je, pokazalo se, i deo oporavka i dubljeg spoznajnog čina koji junake transformiše. I upravo je ta transformacija dodatna vrednost ovog romana

Kada se u čitalački doživljaj jedne knjige uključi sećanje na već proživljeno iskustvo nekog drugog teksta, može to biti alarmantan znak da imamo posla ili sa već viđenim postupkom i stvaralačkim procesom ili sa posve autentičnim literarnim svetom koji baštini dobru tradiciju, ali širi polje njenog delovanja. Od prve prozne knjige *Predosećanje građanskog rata*, preko romana *Berlinsko okno*, *Pad Kolumbije* te zbirke kratke proze *Dušanovac*. Pošta i zbirke priča *Lov na ježevu*, pisac Saša Ilić razvija poetiku koja prilično duguje klasičnom, realističkom postupku pripovedanja, dakle bez poigravanja postmodernom strategijom ili eksperimentalnim zahvatima. Novi roman *Pas i kontrabas* nastavak je takvog stvaralačkog procesa, ali i njegovo jačanje i sazrevanje u pravcu kompleksnijeg doživljaja stvarnosti koja nas okružuje i njenog literarnog oblikovanja. Ključna reč je upravo stvarnost ili sintagma proživljena stvarnost. Upravo je ta fokusiranost na aktuelnu stvarnost zaštitni znak Ilićeve poetike, njegova zvezdana staza, da parafraziram jednog od junaka romana, doktora Juliusa, kojom se on sada kreće slobodno kombinujući više idejnih ravni, vremenskih planova i pripovednih perspektiva. Antropomorfna slika Dunava kojom počinje radnja romana umnogome je paradigmatična za ukupni idejni potencijal koji ova knjiga nosi. Dunav je poput "masivnog tela koje nas posmatra kroz sočiva od ledenih kristala" kao biće koje u sebi krije čitav jedan svet, drugačiji od ovog našeg koji nas okružuje, i kada jedan od junaka, Filip Isaković, ugleda prizor tako masivnog tela Dunava, pomišlje na sva ona bića ispod te vodene po-

vršine koja sigurno imaju posve drugačiju perspektivu od naše, a naš svet učiniće im se razlomljen i bez jasnih obrisa. Ako bismo, kojim slučajem, pomišlja Filip Isaković, propali kroz otvor na tom masivnom zaleđenom telu, "za trenutak bismo bili nagrađeni tim pogledom odozdo i videli svet u njegovoj realnosti, onako kako su ga videle još samo ribe". Ovakva slika na početku romana i razmišljanje junaka zapravo su odličan uvod u idejnu strukturu koja varira ideju o inverziji. Pisac tako pokreće ambiciozni pripovedni mehanizam koji u naspramni odnos postavlja pojedinca i društvo, jedinku i instituciju, institucionalno kao važeće i kroz jedan društveni i politički sistem afirmisano, i vaninstitucionalnog pojedinca koji sa idejom otpora tom "uređenom" postaje stigmatizovan, sumnjiv i nužno marginalizovan. Ti naspramni odnosi najčešće su odnosi inverzije jer glavni junak Filip Isaković dospeva u Kovin, tamo sreće harizmatičnog, neobičnog, pomalo zaumnog doktora Juliusa za kojeg će se ispostaviti da zdrav boravi u zatvorenoj instituciji dok oni drugi, raspomamljeni u sumanutoj potrebi da vladaju, ratuju i dominiraju, bivaju težišna tačka oslonca jednog društva. Tako se Ilić otvara ili, preciznije rečeno, tako pisac otvara put ka ideji otpora predstavljenoj kroz likove Filipa Isakovića, doktora Marka Juliusa, njegovog oca Dezidera Juliusa i majke Flavijane, migranata koji pokušavaju da prekorače granicu jednog sistema, a ispostavlja se da taj iskorak biva ulaz u jedan takođe zatvoren sistem i svet sa tragičnim posledicama, ratnih veterana koji nose traumama duboko potisnutu u sebi i oslobađaju se nje kroz neverovatne, halucinantne

slike predstavljene kroz gotovo ekspresionističke prizore jarkih boja i čulnih doživljaja. Tako ratni veteran Topisirević grizu savesti transformiše u ovakav doživljaj: "Čuo je glasove sa vrha litice, a zatim smeh, izobličen. Visoko iznad planine, mesec je ključao u krvi. Tada je osetio nečiju ruku kako ga hvata oko pasa i povlači sve dublje u žitku masu koja je počinjala da pulsira. Nešto ga je ujelo za ruku, ali nije smeo da vikne... usledio je drugi ujed, pa treći. Pomislio je kako su mrtvaci oživali, jednog je čak video, onog u adidas trenerci, kako se odlepio od kamena, skočio na njega i zario mu zube u vrat. Tada je izgubio svest." Ritmičnost ovog opisa i brojnih drugih sličnih njemu deo su opšte ritmičke ravni romana. Od početka priče, kada se iz one slike zaleđenog, antropomornog Dunava pri-

... džeza i otpora

Foto: Tanjug / Dragan Kujundžić

kaže telo utopljenice Asje Alasaf, razvija se i detektivska ravan romana, smeštena u aktuelni vremenski poredak koja u sebe uključuje već pomenute antagonizme i prizor "obrnutog poretka". Paralelno sa tom detektivskom ravni u sadašnjosti razvija se i ravan prošlog vremena najpre u pripovedanju doktora Juliusa o vlastitoj i porodičnoj istoriji, a onda i kroz pripovednu optiku drugih likova u romanu, Filipovu, te već pomenutu optičku ravan pacijenata na grupnoj seansi doktorke Larise Sibinović i njenog eksperimentalnog pristupa lečenju... Tako se vremenski plan sadašnjosti neprekidno smenjuje sa prošlim vremenom, detektivska potraga za uzrokom jednog utapanja sa simboličkom detektivskom potragom koju sprovodi Filip Isaković, tragajući za korenom vlastite nesreće, nemo-

gućnošću da savlada prošlost i ponovo uspostavi pravilan "ritam", harmonične emotivne odnose i, ne manje važno, ponovo pronađe razlog za muziku i "upotrebu kontrabasa". Taj instrument deo je njegovog ličnog i profesionalnog habitusa kao i zvuk džeza koji evocira neprekidno u romanu i koji postaje spojnica svih vremenskih planova i naizmeničnih pripovesti. Šta za to vreme biva sa realizacijom ideje otpora i revolucije? Ispostaviće se da je upravo ta realizacija, pokušaj junaka da naprave iskorak u polje delovanja, i važna motivaciona poluga i rezultat promena koje će se junacima dogoditi. Upravo je revolucionarna *aktivnost* uticala na životne tokove Dezidera Juliusa i njegovog sina, na Flavijaniju koja u priči metamorfozira i od sramežljive opatice stigne do hrabre i odlučne žene koja

ima snagu da preuzme odgovornost i za sebe i svoje bližnje. San o revoluciji, kada postane realizovana stvarnost, najčešće ima tragičan epilog, ali je, pokazalo se, i deo oporavka i dubljeg spoznajnog čina koji junake transformiše. I upravo je ta transformacija dodatna vrednost ovog romana. Junaci iz početne pozicije sputanosti i vezanosti samo za ideju otpora kroz vremenski tok romana postaju i aktivni nosioci te ideje. Govor, ponašanje i učinak koji junaci postižu delovanjem autentični su, smena njihovih tačaka gledišta doprinosi ritmičnosti i uverljivosti pripovedanja, a idejni oslonac koji imaju ne ispoljava se kroz zamornu refleksiju ili direktnu didaktičnost već pro-

izilazi iz samog pripovednog toka. On, međutim, ne zaboravlja ni oniričku sliku, ni "realnost sna" koja dopunjuje empirijski sloj romana, nekad se čini da je i njegov oslonac. Saša Ilić pokazuje celinu čiji su delovi jednako od "stvarnosne", ali i od nematerijalne, senovite, zvezdane i zaumne strukture napravljeni. Zato se čini da ovaj roman, po zatvaranju njegovih stranica i posle završenog čina čitanja proizvodi eho... Nešto slično misli da smo baš tako nešto pročitali u delima pisaca sklonih velikoj naraciji, ali opet, biva jasno da je to "sećanje" na neku veliku priču dopunjeno pričom koju smo upravo pročitali i da roman koji je pred nama jeste autentičan. Uvod u prošireno polje delovanja jedne kompleksne literarne strukture.

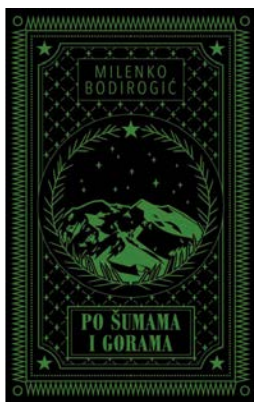
MARIJA NENEZIĆ

Jugoslavija i posledice

Dva poetički sasvim različita romana povezuje nit potrage za jednom zemljom i njenim mestom u našim životima

Rajić je, kazala je gospođa Bartulo, mogao da zavoli, i to strasno, samo ono što je osuđeno na propast. Kao one kečige o kojima mi je pričala. I njegovo zanimanje za partizane počelo je tek onda kada su ih se svi odricali. Dok su ih unisono slavili njega je baš bilo briga za nekakvog drvoseču Simelu Šolaju, ili za Ratka Pavlovića Čićka i Nikodija Stojanovića Tatka.

Ako roman Milenka Bodirogića *Po šumama i gorama* (Orfelin, Novi Sad 2019) uopšte ima jasno prepoznatljive poetičke prethodnike, oni se svakako ne nalaze u srpskoj niti u sestrinskim i rođačkim književnostima istoga jezika. Ili se možda mogu pronaći, ali tek u tragovima i proplamsajima, u iskricama, raštrkani na sitno i tanko kao jadne i promrzle partizanske baze tokom prve ratne zime. Jer, Bodirogić (1964) ispisuje nekovrsni mentalni izveštaj iz umereno udobnog pakla postistorijskog vremena, a njegovi junaci, bezimeni pripovedač i njegov saputnik Rajić, jedna osobnost posve po strani ne samo od tzv. života nego i od onoga kako obično se skiciraju književni likovi u našem čitalačkom iskustvu, po lako odgonetljivu literarnu rodbinu moraju ipak na

sever i na zapad, do velikog okeana nemačkog jezika, do Zebalda i naročito do Tomasa Bernharda: tamo ćemo tek pronaći neke koji će nas možda podsetiti na njih, no ne u nekom epigonskom ključu, jer piscu nije stalo do toga da na sitno i kvarno zebalduje i bernharduje – što nije da se ne radi u našim književnostima već neko vreme – nego taj konstitutivni uticaj, naprotiv, veoma jasno priziva, doslovce citirajući i pastiširajući neke od najnotornije bernhardovskih pripovednih tikova ("rekao je ovaj da je rekao onaj" ...), upućujući tako svakoga sa tri čiste i na izvor, ali i na to da sa tim osnovnim ispijanjem čaše vode sa izvora prestaju sve važne srodnosti i započinje jedna sasvim autentična priča.

A priča je, kažem, iz samog veselog pakla postistorije: naša dva rezignirana otpadnika i gubitnika (gle, opet TBI!) obilaze šume i gore naše zajedničke domovine, od Fruške gore preko bosanskih i hrvatskih planina pa do Triglava, ritualno hodajući stazama prvih partizana, naizgled desperadosa i samoubica, suštinski pravih ledolomaca jedne velike, prevratne istorijske priče o borbi za slobodu i emancipaciju, u toliko njenih stvarnih i mogućih vidova. Ako vam ovo zvuči kao posao em zgubidanski em potpuno van duha i stila epohe, s

vama će se složiti gotovo svi koji naše junake okružuju. Ali, nije da njih to baš izuzetno potresa. U osnovi, njihovo je počeo uzaludno po definiciji, gubitničko i jalovo onoliko koliko je to svako trčanje kroz istoriju u kontrasmernu, ali je istovremeno i jedino preostalo identitetsko uporište za časnog čoveka: kad napred nema ničega, hodanje unazad jedini je način... hm, napredovanja. Ili barem očuvanja netaknute ljudske supstance.

Drugačije rečeno, Bodirogićev je roman sasvim apartan glas protiv revizionizma i protiv overe i legitimizacije jednog naizgled neminovnog istorijskog poraza, u čijem su mračnom središtu raspad Jugoslavije na atomizovane i poluvazalne kneževine, i nihilističko poništavanje čiste, nagonske, impulsivne partizanijske odgovora na tlačenje, a u slavu ne ove ili one plemenske vizije ekskluziv-

no plemenskog spasa, nego života i sveta koji će nadići tu glodarsku perspektivu. Pri tome ništa nije bilo lakše nego da junaci, motivi i zbivanja u ovako postavljenoj priči odu u "papirnatost", a to što se ništa ni nalik tome nije dogodilo zaslu- ga je mirne ruke, promišljenog pripovedačkog postupka i ozbiljnog umeća pisca, jezika do tančina ispoliranog, ali nipošto sterilizovanog. Kakva knjiga, ljudi! Zamišljam Bernharda kako je čita, mož-

da baš u *beržeri*, a možda i na hotelskoj terasi u Lovranu, i kako mu brk igra od zadovoljstva.

O nošenju s gubitkom koji je neminovan koliko i konstitutivno neprihvatljiv pripoveda i Ana Vučković (1984) u kratkom romanu *Jugoslav* (Partizanska knjiga, Kikinda 2019); taj gubitak – naime, očeva smrt – doima se ličnim,

"privatnim" u svojoj zastrašujućoj "prirodnosti", u ravnodušnoj neprikosnovenosti bioloških činjenica, a prva i najtemeljnija od svih je: smrtnost svega što živi. No, autorka priču – nedvosmisleno autobiografski (ili se danas već mora reći: autofikcijski?) zasnovanu – nastoji da poopšti upravo proširivanjem područja "ličnog" na bezbrojne kodove sinhronijski i dijahronijski lako prepoznatljive, odgonetljive, klasifikabilne... Jednostavnije rečeno, lirska priča o intimnom gubitku, o nedostajanju, o nedovršenosti i nedovršivosti našeg odnosa sa onim koga volimo, makar to bio i roditelj, za koga je eto "prirodno" (sačuvaj me bože traženja utehe u *prirodnosti* bilo čega!) da pre vas ode u večna lovišta, ona u kojima biste se jednom opet sreli, kad bi nekim slučajem postojala. Samo što... Kako god, razmatravajući klupko jednog života unazad, zapravo nekoliko života, Ana Vučković uranja u koloplet memorabilija, re-kreirajući jedan potonuli i nestali svet, onaj u kojem su njeni roditelji – otprilike, poslednje prednovotalasne SFRJ

generacije – odrasli i formirali se, a koji u njenom neposred(ov)anom pamćenju postoji tek sasvim rubno, u svom već nestajućem stadijumu, ali zato buja životom u pričama i uspomena njenih roditelja i rođaka. Njena naratorica, kao rastegnuta se u posezanju za nemogućim, kaže i ovo: “Ne želim interpretaciju, hoću zaista da vidim prizore koje je neko video pre toliko godina. Zanima me kako je izgledalo nebo u martu 1977. Možda isto kao ovo sad, ali ne želim da mi se to kaže, želim to da vidim, ne želim to da vidim ni na filmu, iako je do sada to bilo dovoljno, činilo mi se verodostojnim.” Ima li normalnije i ljudskije, i ima li neispunjivije težnje? Književnost je tu nemoćna, ona je posredovano iskustvo koliko i bilo šta drugo, ali to je ujedno u ovom slučaju i jedino njeno relevantno ograničenje.

Yugoslav je, hoću reći, knjiga koja dobacuje najdalje dokle knjiga može: ona lepotu i bol postojanja, nestajanja i ljubavi među srodnim bićima koja metafizički zjap ne može da zatrpia, ali zato može sve osim da ga zatrpia, posreduje jezikom tako fino iznjansiranim i izbalansiranim da je bez ustručavanja približava samoj opasnoj granici koja deli melanholični lirizam od tačke na kojoj počinje prezaslađena neverodostojnost, ali tako da tu granicu nikada ne pređe, baš kao što ne prelazi ni bilo koju drugu granicu unutar jezika koju ne bi valjalo preći. Ovo znači da je ovaj prividno sasvim “neambiciozan” roman ostvaren u potpunosti bez viškova, da čitaoca obuzima onaj već pomalo zaboravljeni osećaj da “ovde ni jedna reč nije suvišna, i nijedna ne nedostaje”, da je pripovest o jednom intimnom gubitku i njegovim vidljivim i nevidljivim posledicama, glatko “odvožena” kroz nekoliko ulančanih pripovedaka koje baš ničim ne razbijaju koherentnost (i žanrovsku nedvosmislenost) romanesknog teksta, i potom na suvisli način povezana s transgeneracijskim motivima jugoslovenskog iskustva kao formativnog za sve nas, pa čak i – mada na nužno drukčiji način – za one rođene nakon Jugoslavije. Najveća od *malih* knjiga ove godine, i više od toga: na vašem mestu, čuvao bih se svakoga koga ne *dobije* ovaj roman. Neki važan rezervni deo mu sigurno nedostaje, a moglo bi da bude prekasno dok ne saznate koji tačno.

TEOFIL PANČIĆ

Utvvara do utvare

U duhovitim Tišminim jezičkim petljama nema unapred datih jemstava, jezik prodire svuda (kao mravi), a izvesno je samo ono najkrhkije: pripovedanje

Jedan od Kafkinih paradoksa glasi ovako: kada je sam sa sobom čovek je uvek u lošem društvu. Drugim rečima, čovek nikada nije sam jer ima sebe. I to ne jednog sebe, već više njih. To jest nas. (Hegel je to lepo primetio: *ja* je uvek *mi*.) Kada sva ta *ja* koja nosimo u sebi – ja kao dete i ja kao zreo čovek, ja kukavica i odvažan ja, ja koji sam veran sebi i drugima i ja koji, svako malo, izdajem i sebe i druge, ja koji znam šta hoću i ja koji ne prepoznajem sebe (i sve to u isto vreme) – kada, dakle, sva ta *ja* počnu da se guraju, kada ih uhvati nervoza zbog skućenog prostora ili, naprosto, jedno naše *ja* poželi da vlada svim ostalim našim *ja*, ume doći do konflikata koji, prirodno, traže razrešenje. Tada povređujemo sebe ili druge (ili i sebe i druge). O toj vrsti rana, kao i tehnikama i posledicama (samo)povređivanja, piše Slobodan Tišma u svom romanu *Grozota ili* (Čarobna knjiga 2019)...

Pripovedači ovog romana – ima ih, name, nekoliko – neprestano se rastaču na sastavne delove i ponovo sklapaju, pomalo kao kaleidoskop, jedino što identiteti od kojih su sačinjeni, sva ta njihova *ja*, ne stvaraju simetrične i skladne oblike, već mala čudovišta – mladi starac, nevini ubica, nežni nasilnik, hrabra kukavica – u većitoj (i uzaludnoj) potrazi za trajnom formom. Nekoliko pripovedačkih glasova različitih životnih dobi sustiče se u istoj osobi – glas deteta koje roditelji napuštaju i koje završava u Domu za nezbrinutu decu, glas dečaka izloženog nasilju koji, potom, beži u istočnu Bosnu, glas mladića koji odlazi u rat (ili možda to halucinira), glas “matorog senilnog skrivomana” koji bi želeo da napiše knjigu o Srebrenici, ali nema hrabrosti za to – ali nikada nismo sasvim sigurni koji glas, ili koje *ja*, objedinjuje sve druge glasove, sva ona druga *ja*, te se halucinantna igra identiteta neprestano preobražava menjajući, u tim preobražajima, i svoja pravila. Igra bez pravila, međutim, nije igra. I eto komplikacije (kao da i sve ovo do sada nije bilo dovoljno

komplikovano). Verovatno niko bolje od Tišme ne barata paradoksom književnosti kao igrom bez pravila, kao igrom koja se potvrđuje u samome igranju, igrom koja svoja pravila izumeva u trenutku dok se odvija. Zbog toga nema ničeg izvan teksta. Zbog toga ništa nije važnije od pripovedanja (ljudi bez priče su, piše Hana Arent, puki život). Zbog toga su utvare u Tišminoj prozi stvarne koliko i živi ljudi. “Utvvara do utvare!”, kaže matori senilni skrivoman na str. 161. “Množina je moj užas”. Ne samo, dakle, da nema jasnih granica između različitih pripovedanih identiteta – jer nema pravila koja bi napravila razliku – nego se svaki od tih identiteta račva unutar sebe, a barem se na dva začudna mesta ovog romana priče uvišestručuju, te dobijamo nekoliko varijanti istog događaja, kao u Kurosavinom *Rašomonu*. Potom priča kreće da prati jednu od tih varijanti da bi, u narednom odlomku, krenula za nekom drugom varijantom, ili trećom, ili, što je najuzbudljivije i najluđe, priča računa na sve mogućnosti da bi se, prema potrebi, poslužila bilo kojom od njih. Sve vreme se, dakle, krećemo u dvostrukoj neizvesnosti: nismo sigurno da li se događaj o kojem čitamo uistinu dogodio ili je to halucinacija, a istovremeno ne znamo tačno koju varijantu od ponuđenih sledi priča, jer na raskrsnicama nema putokaza (putokaz je pravilo igre, a pravila, da ponovimo, nema). U jednoj varijanti lik, recimo, preživljava batine, u drugoj ne. U jednoj spava sa ženom, u drugoj ne. To, međutim, što je lik mrtav neće sprečiti priču da računa na njega kao da je u punom kapacitetu. Odnosno, još bolje što nije živ, jer u tom stanju (ako je to stanje) korisniji je za pripovedanje. I nema tu proizvoljnosti, naročito kod pisaca poput Tišme, jer istinitost romana ne proističe iz sličnosti pisanja sa pretpostavljenom stvarnošću –

pa što više liče to je tekst istinitiji – već istina leži u samom pripovedanju, u onome što je napisano.

U duhovitim Tišminim jezičkim petljama nema unapred datih jemstava, jezik prodire svuda (kao mravi), a izvesno je samo ono najkrhkije: pripovedanje. Na kraju romana nailazimo na sažetak, ali već u prvoj rečenici shvatamo da je sve to deo Tišmine igre, da sažetak nije izvan romana, već je deo romanesknog tkiva: "Matori senilni skrivoman sa umetničkim imenom Stiv Naiv seća se svog detinjstva i mladosti, ali i halucinira, tj. učitava razne sadržaje koji se nikada nisu dogodili" (str. 229). Ali to znamo sve vreme, sažetak ni malo ne pomaže u orijentisanju, ne daje nam *diferencijal*, sredstvo kojim ćemo napraviti razliku između sećanja i halucinacije. Umesto, dakle, da nam pomogne da se razaberemo u složenom spletu perspektiva, događaja i snoviđenja, umesto da nam ispuni očekivanja i kaže kako stvari *uistinu* stoje, sažetak nam se zapravo podmeva, on izigrava naš gotovo instinktivni poriv za izvesnošću, skloništem, čvrstim tlom. Umesto da nas izvede s nestabilnog splava pripovedanja sažetak nam, uz cerek, saopštava: uzalud si se ponadao, čitaoc, sve što imaš i sve što ti je, uostalom, i potrebno, jeste pripovedanje.

Ako je uopšte moguće pobrojati motive Tišminog romana, onda bi potraga za roditeljima bio jedan, nemogućnost pisa-

nja o genocidu drugi, potom odrastanje u mraku nasilja, mladalačka izgubljenost, priča o vernosti idejama i ljudima, ljubav kao odveć tanka nit da bi se smelo okačiti o nju (a opet, šta drugo?), rat koji razara sve čega se takne, čak i na daljinu, ali ti motivi proizvode učinke tek kada su propušteni kroz mlin Tišminog jezika, te zato imamo utisak da je ono što pripada takozvanoj stvarnosti toliko nesvarljivo da, zapravo, žudimo za halucinacijom u kojoj će se naša svest, najzad, makar malo odmoriti. Jedino što neće, jer ni halucinacije ne donose mir, jer pripovedači – kao i čitaoci, uostalom – nikada nisu sasvim sigurni da li su u snoviđenju ili realnosti. Epizoda u kojoj pripovedač susreće samoga sebe, samo mlađeg, na klupi u "đurvidečkom Futoškom parku", te, tom prilikom, prelistava strip u kojem jedna devojkica biva ubijena na upravo jeziv način, naizgled je jasno izmeštena iz stvarnosti, ali koliko god bilo posrednih elemenata, koliko god eksplicitno bilo rečeno da je jezivi opis svirepog, nezamislivo svirepog ubistva, zapravo ono što se nalazi u stripu, nelagoda ne samo da ne nestaje, nego se pojačava jer, odnekud, čitalac zna da se to, zapravo, *stvarno* dogodilo. Upravo je to grozota iz naslova romana, a ono "ili" (*Grozota ili...*) nije nikakva relativizacija, već upućivanje na različite slojeve stvarnosti u koje nas inicira veliki majstor Tišma.

IVAN MILENKOVIĆ

Pozorište: *Fine mrtve d(j)evojke*

Samo da

Predstava u režiji Patrika Lazića po tekstu Mate Matišića je na momente duhovit košmar koji je ujedno i naša stvarnost; ostavlja nas sa mnoštvom pitanja spram kojih se valja postaviti

U maloj sali Beogradskog dramskog pozorišta u polukrugu sede junaci predstave *Fine mrtve d(j)evojke*, koju je po tekstu Mate Matišića režirao mladi reditelj Patrik Lazić kao diplomsku predstavu. Grupa ljudi, koja može biti i u publici, jedino je jedan sa maramom oko glave i u maskirnoj uniformi, da tako kažem drugačiji, tačnije jasno je da je to neko ko je bio u ratu. No i on može biti deo publike.

Dok se publika još smešta u gledalište, a glumci su na sceni, atmosfera koju osećate je teskobna, znate da nećete čuti zabavnu priču. Mada Matišić jeste i zabavan u svom crnohumornom ključu. Od početka ste uključeni u deo istrage, policijski inspektor ispituje naše junake povodom nestanka deteta jedne od junakinja. Inspektor to čini gotovo iz publike. Predstava se igra vrlo prirodno, tako da čak i kada znate narativ, gledate je sa uzbuđenjem i iščekivanjem.

Rađaju se refleksije: dobro, koliko smo vlasni nad svojim sudbinama? Jesmo u onom smislu da šta god da se desi, imamo vlast da se spram toga postavimo na određeni način. Ali je li to ikakva sloboda? To je više sidro koje vas sprečava da se dezintegrišete u određenim situacijama, dok fatum svakako čini svoje.

Predstava počinje i završava se sa detetom, uvedeni smo u priču o njegovom nestanku, da bi na kraju dete bilo nađeno. Kako su *Fine mrtve d(j)evojke* u osnovi priča koju pokreće jedan lezbijski par, Iva i Marija, promišljam o tome kako svi hoće da ostave svoj trag u vremenu i kako bi se i Marija, koja u toku predstave strada, radovala Ivinom detetu. Ili mu se već rađuje, odnekud sa druge strane. Kako se čovek

Radio
Laguna

93,7 FM

100% RADIO

Laguna
RADIO 93,7

www.radiolaguna.rs

BOOKIRANO

emisija o putovanjima

Nebojša Jojić
i Danilo Jocić

sredom
od 11 do 12 sati

TRANZFERA
WORLD TRAVEL

je kraće to poraće

Foto: Aleksandar Jovanović

bori sa primitivizmom sredine? Koliko on može biti fatalan? Koliko može raniti ljudske duše? I kako se sa svim tim nositi, jer čovek svakako nije u svakom trenutku spreman na sve. Niko od nas nije puma u prašumi savršeno izoštranih instikata.

Predstava *Fine mrtve d(j)evojke* slika poratno vreme, dramski tekst je nastao pre gotovo dve decenije, a možemo reći da se uklapa i u naše vreme jer je ono i dalje poratno, pošto je sve gurnuto pod tepih. Čeka. Nije razrešeno. Matišić slika licemerje današnjice hrvatskog društva, a po copy/paste principu naše društvo danas, jer i sada imamo "branitelje" koji su bitange, roditelje koji izuzetnim smatraju ogorčenu decu, i da, oni koji su dobra srca uglavnom čute i trpe dok ne trokiraju.

Marija i Iva su lezbijski par koji iznajmljuje stan u jednoj zgradi u Zagrebu i tamo ih dočekuje sumanuta grupa stanara, sve svet u malograđanskim okvirima, koji svakako lezbijke prezire, a sopstvene demagogije krije iza musavih formi malograđanskog društva. Šta je sveto, a šta nije? Naopako čitanje stvarnosti donosi pošast, to je uvek tako. Kada Marija i Iva dođu u zgradu, gazdarica odmah brine kako će plaćati kiriju, te joj je lakše kada čuje da Iva radi. Naš par prati kontekst duboke socijalne korupcije prostom egzistencijom u najprostijem novčanom obliku, lekari rade ilegalno... ženica koja radi u bolnici kao dodatnim poslom bavi se prostitucijom... Socijalne patologije i disfunkcionalnosti na sve strane.

Koliko dugo traje poratno vreme? Koliko hoćeš... s obzirom na to da se njime niko ne bavi. To znaju i Matišić i mladi reditelj Patrik Lazić. Koliko dugo traje tranzicija? Koliko hoćeš, dokle god ima moćnih tipova čijim interesima odgovara takav okvir. Matišić i Patrik Lazić vrlo jasno, nedvosmisleno slikaju društvo konzervativne ideologije, licemerja izdignutog na visinu javnog morala (dvostrukog aršina), a koje zapravo nema oslonca u stvarnosti obične ljudske egzistencije. Bez finansijske sigurnosti, na brzinu (zahvaljujući naprednim IT tehnologijama) nanetih slojeva "nove seksualnosti", nastaje društvo visoko eksplozivne vrednosti koja sve partikule društva, ma koliko bile u skladu sa ultra modernim stavovima, sapliće prastarim "tehnologijama" dvostrukih vrednovanja.

Reditelj Patrik Lazić promišljeno, zrelo ovaj komad smešta u intiman prostor, u pozorišnu situaciju u kojoj se grupa ljudi obraća drugoj grupi ljudi, režija je vrlo suptilna, nenametljiva, u službi priče koja se pred očima gledaoca otvara jasno, sloj

po sloj, dovoljno uzbudljivo da je netremice pratite i dovoljno strašna da traži svu vašu pažnju.

Pisac Mate Matišić kreira jedan crnohumorni galimatijas u kojem je dete (rađa ga Iva sa bivšim momkom kojem se vraća nakon Marijine

smrti) na kraju priče spaseno, a i Marija, već sa druge strane, govori da je izvesno da Bog postoji. Matišić ne boji sve u crno nego dozvoljava stanovita uporišta, poput mogućnosti i potencijala novog života. Reditelj priču donosi jasno, pažljivo nas suočavajući sa jednim složenim i sumornim klupkom odnosa u koji su naše junakinje nevoljno upletene, od kojeg moraju bežati i braniti se. Lazić priču odmotava zrelo, svedeno. Glumci postavljeni sa gledalištem *tet a tet* pred nama stvaraju malu, poremećenu i opaku zajednicu u kojoj su, naravno, "moralisti" glasni, a oni kojima je sve jasno, žrtve koje čute ili govore tiho. Ansambl to čini lako i donosi likove koje imate utisak da već dugo i dobro poznajete.

U polukrug načinjen od stolica i sa dva kreveta u centru scene smeštena je čitava priča: intenzivna, duhovita i mučna. Predstava *Fine mrtve d(j)evojke* u režiji Patrika Lazića po tekstu Mate Matišića na maloj sceni Beogradskog dramskog pozorišta je na momente duhovit košmar koji je ujedno i naša stvarnost; ostavlja nas sa mnoštvom pitanja spram kojih se valja postaviti. Možda najpre otvara temu solidarnosti i potrebe da se drugi vidi i uvaži.

NATAŠA GVOZDENOVIĆ

O zrelosti i ostalim demonima

Foto: Promo

U stilskom smislu, *Ivana Grozna* je izdanak poletnije struje arthaus spoja autofikcije i naglašenog naturalizma; drugopomenuto ovaj film dovodi u dovoljno jasnu vezu sa naslovima iz korpusa novog rumunskog filma

Za početak faktografiju na sunce – *Ivana Grozna* je drugi celovečernji igrani film u opusu rumunske rediteljke srpskog porekla Ivane Mladenović. Baš kao i njen prethodni film *Vojnici*. Priča iz *Ferantija* (premijerno prikazan na Filmskom festivalu u San Sebastijanu, a koji je doneo nagradu na Festivalu autorskog filma u Beogradu), i *Ivana Grozna* je nastala kao koprodukcija Rumunije i Srbije (i uz podršku Filmskog centra Srbije). Ovaj novi film je već na prvoj festivalskoj koti, u Lokarnu, poneo specijalno priznanje, da bi ubrzo osvojio i glavno odličje na Zagreb film festivalu. Uz sve to, *Ivana Grozna* je prošle sedmice prikazana i na 13. Kustendorfu, a upravo ovih dana aktuelna su učešća na filmskim feštama u Trstu, Anžeu i Geteborgu.

Naravno, nije sve u faktografiji, jer dosta toga (sa gledalačke ili kritičarske tačke gledišta, vidno značajnijeg) ima i u samim kvalitativnim dometima i u dimenziji značenja; tako bi jedan od prvih utisaka o ovom filmu mogao da glasi da je *Ivana Grozna*, po toj osnovi dosta nalik aktuelnoj senzaciji, filmu *Moj jutarnji smeh* Marka Đorđevića, uspešno premostila brojne produkcione prepreke i neuslove, na kraju dobacivši do filma koji je zanimljiv i podatan i za gledanje i za analizu nižeg ili višeg intenziteta. Kako gledaoci-civili ne moraju da nužno mare za produkcione i/ili budžetske okolnosti, ovde je moguće odmah preći na pitanja kvaliteta i osobenosti. Ukratko, *Ivana Grozna* je, i to je zbilja lako uočljivo, kvalitetan i prilično osoben film. Njegova autorka umešno dosta toga crpi i iz rumunskog i srpskog društvenog i inog konteksta, baš kao i iz aspekta ličnog i intimnog, efektno izašavši na kraj sa ipak zahtevnim postavkama autofikcije,

koja, kada se nađe u realnoj situaciji, nosi poduži niz zamki i rebusa.

Naime, sama Ivana Mladenović glumi glavnu ulogu u ovom filmu, i to prilično nezgodnu ulogu donekle iritantne srpske rediteljke na radu u Rumuniji, koja se vraća na odmor u rodno Kladovo, gde će morati da se izbori sa naletima hipohondrije, iznuđenom ulogom zaštitnog lica lokalnog muzičkog festivala, te skandalom koji je izazvala vezom sa znatno mlađim lokalnim momkom. Pri izabranoj postavci stvari, sa upadljivim i u samo središte (ovde krajnje svedenog) zapleta i čitave priče čvrsto pozicioniranim centralnim likom, Ivana Mladenović se vrsno izborila i sa glumačkim delom višestrukog autorskog/kreativnog angažmana u ovom filmu. Ishodom u toj ravni *Ivane Grozne* sigurno će najmanje biti iznenađeni oni koji su već upućeni u magnetizam njene glumačke pojave na osnovu zamašne uloge koju je ostvarila u rumunskom filmu *Srca sa ožiljcima*, koji predstavlja ekranizaciju proze i kod nas prevedenog Maksa Blehera, u rediteljskom viđenju značajnog rumunskog sineaste Radua Žudea.

Ivana Mladenović u ovom svom filmu nadahnuto a nenametljivo tumači udarni lik sluđene rediteljke Ivane (prezime je promenjeno), nadograđujući polazni okvir zdravim i nimalo intruzivnim humorom u prikazu užasa prokrastinacije. Njena Ivana (*Ivana Grozna*) je krajnje živopisan primer teške prokrastinacijske muke – hipohondrična, paranoična, konfliktana, anksiozna, izrazito sklona autosabotaži, odana nesnađenosti, narcisoidna..., ali nadasve i intrigantna i praćenja i gledalačkog emocionalnog angažmana vredna heroína sa podosta manjkavosti i preteškim bremenom u svim životnim dimenzijama. Kako

u filmu najrazigranije i najefektnije bivaju scene koje prate prizore iz njenog porodičnog života, mora biti pohvaljena i promišljeno ostvarena sinergija tog lika sa najbližim srođnicima, dok ponajveći komični potencijal, sva je prilika, nose scene u kojima se Ivana na ovu ili onu temu nadgornjava sa tamošnjim opštinarima. Izvrsna glumačka igra/saigra Ivane Mladenović znalački je nadograđena i potcrtana i snimateljskim rešenjima direktorke fotografije Karmen Tofeni, koja se odlično pokazala po pitanju interakcije junaka (i već postojećih) prostora i kladovskih lokacija (po toj osnovi izdvajaju se scene u muzeju i pred gradskom oglasnom tablom za umrlice, koja u jednom trenutku snažno privuče glavnu junakinju).

U stilskom smislu, *Ivana Grozna* je izdanak poletnije struje arthaus spoja autofikcije i naglašenog naturalizma; drugopomenuto ovaj film dovodi u dovoljno jasnu vezu sa naslovima iz korpusa i dalje probitačnog novog rumunskog filma, dok taj u drugi kadar mudro gurnut ubedljiv i sugestivan humor ovaj film stavlja i u moguće analogije sa baštinom srpskog i jugoslovenskog filma upravo tog podtipa (navedimo tu Želimira Žilnika ili ranije filmove Srđana Karanovića kao posve prirodan kontekst). *Ivana Grozna* je, uprkos već pominjanim produkcioni ograničenjima, jasno artikulisan i ujednačen film, koji posve nenadano tihi kulminaciju doživljava upravo u poetskom nastupu Adama Puslojića u finišu, i taj delić u samoj završnici film obogaćuje dodatnim značenjskim implikacijama. I ukupno uzev, *Ivana Grozna* je podvig duha sa jakom primesom iskreno proživljene samoniklosti, što mu samo daje na čari i važnosti, zar ne?

ZORAN JANKOVIĆ

Tenk ju, pipl!

Svaki zaista veliki bend donosi sa sobom neku istinu o ovom svetu i zastupa je do kraja.

U slučaju KUD Idijota, bila je to istina svih onih koji nisu imali pravu šansu u društvu

Pula, 1980/1981.
Tito je bio sasvim sveže sahranjen, a cela generacija osamnaestogodišnjaka koja se zatekla u gimnazijama tog meseca maja – uključujući potpisnika – dobila je poziv da se neodložno javi na odsluženje vojnog roka, imala upisan fakultet ili ne. Iz nekog razloga, veliki broj dece iz Beograda upućivan je u Jugoslovensku ratnu mornaricu, čiji je glavni regrutni centar bio kasarna "Karlo Rojč" u Puli (danas zgrada u kojoj je smešten veliki broj nezavisnih kulturnih udruženja).

Kako to već obično biva, neočekivan obrt sudbine ostavio me je u tom lepom gradu celu godinu, što je bilo dovoljno da jednog dana vidim neobičan grafit na tamošnjem centralnom sastajalištu – Korzou – gde je čistom ćirilicom pisalo ИДИЈОТИ. Niko nije mogao da kaže o kakvoj vrsti provokacije se radilo, ali jasno je poticala od nekog ko se nije slagao ni sa čim u svojoj okolini, naglašavajući svoje nepripadanje – pisao je na pismu koje nije osnovno u tom kraju, želeo je ili nekog da uvredi ili da ostavi krajnje sarkastičnu poruku o sebi. Možda oboje?

Nekoliko godina kasnije, počecu da pišem o muzici za "Student" i u jednoj od prvih pravih novinarskih akcija ponovo ću doputovati u Pulu da upoznam sastav KUD Idijoti, kojima je 1987. izašao prvi singl, posle jedne sjajne live audio kasete, čiju sam recenziju tek objavio, u skladu sa sopstvenim projektom sistematskog praćenja domaćih nezavisnih izdanja. Sedeci u kafani preko puta Saleta Verude, neću moći da poverujem da upoznajem inspiratora pomenutog grafita – kojim je u stvari prvi put obznanjeno postojanje ove grupe – i krug će se zatvoriti. Svi vojnici, kao i svi turisti iz cele SFRJ koji su prošli kroz Pulu tih godina, videli su ovaj zagonetni vrišteći natpis na zidu, kojim je započela jedna sasvim drugačija istorija ovdašnjeg rokenrola.

DOĆI ĆE TRENUTAK ISTINE

Bendovi koji su menjali stvari uvek su govorili u ime neke dublje društvene istine. Samo bi je pretočili u umetnost.

KUD Idijoti danas predstavljaju kulturnu zaostavštinu, kao jedan od najimpresivnijih i najiskrenijih sastava koje je jugoslovenski rokenrol ikad imao. U naknadnom doživljaju mladih generacija upravo ovih dana doživljavaju veću slavu nego što su je objektivno imali najvećim

ti veze samo sa njegovim srednjeklasnim utemeljenjem. Ovi Puljani su, sa druge strane, na duboko proživljen način, bez imalo problema i suviše poetske nadogradnje, pričali o svakodnevnicima onih koji su svaki dan odbačeni od glavnog toka društva, obrćući poslednji dinar u džepu.

KUD Idijoti su ispunili tri jaka arhetipa na domaćoj sceni, koje do tad niko nije ujedinio u jedan izraz. Počnimo od zvuka: zasnovan je na bendovima što

Foto: Stanislav Milojković

delom svoje karijere – u vremenima totalnog ispiranja mozgova, postalo je još jasnije da se radi o jedinstvenoj pojavi koja je iskazala nešto što niko ni pre ni posle njih nije izgovorio na ovim prostorima, u ime svih onih koji nisu imali svoj glas.

Zvanično su prestali da rade nakon rane smrti svog pevača Branka Črnca Tuste (2012), ali ostaju upamćeni kao neugasli mit o gubitnicima iz malog grada, kakvih je SFRJ bila puna. Što je najbolje, i sami veliki gradovi bili su puni rođenih luzera, koji su se snalazili na obodima života da sastave kraj s krajem, ali je slabo ko pravio muziku za njih i iz njihove pozicije. Jugo-rok je pre KUD Idijota imao vrlo malo socijalnih tema, što može ima-

su vladali širokim područjem američkog panka, pre svega The Ramones, potom Dead Kennedys, Black Flag, Misfits, MDC, Hüsker Dü, te drugim tamošnjim predvodnicima koji su u vidu usmenog predanja u to doba stizali do nas. The Ramones su tek oko sredine 1980-ih postali masovno popularni u Beogradu, kad ih je otkrila tadašnja hardkor pank generacija – beogradski gimnazijalci su u vreme pred sam osvit turbo-folka bili zaludeni ovim njujorškim bandom kao da su u pitanju The Beatles i The Rolling Stones u jednom, i to je istorijski tačan podatak. Mladi pank-orijentisani sastavi tog doba – NBG, Totalna destrukcija, Pouka (Represije) ili Trashagain – imali su jedno

zajedničko obeležje: veliko poštovanje za popularni američki bend, preko koga su učili da sviraju. Isto se neku godinu pre toga desilo u Puli sa Saletom Verudom i drugovima, te su se u trenutku zvaničnog prodiranja na tržište oni odjednom ukazali kao srpskohrvatska verzija sastava po modelu The Ramonesa – bio je to onaj fenomen kad publika već postoji i samo se čeka ovdašnji bend da na njene potrebe odgovori. Upravo se to desilo do kraja 1980-ih sa KUD Idijotima i javnošću koja ih je oberučke prigrllila, zadržavši ih kao omiljene muzičke gubitnike, između ostalog i zato što su širi krugovi kroz njih konačno uspjeli da dožive izvorni pank i pripadajuće anti-establišment poruke kao nešto lokalno. Njihova uloga u popularisanju pankerskog pogleda na svet u našim krajevima od tad je nemerljiva.

Pored Saletovog opasnog gitarskog rifa, Tustine dobroćudne pojave i odgovarajućeg glasa, te ubedljive ritam sekcije u sastavu Dr. Fric i Ptica, glavno obeležje njihovog jezika bio je – svima jasan, gorki, ulični humor, alanfordovskog štimunga, koji su Idijoti obilato upotrebljavali. Taj humor već je bio deo svačijeg gradskog odrastanja još od sredine 1970-ih, kad se pojavio pomenuti strip, te je kao deo opšte kulture mladih širom Jugoslavije postao još jedna tačka prepoznavanja KUD Idijota sa svojom publikom. Ovakva kombinacija duhovitog odnosa prema sebi i pogleda sa dna društva, do tad još nije bila zabeležena u našim rok pesmama.

Iza svega toga stajala je jedna ozbiljna životna poruka ovog benda, ona suštinska, što ga je odvajala od stotina drugih sastava, predstavnika prljavo odsviranog tvrđeg zvuka u našim krajevima: kao prva prava radnička grupa koja je nešto uspjela u životu, KUD Idijoti su bili društveno svesni onoga što se dešavalo oko njih – jer im je to govorio stomak, a ne glava. Čim su se pojavili, svi su odmah shvatili da se KUD Idijotima očigledno može verovati, jer oni nisu imali kud, bili su neodglumljeno otelotvorenje većnih marginalaca, i to sve živeći životima najpoštenijih radnika. Tu realnost su neminovno dobro poznavali, jer tokom trajanja sastava uglavnom nisu ni uspjeli da pobegnu od svoje šljakerske sudbine – tako će Tusta više od trideset godina biti zaposlen u Uljanikovoj Tvornici električnih strojeva

i uređaja, gde je bio i sindikalni aktivista...

Zato je njihova petokraka u logotipu benda sijala novim sjajem – na užas upravo Saveza komunista Jugoslavije, a potom i svih ostalih, naknadno osnovanih buržoaskih partija.

NEĆU DA RADIM ZA LOPOVSKU DRUŽINU

Počeci su danas duboko u tami potkulturnih prisećanja. Mada su u međuvremenu do Jutjub javnosti dospeli i demo snimci sa prvom postavom KUD Idijota (Marino Piuko kao pevač, koga 1985. smenjuje Tusta), tek je kaseta *Legendarni uživo* iz 1986. (produkcija Slovenija iz Kopra) uspjela da objavi svetu postojanje

ovog jedinstvenog sastava. "Tek", jer me je i onda, dok sam pisao prikaz, zapanjila senzacionalna kolekcija potpuno nepoznatih pesama, koje su skoro sve odreda na prvo slušanje delovale kao *pank standardi*. Bend za koji u Beogradu do tad nismo čuli, zvučao je legendarno, baš kako je i pisalo.

Singlovi za istog izdavača – *Bolje izdati ploču nego prijatelja*, *Budimo solidarni – s bogatima*, te *Hoćemo cenzuru* – izbačeni su u žustrom ritmu 1987. i 1988. kao vinilni testament benda u punom zaleću, nudeći nam dvominutne himne ubrzanog rada srca, beskrajno melodične pesme o odrastanju po gradskim zabitima, što će postati njihov zaštitni znak. Serija je bila zamišljena kao svojevrsna replika čuvenog niza revolucionarnih singlova Sex Pistolsa, o čemu sam imao priliku da pišem i u tadašnjoj mejnstrim štampi, koja ih je upravo otkrila ("Žestica!", magazin "Rock", 1988). Tu se negde udenuća i pobeda KUD Idijota na onomad značajnom poligonu za lansiranje novih talenta, Omladinskom festivalu u Subotici.

Izgledalo je kao početak blistave karijere.

No, u slučaju ovog benda, ništa nije išlo po biznis planu. Tako se, suprotno bilo kakvoj logici, pre tačno 30 godina pojavljuju u kratkom razmaku njihove *dve prve LP ploče* – ako je to moguće: pre svega *Bolivia R'n'R* (Incognito records, januar 1990) – izdanje koje je zaokružilo rani herojski period rada, upriličeno od strane fana iz Nemačke, predstavljajući nam spoj tri pomenuta singla sa još tri neobjavljene numere. Funkcioniše i sad kao odlična kompilacija, ali i oduševljavajuće vitalna ploča na kojoj ćemo naći esenciju onih KUD Idijota iz priče, te se apsolutno preporučuje kao početna tačka za njihovo upoznavanje. Debi album, koji je kao takav sniman i objavljen iste godine, u naslovu konstatuje samorazumljivu činjenicu – *Mi smo ovdje samo zbog para* (Helidon, maj 1990) – i još uvek slovi za najprodavaniji proizvod kad su KUD Idijoti u pitanju. Pravljen je vrlo pažljivo u Novom Sadu – producirali su ga briljantni, danas malo pominjani Milan Čirić i Sale Veruda – a predstavlja nam bend u ambicioznom sviračkom zamahu, sa složenim promenama tempa i produbljivanjem poruka. Odrasli i dorusli zbivanjima oko sebe, KUD Idijoti su od tog trenutka postali novo nacionalno blago države... koja će već sledeće godine nestati.

U svemu tome ležalo je zrno duboke mudrosti, pa je nešto što je počelo kao zezanje pre 30 godina – blaga duhovitost jedne grupe koja poručuje da je ovde samo zbog para – pretvoreno u međuvremenu u sudbinu miliona... Ko danas može da se suprotstavi tvrdnji da je iskaz "mi smo ovde samo zbog para" nešto drugo do ime naše sudbe?

USKORO SE NEĆE NIŠTA

VIDETI OD DIMA

KUD Idijoti su na svoj način bili avantgarda, kao prvi rok sastav koji je autentično progovorio iz pozicije jugoslovenske radničke klase, ali mimo partijskih kanala. Obračali su se iz ugla pravih radnika i njihove dece, za koje u sistemu nije bilo mesta i koji nisu bili po ukusu partijskih činovnika, mada je jedini život koji su poznavali bio onaj u fabrici. Na taj način, Idijoti su bili ispred vremena, jer su nam pokazali kakvo će življenje biti za sve nas kad jednog dana ovde stigne palanački

kapitalizam, banalan i bahat u dranju svih u društvu, tačno opisan u epizodama *Alana Forda* koje smo napamet naučili.

Posmatrani kao socijalni fenomen, Idijoti su zato bili više od obične rok grupe – obznajući stvarnost siromašnih Jugoslavije, nagovestili su dolazak novih odnosa u društvu, u kojima će i rokenrol tražiti svoje klasno utemeljenje i autentičnost. Devedesete su zato bile njihove najproduktivnije godine – kad je sve ono zlo stiglo brzim vozom među nas, zahvaljujući svojoj neiskvarenoj iskrenosti Idijoti su postali onaj posebno važan bend, ispaljujući album za albumom tokom te decenije, govoreći sve ono što drugi nisu hteli da nam kažu. Zato imena tih ploča i pesama zvuče kao nauk za večnost, počevši od onog *Glupost je neuništiva* (Heli-don, 1992)...

Oni sami ostali su da žive u alternativnoj verziji odjednom nepostojeće zemlje, skupa sa svojom publikom, sve snimajući i svirajući gde god su mogli da stignu tokom ratnog perioda, kao pravi "legendarni, uživo". Teško je reći koliko bi veliki postali da sve urbano oko nas nije bilo urušeno, ali svakako bi razmere njihove popularnosti postale vidljivije ranije. U međuvremenu su nadrasli sve istorijske kategorije, odlaske članova, pa i svoj raspad 2012. – što najbolje potvrđuje svež podatak koji nam kazuje da su u poslednjih 6 meseci izašle autobiografska knjiga (*Život sa idi(j)otima*, Nenad Marjanović Dr. Fric) i dokumentarni film posvećen KUD Idijotima (*Tusta*, Andrej Korovljević), zaokružujući ovu priču emotivnim svedočanstvima iz prve ruke. Uz to, jesenas je reizdanje njihovog koncertnog albuma *Gratis Hits Live!* (Dancing Bear) uspelo da bude najprodavanija ploča u Hrvatskoj, tačno 20 godina od originalnog objavljivanja – što je sve zajedno dovoljno da podrži tvrdnju o zadobijanju statusa klasika, te neprolaznosti vrednosti o kojima su KUD Idijoti govorili.

Radeći stalno istu stvar, kao i njihovi obožavani The Ramones (sa kojima će napokon svirati 1994. u ljubljanskoj hali Tivoli), KUD Idijoti su baš zbog svoje nepromenljivosti pošteno zaradili kulturni status, i sami postavši opšte mesto sve-

jugoslovenske pop kulture, što još uvek egzistira kao sasvim savremena i samobnovljiva činjenica. Jutjub je samo doprineo daljoj slavi jedinog benda na ovim prostorima koji je više mario za svoju publiku nego za sebe.

ZA TEBE

Mitologija KUD Idijota jasna je i stvarno se događala tada kad se događala, tako da je danas ostala upisana u stori-je i legende o našem rokenrolu kao svojevrsno jevanđelje o pravovernom bendu. I zaista, malo šta je kod KUD Idijota zavodljiva priča koja izgleda sjajno u novinama, a mnogo toga je predvidljiv gradski život sa svim svojim mračnim stranama i borbom da se one nadrastu – život često glup i bezličan, u kojem se treba izboriti da se uopšte postoji, progurati da se bude to što jesi. Uvek na ivici egzistencije, jer se sve vrti oko para – a njih nikad nema dovoljno, ponekad ni za osnovne stvari – junak njihovih pesama prolazi dramu koju je mnogo puta prošao svaki klinac na ulici, surovo se postavivši i kad je postao zaposlen čovek. Blaga jeza od *nemanja*, čest je pratilac fon na kome se odvijaju njihove priče.

U svemu tome, glavni heroj uvek nalazi način da održi svoj ponos kao čovek, i na to ga pank narativ stalno podseća. Ovde je zapravo u muzičkoj formi iskazano večno uverenje radničke klase, da se uprkos svemu, mora ostati pošten. Od domaćih grupa niko nikad nije bolje izrazio veru u ljudskost i solidarnost – to je ono što čini Idijote tako prepoznatljivim i široko voljenim.

Ono njihovo "Tenk ju, pipi!", izgovoreno baš ovako, bez pravilnog engleskog akcenta, bila je rečenica koju su Sale i Tusta često izgovarali na koncertima između pesama, zahvaljujući se fanovima koji su nastavljali da navijaju i skaču tokom privremene pauze u svirci. Teško da je bilo grupe koja je više poštovala svoju publiku, jer je i sama delila njenu sudbinu.

Zato je svaki novi klik na njihovu pesmu negde na internetu poslednji način da mi, što smo se gurali ispred bine, bar jednom kažemo "tenk ju, pipi!" ovoj grupi koja je svim srcem stajala za sve ispravno na ovom svetu i kad je bilo najteže. ¶

DRAGAN AMBROZIĆ

Roman *Neću da mislim na Prag* Sonje Čirić (Laguna) četrdeset prvi je dobitnik Književne nagrade "Politikinog Zabavnika" za najbolje delo namenjeno mladima objavljeno na srpskom jeziku u 2019. godini.

Objasniću odluku, žiri (prof. dr Lidija Merenik, istoričar umetnosti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, kompozitor Zoran Simjanović, predsednik, akademik Aleksandar Kostić, psiholog, glumac Tihomir Stanić i Petar Milatović, zamenik glavnog i odgovornog urednika "Politikinog Zabavnika") istakao je, pored ostalog:

"Roman Sonje Čirić skladna je i subtilno nijansirana priča o porodičnim odnosima, odrastanju, prijateljstvima koja nisu uvek lišena strepnje, surevnjivosti i suparništva. Autorka vešto gradi lik devojčice Darje, koja ide u sedmi razred osnovne škole i vidi sebe kao budućeg pisca. U tekst romana umetnute su Darjine crtice iz zbirke koju piše, jednostavnog i čistog jezika, koje dočaravaju prve spisateljske korake darovite devojčice. Kao i svakog pravog pisca, Darju odlikuje izvanredna sposobnost opažanja. Kroz njeno pripovedanje čitalac stvara sliku o tome kako društveni problemi utiču na pojedince i porodice. A kroz njeno delovanje – kako i deca mogu da menjaju svet oko sebe nabolje i ponekad zamenite uloge s roditeljima i budu im podrška. Darja misli na Prag – u koji će otputovati pobednik književnog konkursa u kojem učestvuje – kao na ostvarenje ličnih stremljenja, ali s vremenom, kao važnija od nagrade, pojavljuje se potreba da svojim talentom pomogne drugima..."

Inače, na ovogodišnji konkurs prispelo je 78 naslova, a u uži izbor, pored dobitnika, našle su se knjige *Odrasli nisu dorasli* Srđana Protića (Odysseus), *Bongo ili Družina retkih kućnih ljubimaca* Vesne Čorović Butrić (Kreativni centar), *Strahovi-ta knjiga* Uroša Petrovića (Laguna), *Kako sam postao detektiv* Ota Oltvanjija (Laguna) i *Ptica na vetar* Vesne Aleksić (Pčelica).

Nagrada (plaketa i novčani iznos) biće svečano uručena u petak 24. januara, povodom Dana "Politike". ¶

A. A.

Od Letećeg cirkusa do bačkog zena

Selo Parage, u Bačkoj, možete pronaći samo na veoma detaljnim geografskim kartama. Međutim, to je mesto gde je, na porodičnom imanju njegove supruge Živane, živio Čarls Alverson (Charles Alverson), ličnost koja je povezana sa nekim od bitnih momenata koji su obeležili popularnu kulturu našeg vremena. Alversonovi su provodili vreme na relaciji između Zemuna i Paraga, i postojao je jedan krug ljudi u našoj sredini koji je bio svestan da je Čarls spisatelj i publicista izuzetnog kova, ali zahvaljujući njegovoj samozatajnosti, to nije bilo dovoljno poznato široj javnosti. Jedan od najznačajnijih aspekata njegovog inače vrlo šarolikog rada bili su scenariji koje je pisao sa legendarnim Terijem Gilijamom (Terry Gilliam), danas među najuglednijim filmskim autorima, koji je pre toga bio član Letećeg cirkusa Montija Pajtona, uglavnom zadužen da u ovom serijalu kreira animirane delove (koji, naravno, nisu bili ništa manje genijalni od igranih skečeva). Alverson i Gilijam su zajednički napisali scenario za prvi film koji je Gilijam režirao, *Jabberwocky*, a saradnju su nastavili i na do danas verovatno najslavnijem Gilijamovom ostvarenju *Brazil* (1985). Zajednički rad prekinula je prepirka, koja je uzrokovala kontroverzu – naime, Gilijam je izbacio Alversonovo ime iz projekta i pozvao druge koscenariste, iako je Alverson tvrdio da je dobar deo njegovih ideja zadržan u finalnoj verziji filma. Ratne sekire zakopane su početkom dvehiljaditih, a 2001. pojavila se i lepo opremljena knjiga u kojoj je štampana prva verzija scenarija, čime je Alversonu, makar simbolično, odati priznanje. Prema anketi koju je 2001. organizovao "Time Out", filmski profesionalci (režiseri, glumci, producenti itd) plasirali su film *Brazil* na 24. mesto najboljih britanskih filmova svih vremena.

Kao i Gilijam, Alverson je rođen u Los Anđelesu. Obojica su značajni za istoriju stripa kao pomoćnici urednika u legendarnom časopisu "Help!", koji je šezdesetih godina uređivao još legendarniji Harvi Kurcman (Harvey Kurtzman). To je bio jedan od listova koje je Kurcman pokrenuo nakon što je prestao da radi na satiričnom časopisu "Mad" (Mad), gde su u početku objavljivani isključivo stripovi. "Help!" je bio veoma kritičan prema američkoj komercijalnoj produkciji u popularnoj kulturi i američkom političkom mejnstrimu. Pored toga što je objavljivao prve radove kasnije značajnih autora kao što su Robert Kramb (Robert Crumb) i Art Spigelman (Art Spiegelman), list je redovno objavljivao satirične foto-stripove na čijoj izradi je radio Čarls Alverson (zajedno sa drugim saradnicima). Tokom foto-sesija bili su angažovani tada mladi i perspektivni glumci, od kojih su se neki prvi put uopšte pojavili u štampi, kao što su Vudi Alen (Woody Allen) i kasnija montipajtonovska perja-

nica Džon Kliz (John Cleese), koji je u foto-stripu glumio čoveka koji se zaljubio u lutku Barbi.

Čarls Alverson je nakon časopisa "Help!" nastavio da sarađuje sa nizom vrlo uglednih listova kao što su "Wall Street Journal" i "Rolling Stone" (između ostalih), a novinarskim radom nastavio je da se bavi čak i nakon preseljenja u London, krajem šezdesetih, po nagovoru Terija Gilijama. Tako se, gotovo slučajno, zatekao u tom društvu baš u uzbudljivom momentu kada je započelo snimanje serijala *Leteći cirkus Montija Pajtona*. S obzirom da su scene snimljene pred publikom sačinjenom od prijatelja i dobrovoljnih posmatrača najrazličitije provenijencije, Alverson je bio jedan od onih čiji je smeh postao zvučna potka tih nezaboravnih skečeva. Sprijateljio se sa članovima ekipe, a naročito je dugotrajno bilo Alversonovo drugovanje sa Terijem Džonsom (Terry Jones), koji je takođe bio gost u Paragama.

Tokom novinarskog rada Alverson je razgovarao sa Lenonom (Lennon) i Joko Ono (Yoko Ono) u vreme kada su protestovali tako što su ležali u hotelskom krevetu nedelju dana. Ovo dešavanje postalo je deo ikonografije šezdesetih. Takođe je sreo članove kultne a potcenjene grupe Bonzo Dog Band, i zabeležio poslednji (tajno usnimljen) intervju sa Dženis Džoplin (Janis Joplin). Alverson je bio svedok bitnih previranja na savremenoj sceni, i kao takav je bio sagovornik mnogih koji su se bavili istorijskim pregledima u oblasti stripa, filma, rok muzike. Tokom poslednjih godina života, Čarls je postigao značajne uspehe kao romanopisac. Njegovi romani prevedeni su na šest jezika (*Kejleb*, priča o crncu robu na američkom Jugu tokom devetnaestog veka, objavljena je i na srpskom), a zahvaljujući naporu izdavačkog odeljka giganta kao što je "Amazon", čitav jedan opus koji je Čarls Alverson kreirao u miru bačkog sela Parage došao je do čitalačke publike diljem sveta.

S obzirom da od 1994. godine živi u Srbiji, ovaj autor svakako pripada i ovdašnjoj kulturi. Sredinu u kojoj se zatekao dobrano je proputovao, i tretirao je sa jednakim uvažavanjem i radoznalošću kao i velelepne svetske centre. Tokom nekoliko izdanja internacionalnog festivala autorskog stripa Grrr! u Pančevu, održao je predavanja o Harviju Kurcmanu, serijalu *Monti Pajton* i drugim temama, a takođe je bio priređivač programa u okviru Festivala jeftinog filma u Subotici. Na kraju, njegova pojava zabeležena je u dokumentarno-igrano-animiranom filmu Đorđa Markovića *Poslednja avantura Kaktus Bate*. Istančanost Alversonovog posmatranja odgovarala je njegovoj skromnosti. Njegov odnos, pun uvažavanja, bio je jednak kada je razgovarao sa svetskim facama (od čijeg spomena većini nas klekaju kolena) i sa prodavcima na vašaru u Zaječaru. Biće sahranjen na groblju u Paragama.

SAŠA RAKEZIĆ

Štulić od đ do dž (i obratno)

Ogromna većina o njemu izrečenoga ne ostavlja sumnje da se Štulića shvata pre svega kao idola. Ako su takve predstave, kako se tim povodom sam izrazio, *skorup od lažnih stvari*, koje su doslovce mit, ne utažuje li se takvom papazjanijom glad njenih propagatora za izvesnim duhovnim namirnicama

Mada verovatno iz sasma prozaičnog razloga što je proglašenje dobitnika Nobelove nagrade za književnost datumski preblizu otvaranju Beogradskog sajma knjiga, tek najveća zvezda dotične manifestacije, mereno barem isto tako suvoparnim kriterijumom predstavljenih naslova, nije bio Peter Handke, nego Branimir Štulić. Znače li čak četiri knjige o liku (više) i delu (manje) potonjega i neku supstancijalnu razliku naspram medijske halabuke i popratne frtutme oko prvog – ostaje, međutim, da se vidi. Koliko god da se već po izboru žanra – a, razume se, i po autorskim rukopisima – prilično razlikuju, reklo bi se, naime, kako se među rečenim publikacijama ipak dade uočiti najmanji zajednički imenilac.

Budući da donosi slike sa – svakim je danom sve izvesnije – poslednjih Štulićevih nastupa, foto-monografija *Branimir Štulić Džoni* Kamenka Pajića bi i da jeste samo dokument vremena (kao što nije) zasluživala ponovljeno izdanje, sve i kad ne bi bila znatno proširena i bitno zanimljivije konceptualizovana u odnosu na prethodno, uostalom odavno iscrpeno. Pisana iz pozicije obožavaoca, nepretenciozna hronologija *Gospodar samoće u vremeplovu jedne zemlje* Mladena Maksimovića, sa svoje strane, uprkos ponekom pogrešnom datumu, nudi dosad najsuvlsiji pregled opštih mesta konteksta Štulićeve karijere. Onome pak što je sam predmet pisanja imao potrebu da kaže o najprisutnijem naslovu u medijima – *Između krajnosti* Ivana Ivačkovića – i najblagonakloniji čitalac teško da će bogzna šta imati da doda. Kako domet tu iznesenih spoznaja dostojno ilustruje tvrdnja da je Đoni hrvatska varijanta pisanja Štulićevog nadimka, dočim je srpska Džoni, ta se pisanja opasno približila tituli najzaludnije knjige o domaćem rokenrolu, koju je inače suvereno držala *Magi: kao da je bila nekad* Dušana Vesića, sa sve drogom, tajnim službama i prizivanjem duhova. U vodiču kroz bespuća surevnjivog sozercanja – a ni pošto, kako podnaslov tvrdi, *kroz albume Azre & Džonija Štulića* – toga, doduše, nema, ali možda se nađe u naredne tri (3) knjige koje Ivačković obećaje da nam sleđuju.

Kao daleko najambiciozniji prilog širem sagledavanju značaja Štulićevoga rada, prerađena doktorska disertacija *Rok pesnik Branimir Džoni Štulić sa priložima za teoriju rokenrola* Zlatomira Gajića zaslužuje ozbiljno kritičko čitanje, kakvom ovde nije mesto. Dok su primedbe da fotografija na omotu poslednjeg albuma Azre ne prikazuje hapšenje Gavrila Principa nego Ferdinanda Bera (Behr), ili da se Leiner izgovara Lajner a Sacher Zaher, naprosto cepidlačenje, to što je u knjizi posvećenoj afirmisanju poetske vrednosti Štulićevoga opusa ubedljivo najvredniji (ali, nažalost, mali) deo analiza njegove mu-

Piše:

Tomislav Brlek

Vanredni profesor na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu

zike, ipak je paradoksalno. U tom pogledu Gajić zaslužuje svaku pohvalu za odvažnost da se suprotstavi duboko ukorenjenim predubeđenjima, argumentovano pobijajući široko prihvaćene teze o inferiornosti sviračkog umeća Azre i odsustva veštine komponovanja njenog vođe.

Nego, prava se mera rezistentnosti Štulićevog dela ispoljava u tome da su sudovi o njemu uglavnom citati ili parafraza reči njegovih pesama, za što najsvežiju potvrdu pruža uvod u intervju netom objavljen u NIN-u. U tom je razgovoru dotaknuto i s tim usko vezano ključno pitanje: kako to da neko ko je svoje delovanje – i na bini i van nje – direktno usmerio protiv idolopoklonstva uporno biva promovisan u idola. Jer, pristupalo mu se iz dokumentarističkog ili recepcijskog rakursa, u tračerskoj ili analitičkoj perspektivi, sa stavom udivljenja ili razočaranja, ogromna većina o njemu izrečenoga ne ostavlja sumnje da se Štulića shvata pre svega kao idola. Ako su takve predstave, kako se tim povodom sam izrazio, *skorup od lažnih stvari*, koje su doslovce mit, ne utažuje li se takvom papazjanijom glad njenih propagatora za izvesnim duhovnim namirnicama?

U svojoj eponimnoj studiji, Aleksandar Žikić piše da je idolatrija jedna od najvećih i najgorih obmana koje postoje, ali je sjajna kao hrana za proprium (*ego*). Postojeći jedino kao pojave, likovi i slike u mašti svojih poklonika, idoli su trik svesti kome ljudi pribegavaju da bi izbegli odgovornost za sopstvene živote, koristeći pritom druge ljude kao reprezentе određениh korespondentnih osobina propriuma samog idolopoklonika – pa je otuda obožavanje idola prevashodno izražavanje samoljublja. Kao jedno od neosporno prvih imena ovdašnje rok-kritike, sam je Žikić svojim pisanjem nepobitno dokazao ne samo da u odnosu spram rokenrola idolatrija ne mora da bude uslovni refleks, nego da je, naprotiv, smetnja da ga se stvarno razume.

Još je pre trideset godina Dragan Ambrozić s punim pravom ukazao da je Azra bila sve ono što *yu-rock do tada nije bio* jer je sažela na jednom mestu sve što on nije imao i nije proživio ranije od svih mogućih mitoloških rok sastojaka, pri čemu je Štulić, postupajući obrnuto od Bregovića, koji je poseljačio rokenrol, unosio rokenrol u seljaštvo. Sledstveno tome, davni zagrebački grafit "Đoni je bog" valja razumeti ne kao lokalnu varijantu mantre "Clapton is God", nego kao sažimanje onoga u što je modifikovana u mnogo komplikovanim iskazu "Bowie iz Ziggy, Ziggy is God". Nije, naposljetku, bez razloga recenzent obe Štulićeve knjige pesama bio David Albahari, koji podseća da je u *nekoj knjizi zapisano da je "ja" najbolja maska*.

Koža se prodaje kad

Na jednoj od onih masovnih godišnjih konferencija za medije neki novinar je pitao Vladimira Vladimiroviča Putina hoće li da se ženi ponovo. Ovaj je rekao: "Čekajte da prvo udam bivšu suprugu." Sličan odgovor možda sledi i na pitanje šta će raditi nakon isteka četvrt veka svoje vladavine 2024, dok se nakon smene na čelu vlade i najave promene ustava zapadom širi novi talas putinofobije. Pritom se valja podsetiti kako je u Rusiji zavladao predsednički sistem

U redovnom godišnjem obraćanju Federalnom sobranju (javnim ličnostima i vladajućoj eliti), predsednik Rusije Vladimir Putin je 15. januara inicirao izvesne promene ustava i političkog sistema. Taj predlog je razbuktao maštu mnogih zapadnih komentatora, analitičara i pandita, koji su zaključili da će se Putin 2024. zaista povući sa predsedničkog položaja, ali da će svakako zadržati vlast, jer "diktatori kao on s vlasti ne smeju da siđu" ("Njujork tajms"), jer je "zalepljen za tron" ("Volstrit džornal") itd. Preko noći je još više porasla "paranoidna putinofrenzija" (izraz novinara "Raša tudej" Murata Gazdijeva). Suprotno ruskoj poslovice da se ne prodaje koža pre nego što se ustreli medved, od srede do petka se licitiralo gde bi sve Putin mogao otići kada siđe sa vlasti, a da pritom vlast zadrži.

Putin je na vlasti već dvadeset godina na osnovu Ustava Ruske Federacije iz 1993. čiji član 81 predviđa da predsednik može imati dva mandata zaredom i da posle toga može ponovo da se kandiduje.

U godini u kojoj je izglasan taj ustav, tenkovi Tamanske divizije pucali su po Belom domu, bivšem zdanju Vrhovnog

saveta Ruske Federacije. Te događaje i dan-danas jedni opisuju kao "streljanje zakonitog parlamenta" i gušenje "narodnog ustanka protiv pljačkaških reformi", a drugi kao gušenje "komunističko-fašističkog puča" i "spasavanje zemlje od povratka u totalitarnu prošlost".

NA IVICI GRAĐANSKOG RATA

Sukob predsednika Borisa Jeljcina i Vrhovnog sovjeta izbio je u novembru 1991. kada su data izvanredna jednogodišnja ovlašćenja predsedniku Jeljcinu za formiranje vlade koja nije bila potčinjena Vrhovnom savetu Rusije (Sovjetu).

Time je uspostavljeno dvovlašće tokom koga je parlament pokušavao da zaustavi predsednika, a ovaj davao do znanja ko je hazjain. U januaru 1992. parlament se suprotstavio ekonomskim reformama i "šok terapiji" vlade Jegora Gajdara, koje je naročito kritikovao predsednik Vrhovnog saveta i stručnjak za međunarodnu ekonomiju Ruslan Hazbulatov. U tom kontekstu pojačavao se i lični sukob između

predsednika Borisa Jeljcina, Ruslana Hazbulatova i potpredsednika i general-majora avijacije Aleksandra Ruckoja. Jeljcin je 20. marta 1993. preko televizije objavio da uvodi režim "specijalne uprave". Deputati odgovaraju simetrično: pripremaju impichment predsednika Jeljcina.

Prema sećanju bivšeg šefa službe bezbednosti predsednika Aleksandra Koržakova, Jeljcin komandantu Kremlja Mihailu Barsukovu predlaže da razradi plan za slučaj impichmenta, po kome će ukaz o raspuštanju Saveta biti u zatvorenom kovertu i ako impichment bude izglasan, iz kabine za prevodiocne snažnim glasom treba ga pročitati. Ako deputati odbiju da poštuju volju predsednika, treba im isključiti svetlo, vodu, telefone i kanali-

la se medved ustreli

IGRE NA VRHU: V. Putin, A. Medvedev i novi premijer Mihail Mišustin

Fotografije: AP

ništa. Rusija klizi ivicom građanskog rata i taj nacrt ustava ostaje po strani.

Do jeseni Jeljcin odstranjuje sa dužnosti potpredsednika Aleksandra Ruckoja i dok je Ustavni sud o tome raspravljao, donosi ukaz broj 1400 o raspuštanju Vrhovnog saveta. Saznavši da će Jeljcin preko televizije objaviti ukaz o raspuštanju parlamenta, Hazbulatov saziva vanrednu sednicu rukovodstva Vrhovnog saveta. U Beli dom se unose sofe i posteljina. Deputati se spremaju

Ka Belom domu se sliva masa građana. Oko deset sati noću policija je opkolila moskovsku gradsku većnicu. Garaža Vrhovnog saveta je blokirana. Telefoni su isključeni u parlamentarnom centru na Cvetnom bulevaru.

GRANATIRANJE PARLAMENTA

Na ulicama Moskve zvižde meci. Na Sadovom koljcu gore gume. S moskovske većnice puca mitraljez. Na Arbatu demonstracije. Pojavljuju se snajperisti. Priča se da su u prestonicu stigli "avganistanci". U Moskvu su pristizali naoružani borci iz Pridnestrovlja i članovi "Ruskog nacionalnog jedinstva". U Vrhovnom savetu deli se oružje. Ruckoj objavljuje pohod na TV "Ostankino", koji predvodi general Albert Mašakov. "Ostankino" drži 460 pripadnika unutrašnje vojske lojalnih Jeljcinu, uključujući elitni odred "Vitez". Tamo gine 46 ljudi, a 127 biva ranjeno.

Posle bitke za "Ostankino" Jeljcin proglašava vanredno stanje. U kabinetu generala Pavela Gračova zaseda Savet bezbednosti kome predsedava Viktor Černomiridin i postavlja pitanje: "Šta ćemo raditi?". Umesto odgovora zavlada tišina. Tada se čuo predlog da se puca u Beli dom, ali ne po višim spratovima, već po nižim, sa fudbalskog terena. Vojska donosi odgovarajuću municiju. Kada se zapucalo, Ruckoj preko radija "Eho Moskve" poziva avijaciju da bombarduje Kremlj.

U knjizi *Zapisi predsednika* Boris Jeljcin piše da 4. oktobra specijalne jedinice

zaciju. Ako se odluče na sedeće demonstracije u tami i hladnoći, predviđeno je "izdimljavanje" iz zdanja. Kanistre sa hlorpikrinom (suzavcem) trebalo je da po komandi razliju oficiri koji su sednici pratili na balkonima, podseća petrogradski list "Argumenti i fakti".

Većine za impičment nije bilo, pa ni plan Barsukova nije realizovan, ali je za 25. april 1993. Savet zakazao referendum "da, ne – ne, da" na kome je narod podržao Jeljcina, ali i glasao protiv reformi, protiv vanrednih predsedničkih izbora i za nove izbore za deputate. Jeljcin u tom trenutku organizuje ustavno savetovanje u kome učestvuje oko 800 ličnosti. Predlog novog ustava je prihvaćen i poslat u regione radi dobijanja saglasnosti, ali od toga ne biva

za dugi boravak u zdanju. Nakon što je u 20 časova Jeljcin pročitao ukaz, Domu Saveća isključuju telefone, električnu energiju, vodu i kanalizaciju, a milicija i unutrašnja vojska okružuju zdanje.

Prezidijum Vrhovnog saveta 3. oktobra 1993. u 20.15 časova donosi odluku o smeni Jeljcina, a Ustavni sud je odmah zatim Jeljcinove postupke proglasio neustavnim, a dekret broj 1400 označio kao razlog za momentalno uklanjanje predsednika sa funkcije. Celu noć poslanici na hitnoj sednici koja je, sa kraćim prekidima, trajala devetnaest sati, diskutuju da bi na kraju glasali za prenošenje predsedničkih ovlašćenja na Ruckoja i nova imenovanja. Iz Kremlja i parlamenta stižu isključivi ukazi i naredbe.

“Alfa” i “Vimpel” odbijaju da izvrše naredbu o jurišu na Beli dom sve dok iz nepoznatog snajpera nije bio ubijen mlađi poručnik Sergejev. Specijalci su potom zauzeli zdanje i izvezli sve deputate, a Ruckoja, Hazbulatova i njihove saradnike odveli u Lefortovski istražni zatvor. “Avganistanci” nekuda nestaju.

IZBORI, AMNESTIJA I USTAVNA OVLAŠĆENJA

Nepunih mesec i po posle krvavih događaja, 12. decembra 1993. godine održan je referendum za usvajanje novog ustava. Istog dana održani su izbori za poslanike u državnoj Dumi i Savetu Federacije. Većina čelnika Vrhovnog saveta i deputati koji su bili u Belom domu tokom napada, osim onih koji su bili u zatvoru Lefortovsko, našli su svoje mesto u aktuelnoj politici, nauci, biznisu i u državnoj službi. Novoizabrani parlament je u februaru 1994. usvojio sveopštu amnestiju.

Kad je Jeljcin 2007. umro, Ruckoj je na sahrani rekao kako se nada da je on pri kraju života shvatio šta se desilo 1993. Tvrdi da on nije ustao protiv njega, već protiv ljudi koji su tada okruživali Jeljcina, a koje je posle izvesnog vremena sve otpustio: Gajdara, Burbulisa, Poltoranina... potom i Koržakova, piše list “Argumenti i fakti”.

Ruslan Hazbulatov se nikada nije sasvim pomirio sa porazom iz 1993. “Morali smo da pobedimo, ali trebalo je da budemo oprezniji sa glupim saveznicima, nego sa pametnim protivnicima... Ko je terao Ruckoja da juriša na ‘Ostankino’ i da time Jeljcinu odreši ruke za odmazdu?”

Posledica tog poraza je, prema Hazbulatovu, ustav kojim je sva vlast data predsedniku, neke slučajno zaboravljene mrvice vlasti vladi, a parlamentu oduzeta sva moć.

DUMA I VLADA

Tu i tamo ima prebrzih zaključaka da Putinov predlog predstavlja “beskrvnu revoluciju”, prelazak s hiperpredsedničkog na parlamentarni politički sistem. Sam Putin je, međutim, naglasio da Rusija zbog svoje složenosti treba da zadrži predsednički sistem – uz neke bitne korekcije.

Putin, na primer, ustavnom inicijativom predlaže da se prošire ovlašćenja

Federalnog saveta. U tom gornjem domu ruskog parlamenta predstavljeni su interesi 85 federalnih subjekata Rusije (22 republike, 46 oblasti, 9 regija, tri federalna grada, četiri autonomna okruga, jedne autonomne oblasti). Po dva su senatora iz svake federalne jedinice, jednog delegira lokalni parlament, a drugog gubernator. Predsednica Federalnog saveta Valentina Ivanovna Matvijenko je treća na listi onih koji bi mogli preuzeti dužnost šefa države za slučaj da je predsednik onemogućen da obavlja dužnost.

Prema Putinovom predlogu, predsednik Rusije će morati da se konsultuje sa gornjim domom o imenovanjima tzv. silovika, funkcionera u oblasti bezbednosti. Osim toga, senatori će moći da otpuste

sudije sada ojačanog Ustavnog i Vrhovnog suda u slučaju kada je diskreditovana njihova čast i dostojanstvo, biće konsultovani oko izbora tužilaca kako bi oni postali nezavisniji od regionalnih vlasti itd.

Najbitnija najavljena promena tiče se prenošenja ovlašćenja predsednika u korist parlamenta kada je u pitanju izbor premijera i ministara. Do sada ih je postavljao i smenjivao isključivo predsednik. Duma je samo potvrđivala predsednikov izbor, a ako bi tri puta odbila da to učini, bila bi raspuštena. Predsednik ubuduće ne bi mogao da blokira izbor premijera vlade u parlamentu, već bi taj izbor samo potvrđivao, ali bi zadržao pravo da smeni premijera ili ministre u slučaju da oni krše zakon ili loše obavljaju

Državni savet

Često je prebrzo zaključivano kako bi Putin po isteku mandata možda mogao da dođe na čelo Državnog saveta jer je predložio da se ta institucija ojača i da dobije ustavni status pošto nije pomenuta u sadašnjem Ustavu.

Državni savet Ruske Federacije do sada je bio savetodavno-konsultativni skup 85 regionalnih lidera, šefova izvršne vlasti svih regija, izaslanika, rukovodstva Državne dume i Saveta Federacije, kao i bivših guvernera koje imenuje predsednik.

U ruskom predsedničkom sistemu to telo je postojalo od 1991. do 1993. godine i obnovljeno u septembru 2000. godine predsedničkim dekretom. Značaj je imao tokom 2018. godine kada se razgovaralo o novim nacionalnim projektima, tokom kojih je igralo ulogu protivnika vlade. Prema nekim procenama, uloga konstitutivnih entiteta Ruske Federacije će se povećati.

Petrogradski “Komersant” u tom kontekstu podseća da Državni savet u kome sede guverneri ne može postati nova verzija sovjetskog politbiroa, najvišeg upravljačkog tela u zemlji. Politbiro je činio uzak krug lidera koji mogu da stanu za jedan sto. Državni savet se sastoji od 85 guvernera – previše za stvarno određivanje politike zemlje.

Pored toga, guverneri su uglavnom locirani u svojim regionima i retko mogu dolaziti u Moskvu, a Državni savet se sastaje samo nekoliko puta godišnje.

Može se uvesti funkcija predsednika Državnog saveta, koji će biti jedan od najviših zvaničnika zemlje, ali on neće biti poput sovjetskog generalnog sekretara.

Ustav pa izbori

Ako se najavljene ustavne promene sprovedu pre redovnih izbora za Dumu 2021, Putin će nova rešenja moći i sam da primeni. Za sada izgleda da je on započeo izbornu kampanju. Najavu ustavnih promena sledila je ostavka premijera Dmitrija Medvedeva i vlade. Za novog premijera izabrao je dosadašnjeg uspešnog poreznika, široj javnosti malo poznatog Mihajla Mišustina (1966), koji se razume u pare i elektroniku, igra hokej i svira klavir.

Naložio mu je da sprovodi oko šest milijardi dolara godišnje težak poseban socijalni program (pomoć siromašnima, takozvani materinski kapital, besplatni topli obroci za sve učenike od 1. do 4. razreda osnovne škole, mere za podsticanje nataliteta).

Dramatično je podsećao na to da je 1999. u Rusiji odnos broja žena i novorođene dece bio 1:1,16, što je nepovoljnije nego 1943. za vreme Velikog otadžbinskog rata, kada je taj odnos bio 1: 1,3. Stope nataliteta su u međuvremenu porasle do 1,7 da bi ponovo počele da padaju verovatno kao eho demografskog kolapsa devedesetih godina.

Nakon sprovođenja nepopularne penzione reforme rejting Medvedeva je bio veoma nizak. U decembru 2019. godine njega je podržavalo samo 38 odsto ispitanika, a procenat onih koji ga osporavaju popeo se čak na 61. U februaru 2007. godine Medvedeva je podržavalo 54 odsto anketiranih, a protiv njega je bilo 33 odsto.

Neki su zaključili da je Medvedev žrtveno jagnje, neki da je izveden na rezervnu klupu radi "ispiranja". Ta "rezervna klupa" je, međutim, na veoma osetljivom mestu. Putin ga je postavio na mesto potpredsednika saveta bezbednosti kome predsedava predsednik Rusije. Putin je 1999. godine pre nego što ga je Jeljcin izabrao za naslednika bio sekretar tog tela, koje okuplja najvažnije državne funkcionere (predsednik, premijer, ministri sile, ministar spoljnih poslova...).

Često je pominjano da je Narazbajev u Kazahstanu nakon odlaska sa predsedničke funkcije zadržao kontrolu predsedavanjem u kazahstanskom Savetu bezbednosti i sa funkcije šefa vladajuće partije i kao nosilac specijalne funkcije vođe nacije – *elbasi*. To mesto se takođe pominje kao moguća sledeća Putinova stanica, ali je pitanje da li u njemu moć izabranog predsednika može da bude manja od moći bivšeg predsednika. Medvedev je ostao na čelu Jedinstvene Rusije koja je u novembru 2019. godine istakla cilj da na izborima osvoji kvalifikovanu većinu.

Od 52 političke partije registrovane u Rusiji, bez prikupljanja potpisa na izborima može učestvovati onih 13 koje su na prethodnim izborima dobile po najmanje tri odsto glasova. Ako bi ponovila svoje najbolje rezultate sa prethodnih izbora, Jedinstvena Rusija bi mogla da računa na 51,42 odsto glasova (po nekim drugim analizama oko 45 odsto).

Prema publikaciji "Dug put u Dumu", u parlament bi mogle da uđu: Komunistička partija Ruske Federacije (18,02 odsto); Liberalno-demokratska partija Rusije (12,53 odsto); Pravedna Rusija (7,68 odsto), Komunisti Rusije (4,35 odsto), Ruska partija penzionera za socijalnu pravdu (4,01 odsto) Patrioti Rusije (3,92 odsto) i Komunistička partija socijalne pravde (3,85 odsto). Sa 2,93 odsto partija Jablko bi ostala ispod crte...

svoju dužnost. Ovlašćenja Dume su povećana, a ovlašćenja vlade nisu. U Rusiji neće biti "kancelara", piše "Komersant".

Šef stručnog saveta Ekspertskog instituta za socijalna istraživanja Gleb Kuznjecov ocenjuje da u novom sistemu neće postojati telo sa "superovlašćenjima" kakva je do sada imao predsednik,

ali da Putinovom inicijativom ovlašćenja predsednika ipak nisu mnogo smanjena.

DISTANCIRANJE OD SOVJETSKE PRAKSE

Na svečanosti sećanja na bitku za Lenjingrad 18. januara predsedniku Rusije Vladimiru Putinu obratio se jedan od ratnih

veterana Anatolij Klimov sa molbom da izmeni ili poboljša odredbu o ograničavanju mandata predsednika na dva mandata zaredom tako da bi odluku o prekidu ili produženju delatnosti predsednika doneo narod. Tu molbu veterana koja defakto znači usvajanje doživotnog mandata, Putin, koga prema poslednjim merenjima podržava 68 odsto, a osporava 31 odsto birača, protumačio je kao kompliment i znak zabrinutosti mnogih ljudi za spoljnu i unutrašnju stabilnost Rusije. Ipak je ponovio da bi bilo loše vratiti se u situaciju iz osamdesetih godina prošlog veka kada su državni rukovodioci do konca svojih dana ostajali na vlasti a da pre odlaska nisu obezbeđivali transformaciju sistema.

To nije prvo njegovo distanciranje od sovjetske prakse doživotnog vladanja.

Hoće li Putin opet iznenaditi kritičare tako što će uraditi ono što je najavio?

On namerava da živi, ali ne i da umre na vlasti, konstatuje "Komersant".

Ruslan Hazbulatov, koji je početkom devedesetih godina kao predsednik Vrhovnog saveta bio aktivni učesnik u izradi nacrtu Ustava Ruske Federacije, a sada je šef Odeljenja za svetsku ekonomiju Ruskog ekonomskog univerziteta Plehanov, skeptičan je. U anketi "Komersanta" on kaže: "Nažalost, pokazalo se da je naš parlamentarni sistem kratkotrajan, za razliku od većine razvijenih zemalja sveta..."

Naravno, Rusiji je potreban i punopravni parlament koji bi obuzdao neobuzdane impulse izvršne vlasti, kontrolisao ih i ispravio. Tela lokalne uprave su likvidirana širom zemlje, a sva su poverena gubernatorima koje su imenovali zvaničnici. Ako u zemlji ne postoji razvijeni parlamentarni sistem, ne postoji puna kontrola nad postupcima zvaničnika, onda dolazi do zagušenja u krađi i korupciji, o čemu je šef Računske komore Aleksej Kudrin tek meko izveštavao predsednika. Otuda nizak životni standard, nezadovoljstvo građana. Sa moje tačke gledišta, predsednik ne treba samo da predlaže palijativne mere, već da inicira postepeni razvoj nove verzije Ustava umesto Jeljcinovog nacrtu usvojenog u zamenu za verziju glavnog dokumenta 'streljanog' 1993. godine, na kome smo radili više od tri godine..."

MILAN MILOŠEVIĆ

Rat gasovodima

Jugoistočna Evropa i Istočni Mediteran se pretvaraju u važnu raskrnicu energetske tokova i tako povećavaju svoj geopolitički višak vrednosti. Istovremeno se povećava i opasnost od destabilizacije regiona jer se otvara prostor za sukob svetskih i regionalnih sila

Za "Vreme" iz Soluna

U sredu 8. januara 2020. su predstavnici Turske i Rusije u prisustvu delegacija iz Bugarske i Srbije u Istanbulu zvanično otvorili gasovod Turski tok 2, poznat i kao "Balkanski tok". Šest dana ranije je u Atini uz blagoslove Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država potpisan trilateralni sporazum između Grčke, Kipra i Izraela o izgradnji Istočnomediteranskog gasovoda *EastMed* (*East Mediterranean Pipeline*) kojim će preko Grčke i Italije u Evropu stizati prirodni gas iz novih podvodnih nalazišta u jugoistočnom Mediteranu.

Projekat *EastMed* predviđa izgradnju gasovoda dužine 1900 kilometara koji je u svom najvećem delu podvodan. Od podvodnog depoa Levijatan, koji se nalazi najbliže izraelskoj obali, ispumpani gas bi trebalo da preko Kipra i Krita ide do Peloponeza. Njegov tok će se nastaviti kroz kontinentalnu Grčku do Igumenice, gde ga čeka već završeni grčko-italijanski gasovod "Posejdon" (IGI). On će preći Jonsko more i završiti u Otrantu u

Italiji, odakle će moći da se priključi na evropske gasovodne mreže.

ANTIRUSKI TOK

Preko 1300 kilometara ovog gasovoda prolaziće ispod mora do dubine od 3000 metara, koštaće oko šest milijardi evra i imaće protok od 20 milijardi kubnih metara prirodnog gasa godišnje. "Fajnenšel tajms" piše da je cilj *EastMeda* da pokrije deset odsto evropskih energetske potreba i zaobiđe Tursku, nudeći Evropi alternativno rešenje energetske snabdevanja i pomažući joj da se postepeno oslobodi zavisnosti od ruskog gasnog monopola.

Posle potpisivanja trilateralnog sporazuma o izgradnji *EastMeda*, grčki premijer Kirijakos Micotakis izjavio je da ovaj sporazum "ima geostratešku i razvojnu dimenziju" i naglasio kako "on ni za koga ne predstavlja pretnju, nego je naprotiv doprinos miru i geopolitičkoj stabilnosti". *EastMed*, koji podržavaju i SAD i EU, će prema rečima grčkog premijera "unaprediti geopolitičku ulogu Grčke i Kipra. A to

je naročito važno za Grčku, koja je nedavno izašla iz dugogodišnje krize i pokušava da privuče još investicija ne bi li ubrzala svoj privredni razvoj."

Govoreći o značaju gasovoda *EastMed*, kiparski predsednik Nikos Anastasijades je istakao značaj podrške EU koja finansira tehničke studije projekta i konstrukcije gasovoda, ali i otvorenu podršku Amerike koja razume geostratešku važnost ovog projekta.

Premijer Izraela Benjamin Netanijahu je naglasio da će Izrael potpisivanjem *EastMeda* postati veoma moćna zemlja koja proizvodi i izvozi energiju, a to će pak doprineti stabilnosti i bezbednosti u regionu. On je podsetio da su "u Atini i Jerusalimu postavljeni temelji zapadne civilizacije" te da su Grčka, Izrael i Kipar "stvorili vrednosti koje su zavladaile čovečanstvom", ali da u modernom dobu te zemlje nisu bile dovoljno povezane i da će se sada to ispraviti.

Američki ambasador u Grčkoj Džefri Pajat je rekao da "energetski projekti kao

ENERGETSKA BITKA: Potpisivanje ugovora o gasovodu Ist Med i otvaranje gasovoda Turski tok, januar 2020.

Fotografije: AP

što je EastMed pomažu nezavisnosti EU od Rusije, za razliku od projekata poput Turskog i Severnog toka”.

TURSKA REAKCIJA

Odmah posle potpisivanja ovog sporazuma u Atini, turska vlada je iznervirana govorila o “zamci” koja se protiv nje gradi u Istočnom Mediteranu. Čak je upozorila kako će pokrenuti istraživanja ugljovodonika na morskim parcelama južno od grčkih ostrva Kasteloriza i Krita koje na osnovu memoranduma potpisanog prošle godine sa libijskom vladom u Tripoliju smatra svojim. Ovaj memorandum se smatra nezakonitim, jer se ne zasniva na međunarodnom pomorskom zakonu koji ostrvima priznaje pravo na EEZ (ekskluzivna ekonomska zona) i zato su ga, pored ostalih, osudile i EU i SAD.

Za Tursku je to bio izgovor da pogazi zakonita prava Grčke u Istočnom Mediteranu. Isti izgovor koristi i da bi sprečila ili odložila izgradnju EastMeda, za koji bi želela da pređe preko njene teritorije, kao što prolaze gasovodi *Turkish Stream*, *Blue Stream* i TANAP, i da na taj način postane neprikosnoveni energetski gospodar Jugoistočne Evrope.

ERDOGANIZACIJA LIBIJE

Umešanost Turske u dugogodišnji libijski građanski rat na strani vlade Al Saraja od višestrukog je značaja. S jedne strane to je demonstracija neootomanizma i preporoda turske moći, a sa druge predstava za unutrašnje potrebe, “legitimna samoodbrana od zavere kolonijalističkih snaga i njihovih saveznika, Grčke i Kipra juče, a Egipta i Emirata danas”, kako navodi profesor otomanske istorije Olivije Buket na pariskom Univerzitetu Didro.

Po njemu je “erdoganizacija nacionalistički antiimperijalizam, po kome sve što je ikada bilo otomansko, kao recimo Kipar, Krit ili egejska ostrva, mora opet biti otomansko”. Erdogan tvrdi da “kolonijalne države” Grčka, Kipar i Izrael i njihovi saveznici žele opet da između sebe podele Mediteran, u čemu ih treba sprečiti, baš kao i ambiciozni plan izgradnje

Turski tok

Posle prigovora Evropske komisije i SAD, Rusija je u decembru 2014. odustala od plana o izgradnji gasovoda Južni tok. Ali je odmah pokrenula alternativni plan kako bi postigla iste ciljeve. Ovog puta je postavila Tursku kao strateškog partnera i glavnu raskrnicu za tranzit ruskog gasa u regionu. Uprkos kašnjenjima, uglavnom zbog obaranja ruskog borbenog aviona u Siriji pod turskom vatrom, ali i zbog neuspešnog pokušaja puča u Turskoj u julu 2016, podvodni gasovod Turski tok je završen u januaru 2020. godine. Linija 1 ovog gasovoda može godišnje da preveze 15,75 milijardi kubnih metara gasa na tursko tržište. Linija 2, takođe kapaciteta 15,75 milijardi kubnih metara gasa godišnje, imala je malu avanturu. Na početku je grčka levičarska vlada prvih meseci 2015. pregovarala sa Moskvom da gasovod prođe preko grčke teritorije i da se nazove Grčki tok. Ali posle potpisivanja novog sporazuma sa zajmodavcima i prozapadne promene politike Sirize Moskva se predomisli. Rusija je odlučila da gasovod prođe kroz Bugarsku i nazvan je Turski tok 2 ili “Balkanski tok”. Odatle će nastaviti preko Srbije u dužini od 403 km i Mađarske do centralne Evrope. Planirano je da prvi ruski gas preko Turskog toka 2 bude pušten ka Evropi sredinom 2020.

Poznato je da zbog antimonopolskih pravila Evropske unije Gaspromu nije dozvoljeno da funkcioniše kao snabdevač i istovremeno kao distributer gasa unutar Unije. U slučaju kršenja ovog pravila, Evropska komisija je spremna da primeni stroge sankcije. Takođe, nedugo posle otvaranja Turskog toka (08. 01. 2020.) Stejt department je optužio Moskvu da koristi taktiku “zavadi pa vladaj” kako bi potkopala evropsku energetska bezbednost. “Verujemo da Severni tok 2 i Turski tok ne doprinose nimalo energetska bezbednosti Evrope i da će to dati Rusiji samo još jedan adut za političku i ekonomsku prisilu evropskih zemalja, naročito Ukrajine”, stoji u saopštenju Stejt departmenta. Usput se ističe da je američki Senat usvojio predlog zakona kojim se uvode sankcije Turskom toku i Severnom toku 2, kao mera čiji je cilj “odvraćanje od ruske agresije”. Tako raste opasnost od američko-ruskog gasovodnog rata, što je uvek najopasnije po narode u regiji, jer kada se u močvari svađaju bizoni, žabe prve nastradaju.

EastMeda, kaže profesor Buket.

Ali Libija nije Sirija, pre svega zbog svog geostrateškog položaja i nafte. Rusija, Saudijska Arabija, Italija, Egipat, Francuska i dosta drugih zemalja imaju svoje

interese u Libiji i već su direktno ili indirektno umešane u ovaj sukob. “Taj autobus je toliko pun da zapravo nema više mesta za Tursku”, kaže turski novinar Ragip Duran.

IZ RUSIJE ZA EVROPU, SA SVIH STRANA: Izgradnja gasovoda Severni tok u Baltičkom moru
Fotografije: AP/DPA

VRUĆA EPIZODA

U međuvremenu Turska pojačava pritisak na Grčku ne samo objavljujući geografske karte bez EEZ-a za grčka ostrva u Istočnom Mediteranu, nego i slanjem istraživačkih brodova u susjedna mora sa nedefinisanim granicama. Tokom 2019. broj provokacija, takozvanih virtuelnih aeromahija grčkih borbenih aviona sa turskim avionima u Egeju, popeo se na 384, dok ih je 2010. bilo svega 13. Turski borbeni avioni su u 2019. povredili grčki vazdušni prostor rekordnih 4811 puta.

Istovremeno se prodiranje turskih ratnih brodova u grčke vode popelo na 2032, što je petnaest puta više nego u 2010. kada ih je ukupno bilo 133. Sve navedeno ukazuje na eksploziju turskih prestupa i izazova u Egejskom moru, što takođe povećava tenzije među komšijama i NATO saveznicima, stvarajući uslove za izazivanje neke od vrućih epizoda kakve su se već desile 1996. i 1997.

Prema analizama časopisa "Politiko", analitičari i diplomate se pribojavaju Erdoganovih namera da će da izazove oružani sukob sa Grčkom ili sa Fran-

cuskom, koja je poslala svoje brodove do Kipra. Ova zapaljiva situacija ozbiljno brine i Vašington, čija se najveća pomorska baza u Sredozemlju nalazi u luci Suda na Kritu i SAD nikako ne bi želele da dođe do raspada južnoistočnog krila NATO-a, od čega bi korist imala samo Moskva.

"Ne želimo da dođe do bilo kakve krize. Ne želimo da Grčka i Turska kao u prošlosti dosegnu kritičnu tačku posle čega smo morali da intervenišemo", izjavio je nedavno u Atini američki ambasador Džefri Pajat. Objasnio je kako će Vašington nastaviti da bude aktivan i da pomaže Grčkoj i Turskoj u rešavanju njihovih razlika.

GRČKI ENERGETSKI PROJEKTI

SAD i Grčka sarađuju u oblasti energije. Američki *East Med Act* (Akt o bezbednosnom i energetsom partnerstvu u Istočnom Mediteranu), koji je stupio na snagu početkom 2020, ima za cilj da štiti prevoz gasa od depoa u Istočnom Mediteranu preko Grčke ka Evropi. Američki potezi su otvoreno usmereni ka unapređenju grčke uloge kako bi se zaustavio prodor Moskve u Jugoistočnu Evropu.

U toku 2020. gasovod TAP (*Trans Adriatic Pipeline*) počeo normalno da radi u Grčkoj u dužini od 550 kilometara, a kada bude gotov albanski deo od 215 km, pre-

voziće azerbejdžanski gas preko Grčke i Albanije u Italiju. Ubrzano se nastavljaju i radovi na izgradnji stanice tečnog prirodnog gasa (LNG) u Aleksandropolisu koja ima ogromna postrojenja za skladištenje i dopunu goriva koje će stizati specijalnim brodovima i iz Amerike i dalje će se slati na tržišta Istočne Evrope. Za ovaj projekat, u kome će Bugarska učestvovati sa 20 odsto, a Rumunija razmišlja da se uključi sa istim procentom, smatra se da je od velike geostrateške važnosti i očekuje se da će biti završen do kraja 2022. i da će se povezati i sa TAP-om (Transjadranski gasovod) i sa gasovodom Grčka-Bugarska (IGB) koji bi dotada trebalo da bude završen.

Svemu tome treba dodati istraživanja ugljovodonika koje će započeti ove godine južno od Krita, u Jonskom moru i na zapadu Grčke, a gde se prema dosadašnjim istraživanjima naslućuju velika nalazišta nafte i zemnog gasa. To samo po sebi predstavlja ozbiljan rizik po geopolitičku stabilnost, kao što to obično biva u energetske bogatim područjima kada se otvaraju apetiti konkurentskih snaga koje bi ili želele ili već imaju kontrolu nad tim resursima, ili da što dublje uvuku ruku u čup sa medom.

GEORGIOS STAMKOS,
MILICA KOSANOVIĆ

NOVA ZBIRKA STRIPOVA
IZ LISTA VREME

OHRABRENJA

ALEKSANDAR ZOGRAF.

U OPTICAJU

Legalizacija neprom

U decembru je napisan zakon o vraćanju sedam dela Nikolaja Reriha Rusiji, u zamenu za 166. list Mirosavljevog jevanđelja. Nedavni apel stručnjaka poslednja je prilika da se ovaj zakon ne izglasa zato što koristi formulaciju koja nije tačna

Prošle nedelje je objavljen apel kojim 46 potpisnika iz umetničkog i naučnog sveta poziva da slike Nikolaja Reriha predviđene za razmenu sa ruskom stranom ostanu u Narodnom muzeju. Reč je o temi o kojoj su mediji u proteklih godinu dana izveštavali više puta ("Vreme" br. 1469). Oktobra prošle godine, tokom posete Dmitrija Medvedeva Beogradu potpisan je sporazum, a u decembru je sročen i zakon koji sada ulazi u proceduru Skupštine Srbije. Njime se potvrđuje da će srpska strana dati ruskoj (nije precizirano kome, a reč je o moskovskom Muzeju Istoka) sedam dela Nikolaja Reriha, a da će Peterburška biblioteka nama predati 166. list Mirosavljevog jevanđelja. Stavljanje ovog zakona na glasanje je poslednja prilika da se upozori na loše strane ove razmene. Jedna od njih je osnov po kom se razmena vrši. Prvi navedeni razlog počivao je na pogrešnoj vesti agencije TASS da su u Beogradu "otkrivene" Rerihove slike koje su stigle iz SSSR negde pred Drugi svetski rat, pa se u ratnom metežu na njih i zaboravilo dok ih nisu našli (ko, nikad nije jasno kazano) u depou Narodnog muzeja.

TRAJNO VLASNIŠTVO

Ovde moram da dam jedan lični osvrt i da objasnim otkuda je uopšte potpisnik ovih redova inicijator apela. Godine 2015, pre nego što je i počelo da se govori o razmeni, istraživao sam Rerihove veze sa našom sredinom koristeći građu Arhiva Jugoslavije (fond Dvora), kao i objavljene dokumente. Da nije bilo toga, verovatno bih primio saopštenu vest o "otkriću" i "povratku" slika kako je preneti. Ovak, međutim, znam da, najjednostavnije govoreći, ništa iz te vesti nije tačno. Svakom može u Arhivu Jugoslavije da pogleda, na primer, zapisnik kojim Milan Kašanin ispred Muzeja kneza Pavla, Vladimir Velmar Janković ispred Ministarstva prosvete i general Vojislav Vuković kao upravnik Dvora potvrđuju prijem slika. To je samo jedan od dokumenata, a mnogi iz stranih institucija su danas dostupni skenirani na internetu. (Da bi se utvrdilo da su slike bile izložene u Muzeju do 1996. zaista nije potrebno veliko istraživanje.) Rad o tome sam objavio u stručnom časopisu, što znači da je slabije vidljiv publici, pa činjenice nije loše sažeti, upravo zbog njihovog iskričljavanja.

Slike su stigle 1932. iz Njujorka, Pariza i Indije po odluci umetnika i po njegovom

dogovoru sa jugoslovenskom stranom. U Njujorku se nalazio institut u okviru kog je bio i muzej Rerihovih dela koji je osnovao bračni par Rerih uz finansijsku pomoć biznismena Luisa Horča, sledbenika Rerihovog tajnog učenja. Politika Instituta je bila da se slike šalju raznim institucijama u svetu na tzv. trajnu pozajmicu. To je značilo da bi formalno one bile vlasništvo Njujorškog muzeja, a strana koja ih je dobila mogla je neograničeno da ih drži sve dok ne budu izložene, i to u zasebnoj sobi zvanoj Sala Reriha. Pod tim uslovima Rerihove slike bile su izložene u više gradova u svetu, a u Alahabadu i Rigi i danas su deo postavki. U Njujorku su se stvari promenile nekoliko godina nakon što je Rerih slike poslao za Beograd. Horč je odlučio da prekine s Rerihom, tako da je došlo do sudskog spora koji je završio presudom u Horčovu korist. Muzej, nad kojim je Rerih izgubio vlasništvo, postojao je još godinama pod imenom Riversajd muzej, dok se nije ugasio 1971. I danas u Njujorku postoji Muzej Reriha, ali on je osnovan nakon umetnikovog raskida sa Horčem i ta institucija nije pravni naslednik one iz koje su slike stigle u Beograd.

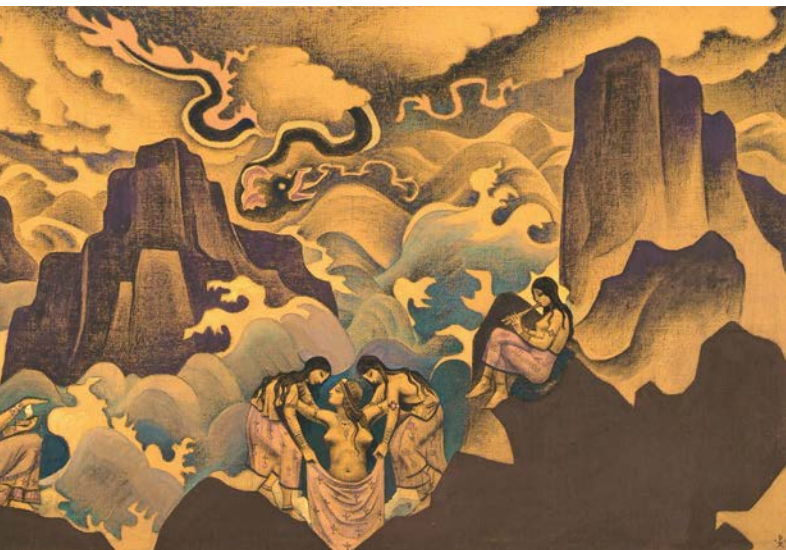
Kada su ovi podaci postali pristupačni javnosti, počeo je da se navodi drugi ra-

išljenog poteza

ZAŠTO IH DAJEMO:

Slike Nikolaja Rerih

Foto: Narodni muzej

zlog za razmenu koji je sad unet u predloženi zakon u formi obrazloženja, a to je da se ne može utvrditi pravni osnov po kom se dela nalaze u našoj zemlji. Za ovo se zakon poziva isključivo na Arhiv Narodnog muzeja. Međutim, ako znamo kako su slike stigle, ako postoji dokumentacija koja to potvrđuje, proizlazi da predloženi zakon koristi formulaciju koja nije tačna, štaviše da ignoriše podatke o tome odakle slike u Beogradu. Obrazloženje suštinski znači da pošto ne znamo kako su dela stigla (što nije tačno) onda je opravdano da ih vratimo.

PRAVNA I...

Tu se otvara nekoliko pitanja. Ako institucija iz koje su nam stigle slike ne postoji više, a kod nas su skoro devedeset godina, ko bi onda bio alternativni vlasnik? Kome pripadaju slike koje su stigle pod uslovom "trajne pozajmice" i ko je naslednik Riversajd muzeja? Štaviše, u dokumentima se za jedan broj slika koje su otišle u Beograd navodi da su vlasništvo Jelene Rerih. Ali, pitanje njenog nasleđa, pa dakle i tih slika, i dogovora sina Svjatoslava sa ruskim institucijama bilo je predmet velikog pravnog spora u Rusiji. Zatim, da li odluka suda kojom su Rerihovi izgubili vlasništvo nad njujorškim muzejom važi i za ove slike?

Iz navedenih podataka mogao bi se izvesti i zaključak suprotan onome koji

izvodi naš predloženi zakon – da upravo zato što toliko dugo posedujemo i izlažemo Rerihova dela, u skladu sa prvobitnim dogovorom, a institucija koja ih je poslala više ne postoji, ona treba da ostane kod nas. U nekim zemljama to jeste slučaj. (Inače, ruski ambasador u Zagrebu je i tamošnje slike proglasio pronađenim, mada su izlagane 2011, i tražio njihovo slanje u Rusiju, ali ih nije dobio – zasad.) Međutim, u našem predloženom zakonu piše: "S obzirom da su slike blizu devet decenija bile čuvane u Narodnom muzeju, možemo smatrati da je u interesu srpske kulture da delovi njenog sećanja budu predstavljeni i popularizovani na svetskoj umetničkoj sceni." Opravdano je bojati se da tako neće biti i da će srpska epizoda ovih slika postati nevidljiva kada se naših sedam utopi u nekoliko stotina Rerihovih u Muzeju Istoka. S istim pravom bi se moglo reći da stranica Miroslavljevog jevanđelja predstavlja našu kulturu u Rusiji.

Osnove za opravdanje ove razmene išle su, dakle, od netačnih novinskih vesti do tumačenja (odsustva) vlasništva. Moramo pitati i da li je izraz "sećanje srpske kulture" pravni termin vezan za kulturnu baštinu ili opisni? Jer ako se prvo odričemo nečega zato što nismo sigurni da je naše, zašto ga odmah potom opisujemo kao deo našeg kulturnog sećanja? Moguće je da bi neko ko bi istovremeno bio

stručnjak za kulturno nasleđe, međunarodno pravo i autorska prava, rekao da je predlog zakona usklađen i sa domaćim zakonodavstvom, kada je reč o baštini, i sa internacionalnim dogovorima i propisima. Ali mi takvu diskusiju u javnosti jednostavno nismo čuli. Skupštinska sednica je prilika – u teoriji barem – da se ova pitanja postave.

... ETIČKA STRANA PROBLEMA

Međutim, pored pravne strane ovog problema postoji i etička. Njena suština je poštovanje želje umetnika da dela budu izložena u Beogradu i dogovora koji je imao sa ovdašnjim poštovaocima njegovog rada. I tu dolazimo do još nečeg važnog u razumevanju nasleđa. Rerihova dela nisu došla "običnom" aukcijom ili kupovinom. Ona su svedočanstva njegovih kontakata sa našom kulturom. Rerih je Nikola Pašić zvao u posetu. Sa Aleksandrom Karađorđevićem se dopisivao, slao mu je knjigu sa posvetom i sliku (za koju danas ne znamo gde je), kralj ga je pozivao u neku vrstu višemesečne naučno-umetničke ekspedicije po Jugoslaviji, što se iz više razloga nije ostvarilo. Odlikovan je Ordenom Svetog Save prvog reda. Predsednik Društva prijatelja Rerihovog muzeja bio je Pavle Popović; istoričar umetnosti Vladimir Petković se kao upravnik Narodnog muzeja zalagao da slike dođu u Beograd; oduševljena

Neka nova građ

Umetničke galerije nisu profitabilne, pa je zato razumljivo što vest da u ovo teško vreme neka od njih dobro posluje, da je posećena i dosledna programu zbog kog je osnovana, a da je uz sve to još i nova – deluje nestvarno

pisma Rerihu, kao slovenskom i kosmičkom učitelju, piše Pavle Radosavljević, srpsko-američki psiholog, profesor Univerziteta u Njujorku, prijatelj Tesle i Pupina. Slike u Narodnom muzeju su najlepši znak tih veza. Njihovim odlaskom briše se deo povesti o vezama Rerih sa srpskom kulturom. Zato ovaj apel nisu potpisivali samo likovni umetnici i kritičari. Apel nije strukovni već je upućen svakom kome je stalo do naše kulture. I sam Rerih je figura koja ne pripada samo likovnoj umetnosti – otuda potpisi naših istaknutih rusista.

Pored očuvanja onog što su nam ostavile prethodne generacije, moramo se pitati i šta mi ostavljamo budućnosti. Deluje da se ovakvom razmenom otvaraju vrata za druge nedovoljno jasne razmene i potraživanja u kojima će se Rerih navoditi kao presedan. Sutra ova, ili neka druga vlast, može odlučiti da menja Tintoreta, na primer, ili Monea, a kriterijumi po kojima se jedan predmet menja za neki drugi mogu biti nedovoljno određeni. Najvažnije je da će sam princip biti podržan slučajem Rerih. A možda i neće biti reč o razmeni nego će se neko sa strane sam javiti da traži ono što smatra svojim, pozivajući se upravo na naše olako tumačenje vlasništva, odnosno odricanje od njega. Nije bilo tako davno kada su nam Italijani tražili Tintoreta. Tom prilikom je iz uprave Narodnog muzeja saopšteno da je ono što se nalazi u muzeju vlasništvo države Srbije. Prilikom Rerih, taj stav nije istican. Da li postoji opasnost da se neko iz inostranstva ubuduće pozove na naše odricanje od Rerih da bi zatražio nešto drugo iz Srbije?

Na kraju, sve ovo ne znači da potpisnici nemaju sluha za značaj Miroslavljevog jevanđelja. I mada se u apelima obično ne izdvajaju potpisnici, ovde samo napominjem da su među njima i profesorke srednjovekovne književnosti na Katedri za srpsku književnost Filološkog fakulteta i direktor Arhiva SPC – teško bi bilo misliti da su oni protiv povratka 166. lista Jevanđelja. Ali, ima drugih načina da nam se taj list vrati. Da dodamo samo još jedno pitanje: ako smo već počeli da se razmenjujemo, zašto se ne traže i neki drugi srpski rukopisi, recimo Vukanovo jevanđelje, koje se takođe čuva u Sankt Peterburgu?

prof. dr NEMANJA RADULOVIĆ,
Filološki fakultet

Za beogradsku Galeriju B2 čula sam u krugovima stručnjaka koji se bave savremenom likovnom i vizuelnom umetnošću i pre nego što je otvorena. Njen dobro osmišljen i osvetljen prostor usred Teraziskog parka, ali pre svega galerijski sadržaji, privlače pažnju, i zato ne čudi što je za samo godinu dana postala zanimljiva umetnicima, kolekcionarima, kritičarima i publici. Na aktuelnoj postavci "Boja i svetlost. Godina iza nas" prikazana su dela umetnika čije su izložbe organizovane tokom protekle sezone: Zorana Grebenarovića, čije su slike u centralnom delu izložbe, zatim Rade Kundačine, Kristine Ristić, Miodraga Ristića, Bojana Bema, Milana Kralja i Nevenke Stojavljević. Izbor nabrojanih umetnika, uz vajara Đorđija Crnčevića, čija je izložba "Umetničko delo kao ekspresija i kao kontemplacija" letos izazvala veliko interesovanje stručne publike a čiji rad nije deo pomenute izložbe, govore o ozbiljnosti programa i koncepcije Galerije B2.

Autorka izložbe i umetnička direktorka galerije Dragica Vuković objašnjava da je njihova specifičnost u odabiru autora čiji je likovni jezik definisan i koji dosledno rade svoj posao bilo da je reč o slici, grafici, crtežu ili skulpturi. "Akcenat je na delima Zorana Grebenarovića. Sa njim smo, osim o izložbi, pregovarali i o profilisanju galerije, a život je nažalost učinio svoje. Krajem 2018. godine, pripremajući izložbu koja je bila na tragu onoga čime bi trebalo da se bavi naša galerija, Zoran se kobno razboleo pa se dogodilo da mu je naša druga postavka bila poslednja."

Da li umetnici prihvataju saradnju tek otvorene galerije, kakve su njihove obaveze prema galeriji, da li ostvare neku dobit? Dragica Vuković ne poriče

da se oslanja na svoje lične kontakte, ali i podseća da je odavno poznato da su autori osetljivi, često mušičavi, "da se žale na nedovoljan broj galerija, da su nezadovoljni galeristima. Mi baš zato nastojimo da postignemo dogovore koji bi sve usrećili. Podrazumeva se da je galerija organizator izložbe, ali im osim prostora dajemo ozbiljne ilustrovane kataloge sa prevodom na engleski za koje tekstove pišu Jerko Denegri, Ljubomir Gligorijević, Ljiljana Slijepčević i drugi stručnjaci. Umetnici nam ostavljaju jedan rad za galerijsku kolekciju, a postoji i mogućnost da neki od izloženih radova otkupimo. Takođe, sve naše izložbe su prodajnog karaktera."

Iza ovog, kako i sam priznaje, skupog zadovoljstva stoji uspešan mladi ekonomista Dragan Stojadinović, koji je svoja interesovanja i novac usmerio ka savremenom likovnom stvaralaštvu, kolekcionarstvu i Galeriji B2. Oko njega su prijatelji koji mu pomažu zato što, kako objašnjava, "dele istu pasiju, u nadi da će uspeti da nastave ovo što su započeli: da odabrane umetnike predstave po što višim svetskim standardima". Inače, Dragan Stojadinović je šef trgovine i prodaje za EFT grupu i sarađuje sa 20 zemalja. Naviknuta da nove generacije novac ulažu u džipove, firmiranu preskupu garderobu, egzotična putovanja i restorane, iznenađena slušam priču ovog mladog Beograđanina o želji da svoj novac uloži u kulturu i svoj grad: "Zaražen sam umetnošću i mislim da je njen osnovni cilj da komunicira sa što širim krugom ljudi, da ih povezuje po svim meridijanima i prevazilazi sve razlike. Raduje me da smo već uspeali da kontaktiramo sa kolegama u Italiji, Austriji, Nemačkoj. Bilo mi je najbitnije da upoznam umetnike, da čujem šta ih zanima, da

anska klasa

GODINA IZA NAS: Kreatori novog galerijskog koncepta

Foto: Marija Janković

se družim sa njima. Najveći utisak mi je ostavio Zoran Grebenarović, kao jedan duhovit, natprosečno obrazovan gospodin i redak intelektualac, u čijem sam društvu uživao satima i danima. Naglasio bih da su upravo prijateljske relacije između svih nas koji smo se okupljali oko galerije, ono što je povezuje prethodnu izlagačku sezonu.”

Sa operativnom direktorkom Galerije B2 Aljom Suvačarov razgovaram o posećenosti, posebno o interesovanju publike koja nije profesionalno vezana za našu likovnu i vizuelnu scenu. Da su privukli pažnju iako nemaju vidno istaknutu reklamu, pokazalo je već otvaranje, na kome je predstavljeno stvaralaštvo Radeta Kundačine. “Bilo je preko 300 posetilaca, što je odlično, s obzirom na veličinu raspoloživog prostora. Ljudi su ostali u galeriji nekoliko sati, u prijatnom dru-

ženju, a to se ponovilo na svim sledećim otvaranjima. Galerija ima natkriljen prostor i plato, pa je to odličan preduslov za okupljanje i za ugodno i smisleno provedeno vreme.”

Ko su kupci, da li se, s obzirom na mladu publiku, stvara neka nova klijentela zainteresovana za savremeno stvaralaštvo? “Čini se da se krećemo u tom pravcu”, kaže Alja. “Izgleda da se vraća, ili možda tek formira neko novo građansko društvo. Oko nas se stvara neka nova mlada publika, tu su čak i oni koji se možda tek opredeljuju da se i sami bave umetnošću, ali i formirani autori koji žele da se povežu sa galerijom i pronađu profesionalni prostor za sebe.”

Šta dalje? Dragica Vuković kaže da je do sada imala podršku da ostvari koncept koji ne pristaje na kompromise, a

dosadašnje iskustvo na likovnoj sceni joj govori “da ovo može da bude prostor gde bi se i nadalje odvijao jedino kvalitetan program. Imamo mnogo dobrih i jako zanimljivih autora, i mislim da zbog njih ne smemo popustiti sa kvalitetom. Tu je sve važno, emocije, minuli rad, vrsta opredeljenja, sve se to vidi i pulsira i na ovoj izložbi i u našem prostoru. Kroz šta je sve naše društvo prošlo proteklih decenija, nije ni čudo što nam je i profesija devastirana. Lično sam zadovoljna dosadašnjim reakcijama, pre svega ljudi do čijeg mi je mišljenja stalo. To znači da nismo svi nestali u komercijali, da ima nas koji posmatramo, znamo šta radimo i šta je dobro.”

Aktuelna izložba “Boja i svetlost. Godina iza nas” sedam umetnika različitih generacija trajaće i tokom februara. ¶

NADA IVANJI ŠVAB

Volite li komponovano

Nova scenska forma nastala iz želje da se dramska radnja učini tečnom poput muzike, a da se pozorišnim događajima obezbedi uzbudljivost i energija koncerata

Umetnosti su još od svojih nastanaka težile da se međusobno prepletu i dopune. U praskozorje čoveka, slikari Altamire, afrički perkusionisti na šupljim deblima, šamani plesači ili aboridžinski storitelji prepoznavali su želju svoje publike za doživljajem punijim od onoga koji pružaju njihove umetnosti pojedinačno, pa su pod pritiskom tržišne konkurencije u tadašnjoj industriji zabave, veoma rano otkrili sinkretizam. Upravo ovi potonji, storitelji, smatraju se utemeljivačima takve umetničke prakse. Po antropolozima, oni su uveli običaj da okupljenim saplemenicima pričaju priče o starini, precima i duhovima prirode, ne samo stojeći ispred slika na stenama koje te priče ilustruju dok ih prati muzika lokalnog orkestra, već koristeći i senke koje su u odsjaju vatre projektovale svojim telom ili raznim predmetima na tlo ili okolno stenje.

U ovo naše doba, došlo se do novih ideja. Na primer, Mikelandelove arhitektonske čarolije i Bahove onozemaljske muzike, obe bazirane na principima matematike gde su zakonitosti algebre i geometrije duboko utkane u samo tkivo ovih umetničkih dela. Pa ipak, sve do poslednjih godina nismo bili na pragu otkrića mogućnosti dubokog i sveobuhvatnog prožimanja dve discipline, ovoga puta obe umetničke, kada su se u nekoliko teorijskih radova i pojedinim pozorišnim predstavama počeli nazirati obrisi komponovanog pozorišta. U želji da se dramska radnja učini tečnom i harmoničnom poput muzike, a da se pozorišnim događajima obezbedi uzbudljivost i energija koncerata, počelo se razmišljati šta je to u muzici samoj, u njenoj prirodi i metodama, što izaziva takvo uzbuđenje i snažne reakcije publike. I na koji način bi se zakonitosti i logika muzičkog komponovanja mogli primeniti u pozorištu, posebno u umetnosti pozorišne režije.

MEJERHOLJD, KRESNIK, GEBELS, FABR

Ta pitanja duboke interakcije muzike i drame prvi put nalazimo kod inovatora i biomehaničara Vsevoloda Mejerholjda. Kroz saradnju sa značajnim kompozitorima tog vremena poput Šostakoviča i Prokofjeva, a posebno u njegovim mnogobrojnim postavkama opera, težio je da njegove režije ne budu samo inscenacije, već i da poprime samu prirodu muzike, pa je i svojim dramskim predstavama pristupao tako da glumu tretira kao melodiju a režiju kao harmoniju.

Sam termin "komponovano pozorište" pojavio se 2012. godine u teorijskim radovima Matijasa Rebstoka i Dejvida Reznara, dalje su ga razrađivali Roland Kvit i Dejvid Megariti u svojim tekstovima, a neka razmišljanja o ovoj temi nalazimo i kod našeg dragocenog i po svemu jedinstvenog profesora Svetozara Rapajića.

Ovdašnjoj publici komponovano pozorište su predstavili Hajner Gebels i Jan Fabr, ljubimci Bitefove publike i žirija, kao i nešto ranije u antologijskom, maestralnom *Magbetu* Johan Kresnik. Gebelsove ideje na temu komponovanog pozorišta mogli smo videti u predstavama *Eraritjartjaka – Muzej fraza* 2005. godine (Gran pri Mira Trailović i nagrada "Politike" za najbolju režiju) i *Štifterove stvari* 2008. godine, za koju je ponovo osvojio Gran pri festivala. Njegove predstave jesu zaista kompozicije nastale spajanjem teksta, tona, videa i muzike, ali su to pre kompozicije u slikarskom smislu, gde su muzika, tekst i video elementi jedne celine. Gebels nam je dao i do sada najobuhvatnije objašnjenje zašto neki reditelji žele da komponuju svoje predstave: "Kada se krećete zajedno sa muzikom, postajete vitki. Svaki pokret morate da začinite nekom osećajnošću. I stalno morate da brojite: jedan, dva, tri – tekst, jedan, dva, tri – tekst. Muzika vas uči poniznosti, da budete tačni. I osećajni. Uvek sam pomalo ljubomoran na muzičare jer imaju objektivnu tehniku."

Jan Fabr, drugi iz ove malobrojne grupe, dobitnik je "Politikine" nagrade za režiju na Bitefu 1984. godine za *Moć pozorišnih ludosti* i sve tri nagrade festivala 2017. za monumentalni *Olimp*, dvadesetčetvoročasovnu pozorišnu katedralu sa sve vašarom u dvorištu, nastalu u slavu tragedije, izuzetnu i značajnu pred-

stavu koja u nekim svojim delovima demonstira potencijale komponovanog pozorišta.

KONKRETNE PODUDARNOSTI

I šta je onda komponovano pozorište u praktičnom smislu? Kako ga možemo prepoznati na sceni?

Lista muzičkih postupaka i formi koji se mogu primeniti u komponovanom pozorištu je duga: tema i varijacije, lajtmotiv, rif, predudar, elementi opere – arija, horska pesma, rečitativ i uvertira, dis-

pozorište

torzija, orkestracija ili aranžman, repeticija, kontrast, kadenca i mnogi drugi. Konkretno:

Rif je kratka muzička fraza koja se ritmički ponavlja – najpoznatiji je onaj kojim svi gitaristi početnici maltretiraju svoju okolinu iz *Smoke on the Water*. U pozorištu možemo zamisliti scenu u kojoj

đu Polonija i Laerta. Predudar je muzički ukras i predstavlja ton koji prethodi glavnoj noti, tako da se dobija efekat zastajki-vanja, prekidanog pa nastavljanog toka, kao u *Klavirskom koncertu u b-molu* Čajkovskog na početku prvog stava. Paralela sa ovim postupkom u pozorištu bila bi scena u kojoj neko ustaje, odlučan da izvrši neku radnju, pa zastane da još jednom promisli, napravi kretanju kao da će se vratiti na početnu poziciju i odustati od svoje namere, ali onda ipak krene odlučno da je izvrši,

kao u *Čekajući Godoa*. Distorzija je deformacija zvuka, najčešće u rok muzici, tako da se dobije izmenjen, "prljav" ton. Tako, na primer, nežna ljubavna izjava izgovorena kroz stisnute zube dobija potpuno drugačije značenje od prvobitnog. Slično je i sa pokretom glumca, njegovom fizičkom radnjom. Elegantno, vešto kucanje na tastaturi distorzijom može postati agresivno, besno udaranje po dirkama pišaće mašine. Primer za distorziju je monolog Juli-

jedinačne replike koje zajedno formiraju mišljenje i osećanja neke grupe, kao u grupnim scenama sa ratnim invalidima u drami *Sveti Georgije ubiva aždahu*, na primer. A kao što se u operi iz melodije ponekad pređe u rečitativ, tako se u pozorištu može preći iz govora u fizički gest sa istim značenjem. Takođe, operska uvertira, kao emocionalni uvod u radnju, nalazi mesto u dramskom pozorištu najčešće kao prolog.

Dakle, površno posmatrano, predstave rađene na principima komponovanog pozorišta se u formalnom smislu ne razlikuju previše od svih drugih, ali poprimivši prirodu muzike, njenu harmoničnost, ritam i unutrašnju logiku, one uspevaju da deluju na publiku na dubljem, nekada i podsvesnom nivou, baš kao i muzika. Dokaz za to je i činjenica da se nije previše često događalo da se stručni žiri i publika Bitefa, i to njeni najrazličitiji segmenti, slože u proceni i prepoznaju vrednosti nekih predstava nekako intuitivno, aklamacijom, kao što je bio slučaj sa predstavama Gebelsa, Fabra i Kresnika.

Koliko su samo puta pozorišni ljudi odlazili na koncerte i sa oduševljenjem, ali i sa zavišću, posmatrali publiku kako bez ikakvog ustezanja ustaje, hoda, skače, igra, pali upaljače ili telefone, komentariše sa ljudima pored sebe, pleše bez zadnjih namera sa potpunim strancima, skandira, spremno odgovara na pozive izvođača da se priključi, pljeska dlanovima, peva iz glasa, viče i formira tako potpuno novu zajednicu muzičara i ljudi koji ih slušaju, delatnu zajednicu koja stvara novu realnost, menja i samu kompoziciju i muzičare, kada muzika prestaje da bude samo umetničko delo, već prerasta u društveni čin, novu činjenicu društvenog a ne samo umetničkog života zajednice. Baš kao što je to samo ponekad, nažalost nedovoljno često i bojimo se sve ređe, slučaj i sa pozorištem našeg vremena. Moguće je, nadamo se, pomažemo, navijamo i držimo palčeve da bi sinergija otkrića do kojih su do sada došli muzika i drama svaka za sebe, kroz ideju komponovanog pozorišta mogla biti jedan od puteva povratka teatra nazad, u položaj miljenika publike i centar umetničkog života društva.

NEBOJŠA BROČIĆ

SPAJANJE TEKSTA, TONA, VIDEO I IGRE: scena iz predstave *Olimp*

Foto: Wonge Bergmann / BITEF

zabrnuti otac drži još jednu u nizu pridika svom sinu tinejdžeru, koji ne krije koliko su mu te očeve tirade dosadne i čita poruke na telefonu dok mu je u drugoj ruci svežanj ključeva koje vrti oko prsta. Posle svake očeve rečenice, sin ponavlja istu radnju – zavrti ključeve jedan krug i lupi ih o sto, naglašavajući tako svoju nezainteresovanost. Uskoro, posle nekoliko ponavljanja, taj postupak sa ključevima poprima osobine muzičkog rifa. Ovakav odnos oca i sina imamo u *Dundu Maroju*, između Dunda i Mara ili u *Hamletu*, izme-

je o ubijanju ptica u Strindbergovoj *Gospodici Juliji*, izobličeno njenog uobičajenog smirenog, gospodstvenog stava. Repeticija i kontrast su dva od nekoliko bazičnih postupaka u muzici. Mogućnosti njihove primene u dramskim umetnostima su neograničene, a uzrok tome je sama priroda dramskog, bazirana na sukobu i stalnom suprotstavljanju likova i ideja. Direktna paralela operske arije je dramski monolog, naravno. Horska pesma u dramskom pozorištu ne mora biti tekst govoren grupno, unisono, već i po-

Sontag zauvek

Desetočasovni intervju Džonatana Kota sa Suzan Sontag objavljen u knjizi *Ako knjige nestanu... jeste priča o njenom pogledu na svet i život, isto koliko je primer odličnog i važnog novinarskog teksta*

“Za izvesnu grupu feminističkih pisaca i ljude koji govore o ovim stvarima, poput Hane Arent, smatrali bi se intelektualcem koji se identifikuju kao muškarac. Ona je slučajno žena, ali igra mušku igru koja počinje s Platonom i Aristotelom, i nastavlja s Makijavelijem, Tomasom Hobsom i Džonom Stjuartom Milom. Ona je prva žena politički filozof, ali njena igra, kao i pravila, diskurs, reference isti su kao ona uspostavljena u Platonovoj *Državi*. Ona se nikada nije zapitala: 'Pošto sam žena, zar ne bi trebalo tim pitanjima drugačije da pristupim?' Ali nije, smatram da nije ni trebalo. Ako ću da igram šah, ne smatram da bi trebalo da ga igram drugačije samo zato što sam žena.”

Ovo je izgovorila Suzan Sontag pre četrdesetih decenije, u jeku invazije feminističkih boraca na američke katedre, noseći na svojim zastavama nove paradigme ženskog pisma, rodni studija, zahteve za preispitivanjem viševjekovnih kulturnoloških modela. Ovo je samo jedan od counter stavova koji zastupa Suzan Sontag u upravo objavljenoj knjizi *Ako knjige nestanu...* (Clio Beograd, prevela Nada Donati).

Suzan Sontag (1933–2014) je među najuticajnijim intelektualcima u drugoj polovini minulog veka (on još traje, verovali ili ne). Uz eseje i studije pisala je romane, režirala nekoliko filmova, bolna je pred kraj veka stigla u opkoljeno Sarajevo i tamo režirala Beketovog *Čekajući Godoa*, pod bombama i snajperima onih sa brda koji su mislili (pola Srbije još tako misli, što je tragično) da se tako branilo srpstvo. E, pa, odbraniše ga, sve do Kosova i Jadovna.

Do ovog trenutka mi se činilo da su naši izdavači izdašno pokrili bezmalo sve što je napisala ova izvanredna autorica: zbirke eseja, ispovednu prozu, studije o modernoj kulturi u svim slojevima, s naglaskom na film i fotografiju (sve do

kempa o kojem je ispisala prekretničku i neprevaziđenu studiju). A onda se na beogradskom Sajmu knjiga pojavila njena knjiga *Ako knjige nestanu...* nastala u saradnji sa Džonatanom Kotom. Reč je o zamašnom, desetočasovnom intervjuu koji je sa njom načinio supotpisnik za ugledni magazin “*Rolling stoun*”. Samo trećina ovog intervjuja objavljena je pre četrdesetleća, a Kot je prošle godine našao u svojoj arhivi ovaj snimak i načinio knjigu, sa sjajnim predgovorom.

Džonatan Kot (1942), dugogodišnji urednik čuvenog magazina “*Rolling stoun*” i niza značajnih izdavačkih kuća, autor i priređivač niza važnih knjiga, dugo se pripremao za veliki razgovor sa Suzan Sontag, ona je godinama odlagala njihov susret braneći se od gorkog iskustva da pisci često u intervjuima potroše svoje najdragocenije zamisli i poduhvate. Najzad je pristala pošto je za sobom ostavila najvažniji deo svog esejističkog i kritičkog opusa, sabranog u knjigama *Stilovi radikalne volje*, *U znaku Saturna* i *Protiv interpretacije*.

U jednom trenutku ona Kotu saopštava da se grozi uloge javne ličnosti (kao da se od toga može pobeći!) jer je njeno najvažnije oružje otvaranje novih idejnih područja, dilema na koje je odgovarala različitno u raznim fazama svog dramatičnog (bolestima ugroženog) života. Kad stignete do poslednje rečenice ove skokovite ispovesti: “Za mene je najstrašnija stvar bila da osetim da bih mogla da se složim s onim što sam već rekla ili napisala – to bi učinilo da se osećam vrlo neugodno jer bi značilo da sam prestala da razmišljam”, onda shvatite da se spisateljica u sebi neprekidno rvala sa demonom pisanja.

Iz ove dugačke ispovesti ukazuje se kako je Sontagova bila opsednuta velikim tragačima kakvi su bili Žan Lik Godar, Rolan Bart, Valter Benjamin, a dale-

ke uzore pronalazila je u strašnim moralnim iskušenjima Albera Kamija i Džordža Orvela. Valja dati priznanje diskretnom sagovorniku Džonatanu Kotu, koji je povezo nepregledne tematske tačke u njenom mišljenju i pisanju, na šta spisateljica u jednom trenu hrabro kaže kako sebe ne vidi kao renesansnu ličnost, jer, retko se to čuje od ličnosti takve harizme, “vi i ne slutite šta ja sve znam!”

Petnaest godina posle autorkine smrti njene kulturološke napomene, dileme o odnosu visoke i treš kulture, upitanosti o ulozi intelektualca u svom vremenu i o čemu sve ne (naravno i o nekim ličnim nedoumicama, jer je imala erotske probleme sa pripadnicima oba pola), sve to danas deluje neverovatno podsticajno i bez premca u poređenju sa junacima današnjih intelektualnih trpeza. Ova hrabra žena je u avgustu 1968. posetila Hanoj, na poziv tamošnjih vlasti, usred zahuktavanja američke ofanzive da se bombama i uništavanjem gradova unese demokratija u ovu napaćenu zemlju. Kad se vratila, odmah je objavila politički putopis pod naslovom *Put u Hanoj*, u decembarskom broju uticajnog časopisa “*Eskvajer*”, sa jasnom antiratnom i humanističkom porukom. Američki establišment je besno reagovao, bilo je poziva da se SS uhapsi. A ona je, umesto odgovora ratnim jastrebovima, isti tekst objavila kao posebnu knjigu. Ovaj tekst kod nas u Srbiji nikad nije preveden, kao ni njena najbolja esejistička knjiga *Stilovi radikalne volje* (1969), u kojoj vijetnamsko putešestvije završava knjigu.

Izazovi koje nam i sada upućuje Suzan Sontag su dragoceni.

Ako mislite da neko danas može da joj stane uz bok, baš bih voleo da doznam ko je taj delija (molio bih da se zaobiđu pisci iz SANU, da budemo ozbiljni).

MILAN VLAJČIĆ

Džordž Orvel je ozbiljno podbacio

Pre deset godina posetio sam poznatu svetsku tehnološku kompaniju koja je odvojila dan da novinari predstavljaju najnovija dostignuća i stremljenja. Ono što je na mene ostavilo najjači utisak bio je softver koji prati lica u publici, analizira grimase i govorniku odnosno predavaču prenosi da li je publici dosadno ili ga prate sa zanimanjem. Sećam se da sam pomislio koliko je to dobro i korisno i kako će vrlo brzo biti u masovnoj primeni.

Ispostavilo se da je razvoj softvera za prepoznavanje lica krenuo u drugom pravcu. Umesto da popravi kvalitet predavanja, uglavnom se koristi za bezbednosno praćenje i špijuniranje. Najdalje je otišla Kina, koja prikuplja podatke o ponašanju građana na javnim mestima i daje im negativne poene ako krše zakon i pristojnost. Ko ih skupi previše gubi razna prava, uključujući mogućnost da putuje vozom ili avionom. Kineske vlasti uverene su da se građani tako stimulišu na propisno ponašanje.

Evropska unija uporno ponavlja da ne deli takve vrednosti. Pre nekoliko dana usvojeno je pravilo da se u narednih najmanje tri, a najviše pet godina softver za prepoznavanje lica ne sme koristiti na javnim mestima. Razlog su moguće zloupotrebe i ugrožavanje građanskih prava i sloboda, ali i sumnje da softver teže razaznaje žene, crnce i azijske te da stoga može pogrešnoj osobi da pripiše neko ilegalno ponašanje.

I neki gradovi u SAD zabranili su korišćenje ove tehnologije, a predviđa se da bi to moglo biti jedno od ključnih pitanja u predsedničkoj kampanji. Jer su mogućnosti primene fantastične.

Svi ćemo se složiti da je veoma neprijatno ako znate da vas na nekom javnom mestu, recimo na stadionu ili u šoping molu, u svakom trenutku neko skenira i identifikuje, a onda te informacije prosleđuje policiji ili okolnim prodavnicama. Policija onda zna gde je neko koga traže ili ne plaća kazne koje mu je odredio sud, a prodavci koga da uvek u radnju jer brzo poteže karticu. Ne bune se, dakle, samo kriminalci, već i običan svet.

S druge strane, kada vam neko na takvom javnom mestu, pokrivenom kamerama, odžepari novčanik ili telefon, odmah ćete tražiti snimke kako biste pronašli lopova. Rado biste tada iskoristili softver koji bi vam otkrio ne samo lik tog kradljivca, već i njegovo ime i dosije u policiji ako ga ima. Pomni pratioci tehnologije kažu da bi već danas policija mogla biti opremljena naočarima vezanim na bazu u stanicama, pomoću kojih bi u prolaznicima prepoznavali one na koje treba obratiti posebnu pažnju. Uz već pomenutu rezervu da softver ume da pogreši, što stvara priličnu nelagodu.

Mnogi se slažu da je kompjutersko prepoznavanje lica ozbiljan udar na dostojanstvo, budući da se analiza obavlja bez selekcije, na svakome od nas. S druge strane, kompjuter bi mogao da izdvoji sumnjivca iz mase i ubrza pronalazanje i hapšenje.

To je ozbiljna moralna klackalica, a nespokoj budi saznanje da će na izvestan rok biti zabranjena upotreba, ali ne i istraživanja. A to znači da smo na jedan dramatičan slučaj daleko od masovnog pristanka i traženja da se osmatranje omogući.

PRODAJA I PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	—	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnog štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVAJU ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu prodaja@vreme.com, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi <http://www.vreme.com/pretplata> ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumi od isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i
www.novinarnica.net prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

JAPANSKA NOĆ

ALEKSANDAR ZOGRAF.

HARUKICHI, JAPANSKI STRIP AUTOR, MI JE POSLAO DOPISNICE IZ PREDRATNOG JAPANA, SA FOTOGRAFIJAMA TAMOŠNJIH ŽENA - ZAVODLJIVIH POGLEDA, U NEOBIČNIM ODELIMA, U TO VREME BILE SU SIMBOL EGZOTIKE I PRIVLAČNOSTI U EVROPI.

GODINE 1928, U BEOGRADSKOM "AUTO-KLUBU" KOJI JE SMATRAN ZA OKUPLJALIŠTE MONDENA, BILA JE PRIREĐENA "JAPANSKA NOĆ". ILUSTROVANI LIST JE PISAO: "BEOGRADANKE SU POKAZALE SVOJ PREFINJEN UKUS, I DOKAZALE DA UMEJU DA SE OBUKU KAO KĆERI ORLOVA, KAKO JAPANCI NAZIVAJU SVOJE DEVICE. UZ, "DŽAZ I VESELO ČERETANJE, FLERT I ČARLSTON, OSTALO SE DO DUBOKO U NOĆ."

Veliko spremanje

U mom domu postoji prolećno i jesenje veliko spremanje. Krajem aprila i krajem oktobra. I jedno i drugo spremanje potpuno je isto, samo je briga oko cveća različita. U proleće, cveće se iznosi, a u jesen unosi. U mom domu postoji i malo spremanje. Svakodnevno. Ne samo "tamo gde popa ide peške".

Jesen je. Blagodarno miholje leto šapuće mi da je vreme da se razmašem i krenem, kao prava reduša, dobro znamim putevima. Nikada nisam posebno oduševljena, ali ni ljuta, niko me ne tera, veliko spremanje je usađeno, a što se mora...

Prvo u dvorištu, sa prozorskog simsa, a ima ih dva, skinem sve saksije sa cvećem, pa im pričam, mazim ih dok ih tuširam blagim mlazom iz tuša na dvorišnoj česmi, skidam

im uvele latice, orezujem poneke suvišne grančice, onda im, kao miholje leto meni, šapnem da ne brinu, da ću sigurno doći po njih i da neće ozepsti.

Dok se oko trideset saksija sunča, brišem ta dva trokrilna prozora, sa duplim oknima, na starinski način, zgužvanim listovima dnevnih novina. Prvo vlažnim, pa suvim. Odavno znam da je to najbolji i najbrži način, jer isprobala sam sve moguće hemikalije koje su tobož brže i temeljnije.

I ispunjavam obećanje. U sobni sims, ispred prozora koji se cakle, moj odraz je u njima, raspoređujem okupano cveće. Kaktus, muškatla, sansaverija, muškatla, devojčaka sreća, sansaverija, muškatla, drvo novca, kaktus, muškatla, drvo života... Starinske muškatile cvetaju i zimi, drva i kaktusi jednom godišnje, devojčaka sreća kad joj srce zalupa, a sansaverije kada se najmanje nadaš.

Unosim ih u jednu sobu, pa u drugu, pa sebi šapnem: "Još samo da počistim dvorište i dosta je za danas. Sutra ću da osvojim jednu sobu, prekosutra drugu, pa kuhinju, pa pred-soblje, na kraju kupatilo, špajz sam spremila kad se odmrzavao zamrzivač..."

Pa se lecnem i smrznem. U ocov! A "smederevac"? Sigurna u kraj sezone loženja, kao i svi u mom okruženju, očistila sam ga krajem aprila, a maj se posprdno zakikotao, zazimio – i opet se ložilo. Bogme, neću sutra sobu osvajati, već plotne, ložište, šubere i sulundare – cev od pet delova, koja se iznosi i čisti napolju, bodljikavom odžačarskom četkom, a niko od komšija ne hvata se za dugme (dobro je što me mama i tata nisu naučili i kako se odžak čisti).

Sedam dana istezala sam i noge i ruke, a to znači i celo telo, dok sam skidala zavese; razgibavala struk, kičmu,

ramena, vrat i glavu dok sam kružila rukama, savijenim u laktovima, da što bolje obrišem i uglancam prozore; penjala se na lestve da operem i uglancam i one ispod same tavanice, a kada sam već na lestvama, obrisala sam i lustere, krovove svih ormara, visećeg nameštaja, polica; bilo je i mnogo čučnjeva i hodanja u čučnju, kada sam prala patose, jer nemam običaj da se naginjem ili da klečim; tepihe sam odavno izbacila, a raširila krparice, koje se peru u mašini, pa mi ne treba paročistač, a ni zoger, jer posle nje-

ga sve ostane muzgavo; ne koristim ni usisivač, jer dok ga ja donesem, sastavim, posle rastavim, odnesem – metla, uz novo razgibavanje, sve obavi (skroz sam zaostala).

Bilo je i stajanja u mestu, ali mnogo, mnogo više hoda-

nja, od vrata do vrata, a ima ih sedam, od okna do okna na njima, a ima ih sedamnaest, od prostorije do prostorije, i po prostorijama, a ima ih šest...Svaki mišić, svaki živac, svaka kost, u svemu su učestvovali. I u aerobiku kod brisanja prašine sa stvari, pranju stvari na stvarima i pranju svih mogućih ukrasa. I u ribanju pločica u kuhinji, i u ribanju celog kupatila, i u menjanju miljea (svi su mi darovani: heklani, vezeni, štrikani, šlingovani), jer onda i svi ukrasi koje stavljam na njih posebno blesnu. I veš mašina je neumorno radila, ali veš nije prostirala, a kamoli peglala, već sam se opet ja razgibavala, a ni od električnog šporeta i sudopera nisam bežala.

Kad imaš sedamdeset godina, veliko spremanje izgleda tako (kad sam imala trideset, izgledalo je isto tako, ali je bilo sto puta brže).

I kada je cela kuća zamirisala na lavandu i smilje, sa opranih i okačenih zavesa, raširenih miljea (nekoliko puta u životu skroz sam ih sklanjala, pa vraćala, jer sve mi je, bez njih, vrištalo na golotinju), zadovoljno sam, istuširana, ušuškana u ogrtač, namazanih noktiju i na rukama i na nogama – sela u svoj kutak, uzela novine i zapalila cigaru. Da mirisom i ukusom duvana ponos i zadovoljstvo zbog završenog ogromnog posla i lepog doma – pojačam.

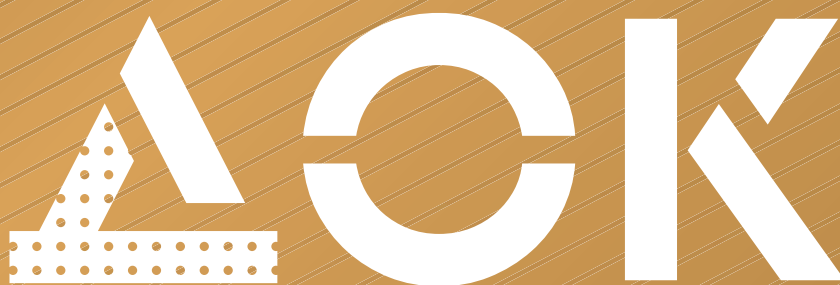
A u novinama kao da su zbog mene pisali i odlučili da me, mislila sam, pohvale – lekcija od stručnjaka. U vežbe potrebne za zdravlje i kondiciju spremanje kuće uopšte se ne računa. Ni poslovi po kuhinji, ni usisavanje, ni peglanje, ni... – jer cilj tih poslova nije jačanje tela.

Eh! Svoj cilj ja sam postigla.

ZDENKA FEDVER

ФЕСТИВАЛ ДОКУМЕНТАРНОГ ФИЛМА

#2

K O M B A N K
D V O R A N A

ОД 29. ЈАНУАРА ДО 02. ФЕБРУАРА

dokfilmfestival

dok.fest

Република Србија
Министарство културе и информисања
и информационог друштва

K O M B A N K
D V O R A N A

INSTITUT
FRANÇAIS

Mercure
HOTELS

www.dokfest.rs

CEO SPEKTAR LOGISTIČKIH USLUGA

DTS nije samo transport, već ceo spektar logističkih usluga, integrisanih u redovno poslovanje klijenta.

DTS nudi kompletan set usluga, transport, skladištenje, špediciju i manipulaciju robom.

**DELTA
TRANSPORTNI
SISTEM**

Žorža Klemansoa 37
11000 Beograd
Tel: (+381 11) 3314-305
Fax: (+381 11) 3314-316
www.dts.rs

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec